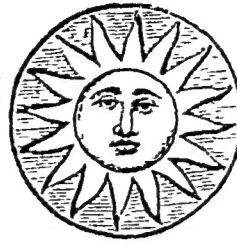

॥ શ્રીમદ્વિઘ્નવહ્નીવિઘ્વાંસિને નમઃ ॥

॥ મહિલા ધર્મ માર્ત્તણ્ડઃ ॥

પ્રકાશ પ્રોત્કર્ષિણી ગુજર દીકા સહિત.

સ્મૃતિશાસ્ત્રપ્રમાણાનિ ગૃહીત્વા ગ્રથિતો મુદા ॥
મહિલાધર્મમાર્ત્તણ્ડો ભૂયાત્સ્ત્રીહૃત્પ્રકાશકઃ ॥૧॥

ધર્મશાસ્ત્રને આધારે પ્રકાશક
ભોળાનાથ ભાઈશંકર ભટ્ટ,
તથા
શાસ્ત્રી ભોતીલાલ ભાનુશંકર.

સહાયક
જ્યોતિર્વિદ્ હીરાલાલ ભાઈશંકર ભટ્ટ.

સંવત ૧૯૬૮.
આવૃત્તિ પહેલી

સને ૧૯૧૨.
પ્રત ૧૦૦૦.

શ્રી “સરસ્વતી” છાપખાનું—ભાવનગર.

મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦ એક રૂપીઆ.

21665

(सर्व हस्त ग्रन्थकर्ताने स्वाधीन,)

॥ ॐ ॥

॥ श्री विठ्ठलनाथजी ॥

समचरणसरोजं सांद्रनीलांबुदाभं ।

जघननिहितपाणिं मंडनं मंडनानां ॥

तरुणतुलसिमालाकंधरं कंजनेत्रं ।

सदयधवलहासं विठ्ठलं चिंतयामि ॥ १ ॥

❀ પદ્મ-સુમનાંજલિ.

રાગ સારંગ. તાલ—દાદરો.

ધર્મ શોભે રે મહિલા માર્ત્તણ્ડમાં (૨)
તેના બારે પ્રકાશે, પડ્યા છે વિભાગ,
છે અથાગ, લલીલાત.
વિશ્વમાંહે વિખ્યાત.

ટેક. ધર્મ ૦ ૧

કન્યા-ધર્મ પાળી પતિ મેળવશે,
ત્યાય સખ્તપદ્મી વાંચી દૃઢ ઠરશે;
સુવાસિની થતાં સુખને ધરશે.

ધર્મ ૦ ૨

સતી લોપામુદ્રાસમ તે ઠરશે,
ધર્મધ્યાને પવિત્ર અંગ જે કરશે;
સતી સ્વર્ગીય સુખને અનુભવશે.

ધર્મ ૦ ૩

નિત્ય-કર્મ સન્માન કરી રાખેા નિશાન,
ધરી આહ્લિકે ધ્યાન રહેા નિયમે પ્રમાણ;
દ્વિનય્યાનુ' જ્ઞાન અંગનાનુ' નિદાન.

ધર્મ ૦ ૪

કરી પૂજા પ્રકાર ધ્યાન સ્તોત્રનો હેવાલ,
કરી પ્રસન્ન નાથ રાખેા સર્વની સંભાળ,
શુભ આશ્રમ મોરાર નેહિ ઉતારે પાર,

ધર્મ ૦ ૫

રજસુ-ધર્મ પ્રકાર જાણી સેવો આચાર,
જાણી નિયમે અપાર ગર્ભિણીના સુખસાર;
ટળે વૈધવ્ય ભય રાખેા ધર્મની સંભાળ.

ધર્મ ૦ ૬

સદ્બોધ અનુજ્ઞાન ગાન સાચવજો,
નિજ નાથને સુણાવી અર્થ સાંભળજો;
એજ આશ્રમ ધર્મને જાળવજો.

ધર્મ ૦ ૭

થંશે સદ્ગુણ પ્રયાસ એમ જાણીને,
ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણુ વખાણીને;
કરી સ્વાત્માર્પણુ વિચારીને.

ધર્મ ૦ ૮

હેતે વાંચીને અનુભવ મેળવશે,
દમ નિગ્રહે અંગને કેળવશે;
શ્રમ અમોનો સાર્થક તેવડશે.

ધર્મ ૦ ૯

શ્રી વરદમૂર્તયે નમઃ ॥

અખંડ પ્રૌઢપ્રતાપ ગોબ્રાહ્મણ પ્રતિપાલ નેક
નામદાર મહારાજ સાહેબ શ્રી ૧૦૮ સરભાવસિંહજી
બહાદુર કે. સી. એસ. આઈ. એએનાં ધર્મપત્ની
અખંડ સૌભાગ્યચંતાં નામદાર મહારાણી

શ્રી નંદકુંવરબા સાહેબ, સી આઈ.

મુ. ભાવનગર.

આપ નામદાર એક મહાન્ રાજ્યમાતા તરીકે સર્વે પ્ર
પૂજ્ય છે, આપના પવિત્ર વિચારો, સદ્ગુણો, પતિપરાયણતા
વિગેરેનું અદ્વર્તન જોઈ સાંપ્રત સમયમાં પણ મહિલાઓ
તેવી સદાચારની ઉચ્ચ શ્રેણી અનુભવવા ઈચ્છા થરાવે તે
વાસ્તવિક છે. સર્વ પ્રકારે સ્ત્રીવર્ગ કેમ સન્માર્ગમાં પ્રવર્તે તેવો
આપને પ્રતિજ્ઞા આંતરિક ભાવ છે, તે પ્રશ્નનીય છે; આધુ-
નિક સમયમાં સ્ત્રીવર્ગને મારે ધર્મનું રહસ્ય શું છે? અને
કેટલા અશે તે થઈ શકે તેવું છે? તે સંબંધી ઇશ્વરપ્રેર-
ણાએ અમારા મનમાં ઉર્મિ આવવાથી ધર્મશાસ્ત્રના પ્રમાણ
સાથે સર્વથી ઝળી શકે તેવા રૂપમાં સરલ ગુજરાતી ભાષા-
તર સુક્તા “મહિલા ધર્મ માર્ત્તણ્ડ” નામનો ગ્રંથ રચી
આપની સેવામાં અર્પણ કરતાં અમારા કર્તવ્યની પરિપૂર્ણ
અકળતા માનીએ છીએ.

રાજ્યાશ્રિત,

લોખાનાથ ભાઈશંકર ભટ્ટ.

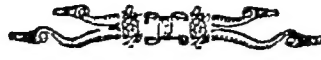
ચાસી મોતીલાલ ભાનુશંકર.

भावसिंहं कुमारं च पायानंदकुमारिकाम् ॥

सामात्यमनिशं चैव हिमशैलसुताधवः ॥ ? ॥

મહારાજા શ્રી સર ભાવસિંહજી બહાદુર, શ્રીયુત્ પ્રધાન પ્રભાશ-
કરભાઈ સહિત, યુવરાજ કુમાર સાહેબ શ્રી કૃણ્ણકુમારસિંહજી, અને
મહારાણી શ્રી નંદકુંવરબાનુ શ્રી પાર્વતીના પતિ મહાદેવજી નિરં-
તર રક્ષણ કરે.

પ્રસ્તાવના.

સ્મૃતિશાસ્ત્રપ્રમાણાનિ ગૃહીત્વા પ્રથિતોમુદા ॥

મહિલાધર્મમાર્ત્તણ્ડો ભૂયાત્સ્ત્રીહૃત્પ્રકાશકઃ ॥

અર્થ—સ્મૃતિશાસ્ત્રના પ્રમાણોને ગૃહીત્વા કરી હર્ષવડે રચેલો
“મહિલાધર્મ માર્ત્તણ્ડ” નામનો આ ગ્રંથ સ્ત્રીઓના હૃદયને પ્રકાશ
કરનારો થાઓ.

પુરૂષ અને પ્રકૃતિનું દ્વંદ્વ પ્રાપ્ત થવાથીજ એકાંગી ભાવ થાય
છે એ સપ્રમાણ છે “મનુસ્મૃતિ” માં કહ્યું છે કે—

દ્વિધા કૃત્વાત્મનો દેહમર્થેન પુરુષોઽભવત્ ॥

અર્થેન નારી તસ્યાં સ વિરાજમસૃજત્પ્રભુઃ ॥૧॥

બ્રહ્માએ પોતાના દેહના એ વિભાગ કરી અર્ધ ભાગમાં પુરૂષ
અને અર્ધમાં સ્ત્રી એવાં પ્રકૃતિ-પુરૂષ રૂપે વિરાટ ઉત્પન્ન કર્યું.

તપસ્તપ્ત્વાસૃજત્ત્વં તુ સ સ્વયં પુરુષો વિરાટ્ ॥

તં માં વિત્તાસ્ય સર્વસ્ય સ્પષ્ટારં દ્વિજસત્તમાઃ ॥૨॥

(મનુસ્મૃતિ)

તે પ્રભુપતિએ મહાન્ તપનું આચરણ કરી જે વિરાટરૂપ પુરૂષ
પ્રત્યે ઉત્પન્ન કર્યો તેજ હું આ સર્વ જગતનો સરજનાર મનુ છું,
એ પ્રમાણે હે! ઋષિવર્યો! તમે માનજો.

એ મનુ મહારાજાએ શતરૂપા સહ પુરૂષ-પ્રકૃતિ સંયુક્ત થઈ
જેવી જેવી ઇચ્છા કરી તેવા તેવા સ્વરૂપે પ્રકૃતિ-પુરૂષે જગતને
ઉત્પન્ન કર્યું તેવી શાસ્ત્રની ગાથા છે.

જે સ્ત્રી પૃથ્વી સ્વરૂપે છે અને ઊંજકની યોષક છે. વળી જેઓને સમસ્ત જગત્ની ઉન્નતિ અવસ્થાનું કારણ કહેયેલું છે તેમજ જેઓની ધર્મ દક્ષતા અને પાતિવ્રત્યને લઈ પૂજ્યતા ગણાય છે, જેઓનું અગળા છતાં પણ પુરૂષરત્નને પુત્રરૂપે પ્રગટ કરવામાં પ્રગળ સામર્થ્ય સમાયેલું છે તેથીજ તે “ જાયા ” ગણાય છે એટલુંજ નહિ પણ મનુ મહારાજ કહે છે કે:—

પ્રજનાર્થ મહાભાગાઃ પૂજાર્હા ગૃહદીપ્તયઃ ॥

સ્ત્રિયઃ શ્રિયશ્ચ ગેહેષુ ન વિશેષોઽસ્તિ કશ્ચન ॥૩॥

(મનુસ્મૃતિ)

પુરૂષને સંતતિ ઉત્પન્ન કરી આપવાવાળી, મહા ભાગ્યશાળી, આભૂષણ અને વસ્ત્રો વિગેરેથી સત્કાર કરવાને યોગ્ય અને ગૃહને શોભાવનારી સ્ત્રી તથા લક્ષ્મીમાં ફેર નથી. કહ્યું છે કે “ ન ગૃહં ગૃહમિત્યાહુઃ ગૃહિણી ગૃહમુચ્યતે ” ગમે તેટલા દ્રવ્યવાન, હવેલી તથા ગૃહયુક્ત છતાં પણ ગૃહ તે ઘર ગણાતું નથી. ગૃહિણી (સ્ત્રી) તેજ ગૃહ ગણાય છે, અને આતિથ્ય સત્કાર આદિ ગૃહિણીથીજ કરી શકાય છે તથા તેથીજ ઘરની શોભા છે માટે સ્ત્રી લક્ષ્મી સ્વરૂપ છે. વળી “ સ્કંદપુરાણ ” માં કહ્યું છે કે—

માર્યા મૂલં ગૃહસ્થસ્ય માર્યા મૂલં સુખસ્ય ચ ॥

માર્યા ધર્મફલાવાપ્ત્યૈ માર્યા સંતાનવૃદ્ધયે ॥૩॥

(સ્કંદપુરાણ)

ગૃહસ્થાશ્રમનું મૂળ સ્ત્રી છે, સંસારના સુખનું મૂળ સ્ત્રી છે તથા સ્ત્રીજ ધર્મના ફળો મેળવવા માટે અને સંતાનની વૃદ્ધિ થવા માટે ઉપયોગી છે.

તાત્પર્ય જે સ્ત્રીથીજ પુરૂષાર્થ સિદ્ધ થાય છે, એવી સ્ત્રીઓ સ્વ-ધર્મભિમાની થાય એ જોવાનો ઉત્કૃષ્ટ હેતુ હોઈ; સ્ત્રીઓ જાહેરાત આપે-

ત્કાળમાં પણ ભગવતી સતી જનકીજી માફક પતિસંહુચરી થાય અને ગુરૂ તથા ઇશ્વર સ્વરૂપ પોતાના પતિની આજ્ઞાનું ઉદ્ધંધન ન કરે તોજ આપણી સનાતન ધર્મની ઉન્નતિમાં પગથીઆંરૂપે થવાય એ પ્રધાન હેતુથી, તેમજ ગૃહસ્થાશ્રમીઓના સુખમય, નિર્દોષ, આનંદી, ધર્મા-લિલાષી અને ઉત્સાહી આશ્રમો જોવાની તક મળે તોજ હૃદય શાંત થાય એ હેતુથી આ “ મહિલા ધર્મ માતૃહુક ” (સ્ત્રીઓના ધર્મનો સૂર્ય) રચ્યો. [મહાતેજ્ઞિ મહિલા જે પૂજ્ય છે એટલે સતી ધર્મથી જે પૂજન કરવા યોગ્ય છે તે મહિલા. (સ્ત્રી)]

શ્રી પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી આ મનુષ્યાવતાર સર્વ કોઈને પુરૂષાર્થ (ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ) નાં સંકલ્પને આપવા-વાળો છે. પુરૂષાર્થમાં પ્રથમ ધર્મ જણાવ્યો છે તો તે ધર્મનાં સાધન બરાબર તૈયાર કરી તે પ્રમાણે જો વર્ણાશ્રમી દંપતિઓ વર્તે તોજ બીજા વિભાગ જે અર્થ તે મેળવી શકે છે, અને ત્યાર પછી અર્થ મળેથી સદ્વ્યય કરી જાણે તો કામ અર્થાત્ કામનાઓ પરિપૂર્ણ થાય છે, અને પછી જ્ઞાનદ્વારા મોક્ષનું સાધન પણ તેઓ પ્રાપ્ત કરે છે; તે માટેજ પુરૂષાર્થી મનુષ્યે પ્રથમ ધર્મનું પરિપાલન કરવું આવશ્યક છે, જેથી આ પુસ્તકમાં—અમોએ કન્યા—ધર્મ, (કન્યાનો સદાચાર) સપ્તપદીના શું લક્ષણ, પતિવ્રતાના યથાર્થ ધર્મો, તેમજ પતિવ્રતાઓનું મહત્વ, અને આત્મિક એટલે શું? તથા તે વિધિઓ ક્યારે પ્રાપ્ત થાય, સુવાસિની ધર્મની સ્થિતિ, પરમ પૂજ્યસતી લોપામુદ્રાનું ચરિત્ર. પ્રોષિત-ભર્તૃકાના ધર્મનું વિવરણ, રજસ્વલા તથા ગર્ભિણીની મર્યાદા, વિધવાઓનો સદાચાર તથા દુરાચારથી થતાં કળનો આલેખ અને સ્ત્રી સદ્બોધ કાવ્ય સંગ્રહ વિગેરે સ્પષ્ટ રીતે સ્ત્રીઓ સમજી શકે અને તે પ્રમાણે વર્તન કરે એવા સ્વરૂપનો યથામતિ વિસ્તાર કરી અમારા પરિશ્રમને સફળ કરવા અમર આશા બાંધી છે. તો અમે પ્રભુ પ્રાર્થના કરી ઉત્કંઠા ધરાવીએ છીએ કે સ્ત્રીઓ સદાચારી સ્વધર્માભિમાની અને પ્રતિવ્રતા થાઓ.

વિદ્વજ્જનો, સન્નિવરત્નો, સદ્ગૃહસ્થો અને સુસ વનિતાઓને વિશિષ્ટ કે આ ગ્રંથ શાસ્ત્રોના પ્રમાણથી સંગૃહીત કર્યો છે તોપણ કાંઈ અવશેષ અથવા ચૂક જેવું હોય તે તરફ ક્ષમા દૃષ્ટિ કરી પરિશ્રમને સફળ કરશો. અસ્તુ.

શકે ૧૮૩૪
શ્રાવણ શુક્લ પૂર્ણિમા
મંગળવાર.
તા. ૨૭-૮-૧૮૧૨. } રાજ્યાશ્રિત ભોળાનાથ ભાઈશંકર ભટ્ટ
તથા
રાજ્યાશ્રિત શાસ્ત્રી મોતીલાલ ભાનુશંકર.

સહાયક.

શ્રીમાન્ સ્નેહીવર્ય જ્યોતિર્વિદ્ હીરાલાલ ભાઈશંકર ભટ્ટ. આ “ મહિલા ધર્મ માર્ત્તણ્ડ ” પુસ્તક રૂપે પ્રગટ કરવા તૈયાર થયેલા, અમોને, આપના સહવિચારો અને નૈપુણ્ય બક્ષી પક્ષપાત વિના, સનાતન ધર્મનાં પગથીઆરૂપે, સ્ત્રીઓનું જીવન સુધારવા પ્રકાશાયેલ સદ્ગ્રોધક પુસ્તક સંબંધી સહાયતા કરવામાં ઔદાર્યત્વ ધારણ કરી, કાશી જેવા ઉત્તમ ક્ષેત્રમાં રહી સહવિદ્યા પ્રાપ્ત કર્યાનો અમૂલ્ય ઉપયોગ કરી હુષિત બનાવ્યા છે, જેને માટે અમો આભારી છીએ તેમજ આ ઉપદેશાત્મક “ મહિલા ધર્મ માર્ત્તણ્ડ ” સ્ત્રીઓના હૃદય પંકજોનો પ્રકાશ કરનાર નિવડો એવી શ્રી અચ્યુતધન પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

સં. ૧૮૬૮

પ્રકાશક.

વસંતતિલકા.

પાયાત્કુમારજનકારવ્ય ઉમાવિલાસી

શંખપ્રભશ્ચ નિધનેશ ગવેશયાનમ્ ॥

ગંગાંશ્ચ પન્નગધરશ્ચ પિનાકશક્તિ

આચક્ષરેણ સહિતો રહિતઃ સદા વઃ ॥૧॥

इत्याशिर्वादः

શુદ્ધિપત્રમ્

—૩૩૬૬—

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૨	૫	સ્રી	સ્રી
”	૫	સહસ્ર	સહસ્ર
”	૧૯	સ્રીયોથી	સ્રીઓથી
૧૩	૩	સ્રીયોના	સ્રીઓનાં
૧૫	૧૫	(વર્તાદિક)	(વર્તાદિક)
૧૬	૭	પ્રાહ્યમુહૂર્ત	પ્રાહ્યમુહૂર્ત
૧૬	૧૨	પ્રાહ્યમુહૂર્ત	પ્રાહ્યમુહૂર્ત
૧૬	૧૪	પ્રાહ્યમુહૂર્તમાં	પ્રાહ્યમુહૂર્તમાં
૨૧	૧૩	શૌચનું	શૌચનું
૨૨	૨૪	તેજ ભના	તેજ ભના
૨૫	૧૧	છાંદોગ્યાત્તિક	છાંદોગ્યાત્તિક
૨૮	૧૩	સ્રીએ	સ્રીએ
૩૧	૧૪	સ્રીઓ	સ્રીઓ
૪૧	૪	ચડાવવવું)	ચડાવવું)
૫૩	૨૪	સ્રીએ	સ્રીએ
૫૭	૧૮	સાયાત્ત	સાયાં
૬૫	૬	સ્રીઓને	સ્રીઓને
૬૫	૧૧	સ્રી	સ્રી
૬૫	૧૨	સ્રીઓને	સ્રીઓને
૬૮	૧૩	સ્રીએ	સ્રીએ
૭૦	૭	સ્રીઓએ	સ્રીઓએ
૮૨	૨૦	સ્રીએ	સ્રીએ
૯૦	૨૦	સ્રી	સ્રી

शुद्धिपत्रम् ॥

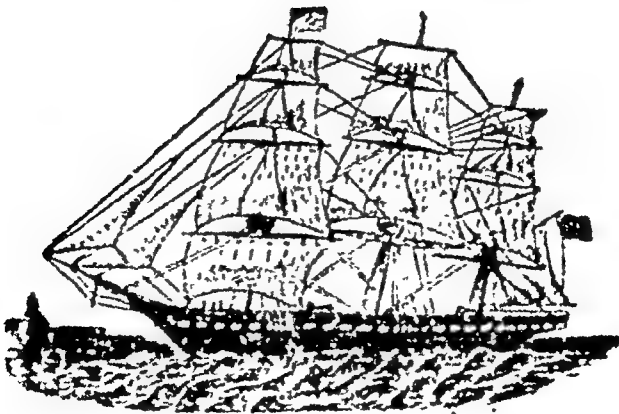
पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
५	८	एकमिषेविष्णुस्त्वा	एकमिषेविष्णुस्त्वा
५	१८	विष्णुस्त्वा	विष्णुस्त्वा
७	१४	सुखदुःखविभागिनी	सुखदुःखविभागिनी
१०	२	षोडशीम्	षोडशीम्
१६	१८	नहिकल्याणकृत्	नहिकल्याणकृत्
३२	१६	विष्णुना	विष्णुना
४३	२१	पुरुषोत्तमवल्लभे	पुरुषोत्तमवल्लभे
५०	८	श्रियम्	श्रियम्
५२	९	किरीटी	किरीटी
५२	१०	धृतशंखचक्रः	धृतशंखचक्रः
५८	२१	देवाधिदेव	देवाधिदेवाय
५९	७	ध्येयः	ध्येयः
५९	१८	प्रत्यङ्मुखो	प्रत्यङ्मुखो
६०	२४	जपाख्ये नकमर्णा	जपाख्येन कर्मणा
६१	१५	भक्त्या	भक्त्या
६९	२२	लब्धाऽनुज्ञां	लब्धाऽनुज्ञां
७९	१४	पोषितकान्तया	प्रोषितकान्तया
९४	१४	आब्रह्मभुवना	आब्रह्मभुवना

અનુક્રમણિકા.

	વિષય.	પૃષ્ઠ.
	કન્યાધર્મ.	૧
	સપ્તપદી લપણુ....	૪
૩	પતિવ્રતા ધર્મ.	૯
૪	પતિવ્રતા મહિમા.	૧૨
૫	આહ્નિક.	૧૮
૧	ઉત્થાનવિધિ.	૧૮
૨	સ્તવન.	૨૦
૩	શૌચવિધિ....	૨૧
૪	દંતધાવન વિધિ.	૨૧
૫	પ્રાતઃસ્મરણુ.	૨૩
૬	કેશપ્રસાધનવિધિ.	૨૫
૭	સ્નાનવિધિ.	૨૬
૮	પતિગર્યન વિધિ	૨૭
૯	માંગલ્ય સ્તોત્ર.	૨૯
૧૦	પ્રાતઃ સૂર્યાર્ધ્ય પ્રકાર.	૩૧
૧૧	જપનિયમ....	૩૪
૧૨	તુલસીપૂજા.	૩૬
૧૩	તુલસી સ્તોત્ર.	૪૩
૧૪	પાર્થિવપૂજા.	૪૪
૧૫	નિત્યદાન....	૪૯
૧૬	મધ્યાહ્ન સૂર્યાર્ધ્ય પ્રકાર.	૫૦
૧૭	વૈશ્વદેવ....	૫૨

૧૮	પરિવેષણ વિધિ.	૫૪
૧૯	લોજનવિધિ.	૫૬
૨૦	સાથં સૂર્યાર્ધ્ય પ્રકાર.	૫૭
૨૧	દ્વીપસ્થાપન.	૫૯
૨૨	રાત્રિ જપવિધિ.	૬૦
૨૩	રાત્રિ સ્તવન.	૬૧
૨૪	શય્યા પ્રકાર.	૬૧
૬	સુવાસિની ધર્મ....	૬૩
૭	મતી લોપામુદ્રા ચરિત્ર.	૭૩
૮	પ્રોષિત-ભર્તૃકા ધર્મ.	૭૮
૯	રજસ્વલા ધર્મ.....	૮૧
૧૦	ગર્ભિણી ધર્મ.	૮૫
૧૧	ત્રિધવાધર્મ-વિમુખક્ષણ....	૮૦-૮૬
૧૨	સ્ત્રી સહબોધ કાવ્ય.	૯૯
	પરિશિષ્ટમ્.				

મહિલા ધર્મ માર્ત્તણ્ડ.

પ્રકાશ ૧ લો.

કન્યાધર્મ.

સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય નિષેધ.

રક્ષેત્કન્યાં પિતા વિન્નાં પતિઃ પુત્રાસ્તુ વાર્ધકે ॥

અભાવે જ્ઞાતયસ્તેષાં સ્વાતંત્ર્યં ન કચિત્સ્ત્રિયાઃ ॥૧॥

(યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ)

અન્યચ

પિતા રક્ષતિ કૌમારે ભર્તા રક્ષતિ યૌવને ॥

પુત્રાશ્ચ સ્થાવિરે ભાવે ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ ॥૨॥

(વશિષ્ઠ સંહિતા, મેનુસ્મૃતિ.)

સ્મૃતિઓમાં કહેલો ધર્મ એ છે જે કુમારિકા અવસ્થામાં માતા પિતાએ રક્ષણ કરવું, યુવાન અવસ્થામાં પોતાના પતિએ રક્ષણ કરવું અને વૃદ્ધ અવસ્થામાં પોતાના પુત્રોએ માતૃ-સેવાથી રક્ષણ કરવું તથા ણીન વારસ સ્ત્રીનું જ્ઞાતિ-જનોએ રક્ષણ કરવું; પરંતુ કોઈ પણ વખતે સ્ત્રીવર્ગ કોઈપણ પ્રકારે સ્વતંત્ર રહેવાને યોગ્ય નથી.

ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રીવર્ગને માટે સામાન્ય વિચાર કરી પ્રથમ કુમારિકા અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં તેને શું શું કર્તવ્યતા છે; તેનું વિવરણ કરવું આ વખતે ઉચિત છે

૧ કન્યા અવસ્થામાં માતાપિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે સદ્વર્તનથી ગૃહકાર્ય શીખવામાં તત્પર રહેવું.

૨ પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર કાંઈપણ વિદ્યા ભણવી.

૩ ભરતકામ, શીવવું વિગેરે તે પણ કરી જાણવું.

૪ ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી વ્રતાચરણ કરવું.

માત્ર ઉપરના નિયમોજ કન્યા-ધર્મમાં લાગુ પડે છે કારણકે:-

“ વૈવાહિકો વિધિઃ સ્ત્રીणां संस्कारो वैदिकः स्मृतः ॥ ”

(મનુસ્મૃતિ)

જેવી રીતે પુરૂષને જનોઈ આપ્યા પછીજ ક્રિયા-કર્મનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે તેવીજ રીતે સ્ત્રીને પણ વિવાહવિધિ થયાથીજ ધર્મક્રિયા વિગેરે થઈ શકે છે; આ ‘લોકનું’ વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ પતિ-વ્રતા ધર્મમાં દર્શાવ્યું છે; પરન્તુ માત્ર આ સ્થળે જાણવાનું એટલું છે કે પહેલા જણાવેલા નિયમો સિવાય કન્યાધર્મમાં બીજું કાંઈ આવશ્યક નથી.

તે નિયમોમાં વ્રતાચરણ જતાવવાનું કારણ એ છે જે વ્રતાચરણથી મનની વૃત્તિઓ શુદ્ધ થાય છે, બાહ્યાવસ્થામાંથી કુમારિકા અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં વ્રતાચરણ રમત ગમતની સાથે ઉત્સાહ વધારનારું છે, અને શાસ્ત્રમાં કહેલા ફળને આપવાવાળું છે, તેને માટે “ રકંદપુરાણ ” માં કહ્યું છે કે:-

ગૌરીવ્રતેન ચીર્ણેન મહાસૌભાગ્યદેન તુ ॥

કુમારી પતિમામોતિ સ્વાઢ્યં સર્વગુણાધિકમ્ ॥૧॥

(સ્કંદપુરાણ)

મહાસૌભાગ્ય આપવાવાળાં ગૌરીનું વ્રતાચરણ કરવાથી કુમારિકા ગુણવાન તથા સંપત્તિવાન પતિને પામે છે; માટે વ્રતાચરણ તો અવશ્ય કરવું પણ કલિયુગના પ્રભાવે કુસંગથી કુચ્છંદ ન કરતાં સદાચાર વડે શાસ્ત્રવિધિમાં જતાવેલ વ્રતો કરે છે તેજ કન્યાને ગુણવાન તથા સંપત્તિવાન પતિ મળે છે; તો વિશેષે કરી કન્યા-અવસ્થામાંથીજ શિયળ સ્વભાવ રાખવા પ્રયત્ન કરવો.

કુમારિકાને કરવાનાં આવશ્યક ૧ વ્રતો નીચે આપેલાં છે તે તથા તેની સાથે વ્યવહારિક પાકક્રિયા અને ભરતકામ, વિદ્યા વિગેરે શીખી જાણવું તે સઘળાંનો કન્યાધર્મમાં સમાવેશ થાય છે.

ઇતિ શ્રીમહિલાધર્મ માર્ત્તણ્ડે કન્યાધર્મ નામ પ્રથમ પ્રકાશઃ ॥

૧ માર્ગશીર્ષ—કાત્યાયની વ્રત, પૌષ—પૂર્ણિમાનું વ્રત, ફાલ્ગુન—શુક્લ પૂર્ણિમાથી અમાવાસ્યા સુધી ગણા ગૌરીવ્રત, ચૈત્ર—ગૌરી તૃતીયા (મનોરથ તૃતીયા વ્રત.) જ્યેષ્ઠ—રવિવારનું વ્રત. અષાઢ—શુક્લ એકાદશીથી પૂર્ણિમાસુધી અલવણ વ્રત (મોળાકત) વિગેરે દેશ દેશનાં પ્રચાર પ્રમાણે કરવાં.

સમપદી લક્ષણ.

સમપદી લક્ષણમાં નીચે પ્રમાણે ભાવાર્થ સમાય છે.

કુમારિકાઅવસ્થામાંથી આશ્રમધર્મમાં આવતા પહેલાં પાણીગ્રહણ વેળાએ (લગ્ન સમયે) વરકન્યાની પરસ્પર સાત પ્રતિજ્ઞાઓ શાસ્ત્રમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે તેજ સમપદી. પરંતુ તે સમપદીની પ્રતિજ્ઞાઓ કેવી રીતની છે, તે જાણવા સર્વ કોઈને આવશ્યક છે માટેજ સમપદીના ઓધની પ્રત્યુક્તિ કરી છે.

उक्तं च “ यमेन ”

नोदकेन न वा वाचा कन्यायाः पतिरिष्यते ॥

पाणिग्रहण संस्कारात्पतित्वं सप्तमे पदे ॥ १ ॥

(यमस्मृति)

કન્યાદાન આપતી વખતે જળનો સંકલ્પ અથવા વાણી સંકલ્પ થવાથી પતિ કહેવાની યોગ્યતા થતી નથી; પરંતુ સમાચલ (સમપદી) નું પૂજન થયેથીજ પતિપણું સિદ્ધ થાય છે.

“ विवाह इति तुल ” માં કહ્યું છે કે:—

કન્યાપતિત્વ સિદ્ધ્યર્થે સપ્તાચલ પૂજનમહં કરિष्य ॥

પતિપણું સિદ્ધ થવા માટે સમાચલનું પૂજન કરું છું. આ વાક્યથી જાણવામાં આવે છે કે સત્પદીની ક્રિયાથીજ પુરૂષ પતિ શબ્દને પામે છે.

અથૈનામુદીર્ચીં સત્પદાનિ પ્રક્રામયતિ.

પરણેલી કન્યા મંગળ દેરા દ્વિર્ચા પછી ઉત્તર દિશાથી આરંભી સત્પદીની સાત ઢગલીઓનો અનુક્રમે સ્પર્શ કરે છે ત્યારે વરની જે પ્રતિજ્ઞાઓ થાય છે તે નીચે પ્રમાણે.

“ એવામિષેવિણુસ્ત્વા નયતુ. ”

ભૂલોક કે જે પુરૂષાર્થનું સર્વ સ્વરૂપ છે તે સ્થાન પરમકૃપાળુ ઈશ્વર પ્રાપ્ત કરે, અને તેમાં હે સહચરી સમસ્ત માંગલિક પ્રસંગોથી યુક્ત સૌભાગ્ય તથા ગૃહકાર્યભાર મેળવવા અધિષ્ઠાતા થા.

“ દ્વે ડર્જે વિણુસ્ત્વા નયતુ ”

હે સહચરી તારા શૌર્યથી મારા બળમાં વૃદ્ધિ થશે; માટે ભૂલોક અને ભુવલોકના સ્થાનમાં બળવાન થવા પરમાત્મા સહાયક થાઓ.

“ ત્રીણિ રાયસ્પોષાય વિણુસ્ત્વા નયતુ ”

હે સહચરી ભૂલોક, ભુવલોક અને સ્વર્ગ લોકના સ્થાનમાં ધનની અભિવૃદ્ધિ કરવામાટે મારા ઘરની તું પ્રધાન થા.

“ ચત્વારિ માયોભવાય વિણુસ્ત્વા નયતુ ”

હે સહચરી ઉપર જણાવેલાં ભૂલોક આદિ ત્રણ લોક સહિત મહલોકમાં સૌખ્ય યુક્ત રહેવા તું મારા ઘરની અધિકારી થા.

“ પંચપશુભ્યો વિણુસ્ત્વા નયતુ ”

હે સહચરી ઉપર કહેલા ચારલોક સમેત જનલોક એટલે પાંચે લોકના સ્થાનમાં મારા ઘરના પશુઓની સંભાળ રાખવા પ્રભુ તને પ્રાપ્ત કરે.

“ ષડ્ઋતુભ્યો વિણુસ્ત્વા નયતુ ”

હે સહચરી ઉપરોક્ત પાંચલોક સંયુક્ત તપલોકના સ્થાનમાં છ ઋતુઓનું સુખ તારાથી મને પ્રાપ્ત થાઓ.

“ સર્વે સમ્પદા ભવ સા મામનુવ્રતા ભવ વિણુસ્ત્વા નયતુ ”

હે સહધર્મિણી ! ભૂ, ભુવઃ, સ્વઃ, મહઃ, જન, તપ, અને સત્ય એ પ્રમાણેના સાતેલોકમાં મારાથી સુખ લોગવનારી સહચરી થા.

ઉપર કહેલી વરની પ્રતિજ્ઞારૂપ સખ્તપદ્મીની ક્રિયા થવાથી પરસ્પર રનેહપાશ બંધાય છે, એટલે તે સમયથી સ્ત્રી પતિને સ્વાધીન થઈ નીચેના સાતલોકોથી પોતાના પ્રાણેશ પ્રતિ પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે હું તમારા ગૃહમાં આ પ્રમાણે વર્તીશ.

“ ત્વત્તોમેઽસ્થિલ સૌભાગ્યં પુણ્યૈસ્ત્વં વિવિધૈઃ કૃતૈઃ ॥

દેવૈઃ સમ્પાદિતોમહ્યં વધૂરાગ્રેપદેઽબ્રવીત્ ॥ ૧ ॥ ”

અનેક પુણ્ય સંચયથી અને દેવતાઓની કૃપાથી, તમારા જેવા સ્વામીને વરવાથી હે પ્રાણેશ ! આ જગતમાં હું સૌભાગ્યને પ્રાપ્ત થઈ છું; એ પ્રમાણે કન્યા પ્રથમ ડગલું ભરતી વેળા બોલે છે.

“ કુટુંબં પાલયિष્યામિ હ્રાષ્ટદ્વાલકાદિકમ્ ॥

યથાલબ્ધેન સંતુષ્ટા વ્રૂતે કન્યા દ્વિતીયિકે ॥ ૨ ॥ ”

હે પ્રાણેશ ! તમારા વડીલોને મારાજ વડીલમાની તેઓની અનુ-
ચારમાં રહીશ, અને જાળક તથા કુટુંબનું સંરક્ષણ કરીશ તથા પ્રા-

રખ્યાનુસાર જે દ્રવ્યમળે તેથી પૂર્ણ સંતોષી રહીશ ને તમારા પ્રત્યે કદાપિ ખિન્ન વચન બોલીશ નહિ; તેમ બીજું 'ડગલું' ભરતી વેળાએ કન્યા બોલે છે.

“ મિષ્ટાન્ન વ્યજ્જનાદીનિ કાલે સંપાદયે તવ ॥

આજ્ઞાસમ્પાદિની નિત્યં તૃતીયે સાવ્રવીદ્વરમ્ ॥ ૩ ॥ ”

હે પ્રાણેશ ! આપની આજ્ઞા મુજબ વર્તી સમયે સમયની ઉત્તમ રસોઈ કરી આપસહ કુટુંબને ભોજનથી સંતોષ આપીશ તે પ્રમાણે ત્રીજી વખત બોલે છે.

“ શુચિઃ ગૃંગાર મૂષાહં વાઙ્મનઃ કાયકર્મભિઃ ॥

ક્રીડિષ્યામિ ત્વયા સાર્દ્ધં તુરીયે સા વદેદ્વરમ્ ॥ ૪ ॥ ”

હે પ્રાણેશ ! નિત્ય શણગાર ધારણ કરી, અતિપવિત્ર પણે મન, વાણી અને સત્કર્મથી શુભ ચિંતક થઈ આપની સાથે ક્રીડા કરીશ તેમ ચોથા ડગલે બોલે છે.

દુઃસ્વે ધીરા સુસ્વે હૃષ્ટા સુસ્વદુઃસ્વવિભાગિની ॥

નાહં પરનરં ગચ્છે પશ્ચમે સા બ્રવીત્પતિમ્ ॥ ૫ ॥ ”

દુઃખને વખતે ધીરજ આપવાવાળી, સુખમાં પ્રસન્નતાવાળી થઈ તમારા સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી રહી અન્ય પુરૂષની ધન્યતા કદાપિ કરીશ નહિ એ પ્રમાણે પાંચમીવાર બોલે છે.

“ સુસ્વેન સર્વ કર્માણિ કરિષ્યામિ ગૃહે તવ ॥

સેવાંશ્વશુરયોશ્વાપિ બન્ધૂનાં સત્કૃતિં તથા ॥

યત્ર ત્વં વા અહં તત્ર નાહં વશ્ચે પ્રિયં કચિત્ ॥

નાહં પ્રિયેણ વચ્ચ્યાહિ કન્યા ષષ્ઠે પદેઽબ્રવીત્ ॥ ૬ ॥ ”

હે પ્રાણેશ ! ગ્રાસુ-સસરાની સેવા કરી તમારા ભાઈ-ભાંડુઓનો સત્કાર કરી સુખેથી ગૃહ કાર્ય હું સારી રીતે બજાવીશ તેમજ ન્યાં તમે ત્યાં હું રહીશ અને કોઈ દિવસ હું તમારા પ્રત્યે છલતા નહિ કરું તથા તમે પણ મારા પ્રત્યે છલતા ન કરશો આ પ્રમાણે છઠું પગલે બોલે છે.

“ હોમ યજ્ઞાદિ કાર્યેષુ ભવમિ ચ સહાયકૃત્ ॥

ધર્માર્થકામકાર્યેષુ મનોવૃત્તાનુસારિણી ॥

સર્વેઽત્ર સાક્ષિણસ્ત્વં મે પતિર્ભૂતોસિ સાંપ્રતમ્ ॥

દેહોમયાર્પિતસ્તુભ્યં સપ્તમે સા વ્રવીદ્વરમ્ ॥ ૭ ॥ ”

હે પ્રાણેશ ! તમારી આજ્ઞા પાળી ધર્મ, અર્થ અને કામ આ ત્રણે પુરૂષાર્થમાં જોડાઈ યજ્ઞાદિક અને દેવકાર્યમાં સહાય કરનારી થઈશ. ગ્રાહણ, અગ્નિ તથા સગાંસંબંધી સમક્ષ તમે મારા પતિ થયા છો, મેં મારો દેહ તમને અર્પણ કર્યો છે માટે તમારી આજ્ઞાનું કોઈ દિવસ ઉલ્લંઘન નહિ કરું. આ પ્રમાણે ઠન્યા સાતમા પગલા વળતે બોલે છે.

આ ઉપર કહેલી સપ્તપદીની મૈત્રી અતિ શ્રેષ્ઠ છે. આ પ્રતિજ્ઞાઓ નિરંતર યાદ રાખી તે પ્રમાણે વર્તવાથી કદી કલંક થતો નથી, સ્ત્રીઓએ સપ્તપદી પાઠ શીખવો આવશ્યક છે; માટે વારંવાર મનન કરતા રહેવું.

ઇતિ શ્રી મહિલા ધર્મ માર્ત્તણ્ડે સપ્તપદી લક્ષણ નામ

દ્વિતીય પ્રકાશઃ ॥

પ્રકાશ ૩ બે.

—❧❧❧❧—

પતિવ્રતા--ધર્મ.

દ્વિજ સ્ત્રીઓને વિવાહવિધિ પૂર્ણ થયા પછી શુ' શુ' ધર્મ પાળવાના છે તે વિષે “ મનુસ્મૃતિ ” માં ધર્મોપદેશ રૂપે દર્શન ગતાવી છે તેનું નિવેચન નીચે પ્રમાણે.

વૈવાહિકો વિધિઃ સ્ત્રીणां संस्कारो वैदिकः स्मृतः ॥

પતિસેવા ગુરૌવાસો ગૃહાર્થોઽગ્નિ પરિક્રિયા ॥ ૧ ॥

(મનુસ્મૃતિ.)

સ્ત્રીઓને વિવાહવિધિ તે વેદથી યુક્ત સંસ્કાર કહ્યો છે, કેમકે જેવી રીતે પુરૂષને ઉપનયન (જનોઈ) સંસ્કાર કરાય છે તેવી રીતે સ્ત્રીને વિવાહવિધિ તેજ ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનારો સંસ્કાર છે.

જનોઈ આપેલ પુરૂષે ગુરૂના ઘરે રહી ગુરૂ સેવા કરી વિદ્યા-પાર્જન કરવું, અને અગ્નિની ઉપાસના કરવી; તેમજ સ્ત્રી વર્ગે ગુરૂના ઘરનોવાસ તે પતિસેવા, કામકાજ તથા પાકક્રિયા તે અગ્નિની ઉપાસના બાણવી. વિવાહ પછો ઉપર પ્રમાણે કહેલા ધર્મોપદેશથી સર્વ સ્ત્રી વર્ગે પતિવ્રતાધર્મ દિનપ્રતિદિન મનન કરીને તે પ્રમાણે આચરણ કરવું; કારણ કે પતિ સેવાથી સૌભાગ્ય તથા ગૃહકાર્યથી પતિની પ્રીતિ મળે છે તેજ મહાન્ ફળ છે. (મનુસ્મૃતિ.)

દેવપૂજા વ્રતં દાનં તપશ્ચાનશનં જપઃ ॥

સ્નાનં ચ સર્વતીર્થેષુ દીક્ષા સર્વમથેષુ ચ ॥ ૧ ॥

પ્રાદક્ષિણ્યં પૃથિવ્યાશ્ચ બ્રાહ્મણાતિથિસેવનમ્ ॥

સર્વાણિ પતિ સેવાયાઃ કલાં નાર્હતિ ષોડશીમ્ ॥ ૨ ॥

દેવપૂજા, વ્રત, દાન, ઉપવાસ, જપ, તપ, તીર્થસ્નાન અને યજ્ઞ-
દીક્ષા, તેમજ પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા, બ્રાહ્મણ અને અતિથિ સત્કાર એ
એ બધાં પતિ સેવાના સોળમા અંશને પણ પામતાં નથી. ॥૧॥ ॥૨॥

પતિર્વેદ્યુ ગતિર્ભર્તા દૈવતં ગુરુરેવ ચ ॥

સર્વસ્માચ્ચ પરઃ સ્વામી ન ગુરુઃ સ્વામિનઃ પરઃ ॥૩॥

સર્વ દેવમયઃ સ્વામી સર્વ દેવમયઃ શુચિઃ ॥

સર્વ પુણ્ય સ્વરૂપશ્ચ પતિ રૂપી જનાર્દનઃ ॥ ૪ ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને પતિ એજ બાંધુ, ભર્તા, દૈવત અને ગુરુ છે;
માટે સર્વથી શ્રેષ્ઠ એવા પતિથી અન્ય કોઈ ગુરુ થવા યોગ્ય નથી,
પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને પતિ એજ પવિત્ર અને સર્વ દેવમય તથા સાક્ષાત
પુણ્યનું સ્વરૂપ જનાર્દન છે. ॥ ૩ ॥ ૪ ॥

પતિમેવા વ્રતં સ્ત્રીणां પતિસેવા પરં તપઃ ॥

પતિસેવા પરો ધર્મઃ પતિસેવા સુરાર્ચનમ્ ॥ ૫ ॥

પતિસેવા પરં સત્યં દાનતીર્થાનુકીર્તનમ્ ॥

નારાયણાત્પરં કાંતં ધ્યાયેત સતતં સતી ॥ ૬ ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને પતિ સેવા કરવી તેજ ઉત્તમ ધર્મ અને
પરમવ્રત, તપ, દાન, તીર્થ તથા દેવતાઓનું પૂજન છે; માટે સતી
સ્ત્રી નિરંતર નારાયણથી શ્રેષ્ઠ પતિનું ધ્યાન કરે. ॥ ૫-૬ ॥

પરક્રીડાં ચ સતતં નહિ પश्यति सुव्रता ॥

यद्भक्ष्यं स्वामिनां नित्यं तदेवमपि योषिताम् ॥ ७ ॥

नहि त्यजेत्तु तत्संगं क्षणमेव च सुव्रता ॥

उत्तरे नोत्तरं दद्या त्स्वामिनश्च पतिव्रता ॥ ૮ ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રી પારકી ક્રીડા જોતી નથી તેમજ સ્વામી જે જામે છે તેજ પોતે ગૃહણુ કરે છે; તથા ક્ષણુમાત્ર પોતાના પ્રાણુપતિથી દૂર રહેવા ઇચ્છતી નથી, અને પતિની સાથે ઉત્તર પ્રત્યુત્તર કરતી નથી. ॥ ૭-૮ ॥

પુત્રાણાં ચ શતગુણં સ્નેહં કુર્યાત્પતિં સતી ॥

કુર્યાચ્ચરણસેવાં ચ સ્તવનં પરિતોષણમ્ ॥ ૯ ॥

શુભં દૃષ્ટ્વા સુધાતુલ્યં કાંતં પશ્યતિ સુંદરી ॥

સસ્મિતં વદનં કૃત્વા ભક્તિ ભાવેન યત્નતઃ ॥ ૧૦ ॥

(કૃષ્ણજન્મખંડ.)

પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પુત્ર કરતાં સોગણુ સ્નેહ પ્રાણુ-પતિ ઉપર રાખે, અને પતિનીજ ચરણુસેવા તથા સ્તુતિ કરે તેમજ પ્રસન્ન કરે. પતિવ્રતા સ્ત્રી હસતે મુખે ભક્તિ-ભાવવડે પોતાના પ્રાણુશને જુએ છે; એટલે જેમ અમૃત જોતાં દૃષ્ટિ તૃપ્ત ન થાય તેમ પતિવ્રતાની દૃષ્ટિ પતિને નીરખતાં તૃપ્ત થતી નથી. ॥૬-૧૦॥ (કૃષ્ણ જન્મખંડ)

વિશીલઃ કામવૃત્તો વા ગુણૈર્વા પરિવર્જિતઃ ॥

ઉપચર્ય સ્ત્રિયા સાધ્વ્યા સતતં દેવવત્પતિઃ ॥૧૧॥

દાનપ્રમૃતિ યા તુ સ્યાદ્યાવદાયુઃ પતિવ્રતા ॥

ભર્તૃલોકં ન ત્યજતિ યથૈવાઽરુન્ધતી તથા ॥૧૨॥

(મનુસ્મૃતિ)

પતિ સદાચરણુ રહિત હોય, સ્વેચ્છાચારી હોય, સદ્ગુણુ વિનાનો હોય, તોપણુ પતિવ્રતા સ્ત્રી તેવા પતિને દેવ સમાન ગણી સેવા કરે છે. જે સ્ત્રી વાગ્દાન (સંબંધ) થયા પછી જીવતાં સુધી પતિવ્રતા ધર્મ પાળે છે તે સ્ત્રી અરૂંધતીની જેમ પતિલોકનો ત્યાગ કરતી નથી. ॥ ૧૧-૧૨ ॥ (મનુસ્મૃતિ.)

ઈતિ શ્રી મહિલા ધર્મ માર્ત્તણ્ડે પતિવ્રતાધર્મ નામ તૃતીય પ્રકાશઃ ॥

મકાશ ૪ થો.

પતિવ્રતા--મહિમા.

પુરુષાણાં સહસ્રં ચ સતી સ્ત્રી ચ સમુદ્ધરેત્ ॥

પતિઃ પતિવ્રતાનાં ચ મુંચ્યતે સર્વ પાતકાત્ ॥ ૧ ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રી સહુજ પેઢીને તારે છે, અને તેનો પતિ સર્વ પાપથી મૂકાય છે. ॥ ૧ ॥

નાસ્તિ તેષાં કર્મભોગઃ સતીનાં વ્રતેજસા ॥

તયાસાર્દ્ધં ચ નિષ્કર્મી મોદતે હરિમંદિરે ॥ ૨ ॥

સતીના વ્રતના પ્રભાવથી તેનો સ્વામી કર્મ ભોગવ્યા વિના નિષ્પાપ થઈ વિષ્ણુલોકમાં પોતાની પત્નિ સહિત સુખ ભોગવે છે. ॥ ૨ ॥

પૃથિવ્યાં યાનિ તીર્થાણિ સતીપાદેષુ તાન્યપિ ॥

તેજશ્ચ સર્વ દેવાનાં મુનીનાં ચ સતીષુ ચ ॥ ૩ ॥

પૃથ્વીમાં જેટલાં તીર્થ છે તે સતીના ચરણમાં છે, અને સર્વ દેવ તથા સર્વ મુનિઓનું તાપસી તેજ પણ સતી સ્ત્રીઓમાં સ્વાભાવિક રહેલું છે. ॥ ૩ ॥

સ્વયં નારાયણઃ શંભુર્વિધાતા જગતામપિ ॥

મુરાઃ સર્વે ચ મુનયો જીતાસ્તાભ્યશ્ચ સંતતમ્ ॥ ૪ ॥

નારાયણ, મહાદેવ તથા બ્રહ્મા, સર્વ દેવો, અને મુનિઓ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓથી હમેશાં લયવાળા રહે છે. ॥ ૪ ॥

સતીનાં પાદરજસા સઘઃ પૂતા વસુંધરા ॥

પતિવ્રતાં નમસ્કૃત્ય મુચ્યતે પાતકાન્નરઃ ॥ ૫ ॥

સતી સ્ત્રીઓના ચરણની રજથી પૃથ્વી તત્કાળ પવિત્ર થાય છે અને પતિવ્રતાસ્ત્રીને નમન કરવાથી મનુષ્ય પાતકથી મુક્ત થાય છે. ॥ ૫ ॥

ત્રૈલોક્યં મસ્મસાત્કર્તું ક્ષણેનૈવ પતિવ્રતા ॥

સ્વતેજસા સમર્થા સા મહાપુણ્યવતી સદા ॥ ૬ ॥

અતિશય પુણ્યવાળી પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના તેજના પ્રભાવથી એક ક્ષણમાત્રમાં ત્રણ લોકને ભસ્મ કરવા સમર્થ છે. ॥ ૬ ॥

સતીનાં ચ પતિઃ સાધુઃ પુત્રો નિઃશંક એવ ચ ॥

નહિ તસ્ય ભયં કિંચિત્ દેવેભ્યશ્ચ યમાદપિ ॥૭॥

પતિવ્રતા સ્ત્રીનો પુણ્યવાન સ્વામી તથા પુત્ર શંકા રહિત થાય છે, તેમજ કોઈપણ દેવ તથા યમથી તેને ભય થતો નથી. ॥ ૭ ॥

શતજન્મપુણ્યવતાં ગંહે જાતા પતિવ્રતા ॥

પતિવ્રતા પ્રસૂઃ પૂતા જીવન્મુક્તઃ પિતા તથા ॥ ૮ ॥

(કૃષ્ણજન્મસંહ.)

સેંકડો જન્મથી જે પુણ્યવાન હોય તેના ઘરમાં પતિવ્રતા જન્મે છે, પતિવ્રતાની માતા, તેવી પુત્રોના જન્મથી પવિત્ર થાય છે અને પિતા જીવન્મુક્ત થાય છે. ॥ ૮ ॥ (કૃષ્ણજન્મસંહ.)

પતિવ્રતાયાશ્ચરણૌ યત્ર યત્ર સ્પૃશેદ્ભુવમ્ ॥

તત્રેતિ ભૂમિર્મન્યેત નાત્ર ભારોસ્તિ પાવની ॥૯॥

જ્યાં જ્યાં પતિવ્રતાના ચરણો પૃથ્વીને સ્પર્શ કરે છે, ત્યાં ત્યાં પૃથ્વી એમ માને છે કે મને ભાર થતો નથી પણ પવિત્ર થાજી છું.

આપઃ પતિવ્રતાસ્પર્શમભિલષ્યંતિ સર્વદા ॥

અથ જાડ્યવિનાશો નો જાતાસ્ત્વદ્યાન્યપાવનાઃ ॥૧૦॥

પતિવ્રતાના સ્પર્શની જળ પણ ઇચ્છા રાખે છે, અને માને છે કે આજે અમારી જડતા નાશ થઈ અને બીજાને પવિત્ર કરનારાં થયાં. ॥૧૦॥

પિતૃવંશ્યામાતૃવંશ્યાઃ પતિવંશ્યાસ્ત્રયસ્ત્રયઃ ॥

પતિવ્રતાયાઃ પુણ્યેન સ્વર્ગસૌખ્યાનિ મુંજતે ॥૧૧॥

પતિવ્રતાના પુણ્યવડે પોતાના પિતાની ત્રણ પેઢી, માતાની ત્રણ પેઢી અને પતિની ત્રણ પેઢીના વંશજો સ્વર્ગનું સુખ ભોગવે છે. ॥૧૧॥

યથા ગંગાવગાહેન શરીરં પાવનં ભવેત્ ॥

તથા પતિવ્રતાદૃષ્ટ્યા શુભયા પાવનં ભવેત્ ॥૧૨॥

(કાશીખંડ)

ગંગાજીમાં નહાવાથી જેમ શરીર પવિત્ર થાય છે તેમજ પતિવ્રતાની પવિત્ર દૃષ્ટિથી શરીર પવિત્ર થાય છે. ॥૧૨॥

(કાશીખંડ)

ઇતિ શ્રી મહિલા ધર્મ માર્ત્તેન્ડે પતિવ્રતા મહિમા નામ
ચતુર્થ પ્રકાશઃ ॥

॥ ૐ શ્રી ॥

॥ યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ॥

૧-ધર્મનું સ્વરૂપ એવું છે કે તેની લક્ષણ શાસ્ત્રોદ્ધાર પશુ કરવી દુર્ઘટ છે. ધર્મ સમજવા માટે દ્રવ્યનો ખર્ચ કરવો, એકાદ વચનને વળગી રહેવું, કુતર્કો કરવા, તેમજ અનુમાન કરવું વિગેરે તદ્દન નકામા છે. ધર્મ-અધર્મ, સત્કર્મ-દુઃકર્મ, સદાચાર-દુરાચાર, એ શી શી વસ્તુઓ છે અને તેના સંસર્ગથી શું પરિણામ આવે એ જાણવું ઘણું જરૂરનું છે. પુરૂષાર્થના તત્વો એજ મહાન્ ધર્મ છે, એવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે. જો કે અવાન્તર ધર્મો ઘણા છે (આપદ, પ્રવાસ વિગેરે) પરંતુ તેનું વિવેચન કરવાથી આ પુસ્તક ખડું મુશ્કેલીથી સમજી શકાય એવું થાય અને જે ઉદ્દેશ છે તેનું જોણપણું આવી જાય; એ વિચારથી અવાન્તર ધર્મોનો સમાવેશ આ પુસ્તકમાં કર્યો નથી. શ્રુતિ અને સ્મૃતિમાં કહેલા ધર્મનું પાલન કરવું એ સર્વથા શ્રેય કરવાવાળું છે; તેમાં પણ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું કે ફલ ભોગવવાની ઇચ્છાથી ધર્મનું આચરણ (વર્તણૂક) કરવા કરતાં ફલેચ્છારહિત ધર્મ પાળવો એ ઘણું રૂઢું છે; એવું ઐહિક અને આમુખિક શાસ્ત્રના દ્રષ્ટાદર્શનકાર કહે છે કે:-

‘ યતોઽભ્યુદયનિશ્રેયસસિદ્ધિઃ સઃધર્મઃ ’

(દર્શનકાર)

જેનાથી આ લોક અને પરલોકનાં સુખનાં સાધનો સાધી શકાય તેનું નામ ધર્મ. તેટલાજ માટે કર્મકારોએ કહ્યું છે કે:-

“ આચારઃ પ્રથમોધર્મઃ ”

આપણે કલ્પનાથી એટલું તો જાણી શકીએ છીએ કે અગ્નિનો સ્પર્શ કર્યાથી દહાય છે; તેમજ કુપથ્ય કર્યાથી વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે વિગેરે કલ્પનાથી જાણી શકીએ છીએ તો શુદ્ધ કર્મમાં, ધર્મ પાળવાના

અંગમાં ઉત્પન્ન થયેલ શુભ્ર રમ્મકણો કેમ પ્રતાપી નહિ બને ? વિચાર કરશું તો દૃઢ સમજાશે કે આશ્રમીઓનું કલ્યાણ કરવાવાળું ધર્મ પાલન સિવાય એક પણ સાધન નથી. મહાભારતના વનપર્વમાં પણ કહ્યું છે કે;—

આરંભો ન્યાયયુક્તો યઃ સ હિ ધર્મ ઇતિસ્મૃતઃ ॥

અનાચારસ્ત્વધર્મેતિ એતચ્છિષ્ટાનુશાસનમ્ ॥ ૧ ॥

(મહાભારત)

ન્યાયથી યુક્ત જે આરંભ તેનું નામ ધર્મ કહેલો છે. અને અનાચાર તેજ અધર્મ, એવી મહાન્ પુરૂષોની આજ્ઞા છે.

એ ધર્મના પ્રધાનતત્વને મહાત્માઓએ નવ પ્રકારે વિભાગ કર્યો છે.

“ અહિંસાસત્યમસ્તેયં શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ

દાનંદયાદમઃ ક્ષાન્તિઃ સર્વેષાં ધર્મસાધનમ્ ”

(યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ)

હિંસા ન કરવી, સાચું બોલવું, ચોરી કરવી નહિ, પવિત્રતા રાખવી, ઇન્દ્રિયોની સ્વતંત્રતા અટકાવવી, પરોપકાર કરવા, દયા રાખવી, મનનું દમન કરવું, તથા ક્ષમાશિલ રહેવું એ પ્રમાણે નવ વિભાગ કરેલા છે. વળી બુદ્ધે,

‘ નહિકલ્યાણક્રત્ કશ્ચિત્ દુર્ગતિં તાત ગચ્છતિ ’

(શ્રી ભગવદ્ગીતા)

શ્રી ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે હે! તાત હે! અર્જુન શુભ આચરણ કરનાર સદ્ધર્મિ કેઈ પણ વખતે દુર્ગતિને પામતો નથી. તેમજ સ્મૃતિકારોનો પણ મત છે કે;—

“ વિદિતાદાશ્રમાચારાદિષ્ટાંતિ પારલૌકિકીમ્

પ્રસક્તો નરકોઽનિષ્ઠો નિષિદ્ધાચરણેન યઃ ”

(મનુસ્મૃતિ)

આશ્રમધર્મ પાળવાથી ઇચ્છીત, પરલોક મળે છે; અને દુરાચારી થવાથી નર્કની પ્રાપ્તિ થાય છે. તો ધર્મ-અધર્મ, સદાચાર-દુરાચાર, શુભ-કર્મ નિંદકર્મ, એએનાં આચાર પ્રમાણે જ ફલ લોગતીએ છીએ અને નવા સંસ્કારો બાંધીએ છીએ. તો પછી સ્ત્રી અગર પુરુષ એવું કોણ હિનભાગિ હોય કે ધર્મપાલન કરી, સદાચારે વર્તિ, શુભકર્મ કરી, શુદ્ધ સંસ્કાર બાંધી આ સંસારનાં અને પરલોકનાં થતાં સુખોમાં અધર્મરૂપ પથર નાંખે ! ધર્માચરણ એ સ્ત્રી પુરુષોને (હિલચલે) પ્રાપ્ત હોઇ પરમ ધર્મ સ્વરૂપ આલ્લિકનાજ વિષયમાં તેનું વિવરણ કરવું યોગ્ય બાણી સ્ત્રીઓને માટે યથાશાસ્ત્ર નિત્યકર્મના ક્રમનો વિસ્તાર કર્યો છે.

ધર્માચરણ એજ મહાન્તત્ત્વ, સુખનું આધન, બાંધન તોડનાર, પરમાર્થમાં ગતિ કરવાવાળું અને કલ્યાણકારી છે; માટે દ્વિજ (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય) સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિની આજ્ઞા લઇને આલ્લિકમાં બતાવેલું નિત્યકર્મ કરવું.

સંશોધક.

પ્રકાશકો.

પ્રકાશ ૫ મો.

આર્ણિક.

આ આર્ણિકપ્રકાશમાં નીચે પ્રમાણે તેના પેટા વિભાગ છે.

(૧) ઉત્થાન વિધિ. (૨) સ્તવન. (૩) શૌચ વિધિ. (૪) દંતધાવન વિધિ. (૫) પ્રાતઃસ્મરણ. (૬) કેશપ્રસાધન વિધિ. (૭) સ્નાન વિધિ. (૮) પતિઅર્ચન વિધિ. (૯) માંગલ્ય સ્તોત્ર. (૧૦) પ્રાતઃ સૂર્યાર્ધ્ય પ્રકાર. (૧૧) જપ યજ્ઞ. (૧૨) તુલસી પૂજા. (૧૩) તુલસી સ્તોત્ર. (૧૪) પાર્થિવ પૂજા. (૧૫) નિત્યદાન. (૧૬) મધ્યાહ્નસૂર્યાર્ધ્ય પ્રકાર. (૧૭) વૈશ્વદેવ. (૧૮) પરિવેષણ વિધિ. (૧૯) ભોજન વિધિ. (૨૦) સાયંસૂર્યાર્ધ્ય પ્રકાર. (૨૧) દીપસ્થાપન. (૨૨) જપ નિયમ. (૨૩) રાત્રિ સ્તવન. (૨૪) શય્યા પ્રકાર.

૧ ઉત્થાન વિધિ.

બુધ્ધા બ્રાહ્મે મુહૂર્તે નિજપતિચરણૌ સંપ્રણમ્યાસ્યમસ્ય ।
પ્રેક્ષ્ય પ્રેમ્ણાથ નૈજં શુભમુકુરતલે ભૂમિમભ્યર્ચ્ય પત્ની ॥
પ્રાતઃ સ્મૃત્યાદિ કૃત્વા પતિપરિચરણં સંવિધાયૈવ વેળીં ।
સંરચ્યાધાય ભાલે તિલકમથ ગલાઽધો નિમજ્જેત્સમૂષા ॥૧॥

(સૌભાગ્ય કલ્પદ્રુમ)

કુળવાન સ્ત્રીએ પ્રતિદિન રાત્રિના ચાર વાગે જાગી પોતાના સ્વામીના ચરણકમળને પ્રણામ કરી તેગણું મુખારવિંદ પ્રેમપૂર્વક જોવું.

પછી પોતાના મુખને સારા અરિસામાં જોવું. ભૂમિ પ્રાર્થના કરવી. પ્રાતઃ સ્મરણાદિ કરી પતિસેવા કરવી (તેને મધુર સ્વરથી જગાડી હંતધાવનાદિથી સેવા કરવી) પછી વેણી સાફ કરી અંબોડોવાળી કપાળમાં ચાંદલો કરી અલંકાર અને વસ્ત્ર સહિત કંઠપ્રદેશ સુધી સ્નાન કરવું.

ઉપર કહેલા શ્લોકમાં બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં ઉત્થાન વિધિ ઠી; પરંતુ બ્રાહ્મમુહૂર્ત ક્યારે થાય તેની સમજ નીચે પ્રમાણે.

બ્રાહ્મમુહૂર્ત :

રાત્રે : પશ્ચિમયામસ્ય મુહૂર્તો યસ્તૃતીયક : ॥

સ બ્રાહ્મ્ય ઇતિ વિજ્ઞેયો વિહિત : સ પ્રવોધને ॥૧॥

(વિષ્ણુપુરાણ.)

પરોઢીએ દોઢ કલાક રાત્રિ બાકી રહે ત્યારે ઉઠવું, તે બ્રાહ્મમુહૂર્ત કહેવાય છે. (વિષ્ણુપુરાણ.)

બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં ઊઠી મુખશુદ્ધિ માટે પાણીથી ત્રણ ડોગળા કરી પોતાના પતિના ચરણને સ્પર્શ કરી પતિના મુખનું દર્શન કરવું, અને ત્યાર પછી સ્તવન કરવું. કારણ “કૃષ્ણ જન્મ બંડ” માં કહ્યું છે કે.

સતી સ્ત્રી પ્રાતરુત્થાય ત્યક્ત્વા ચ રાત્રિવાસસી ॥

ભર્તારં ચ નમસ્કૃત્ય કરોતિ સ્તવનં મુદા ॥૧॥

(શ્રી કૃષ્ણ જન્મવંદ)

પતિવ્રતા સ્ત્રી સવારમાં ઊઠી રાત્રિનું વસ્ત્ર બદલી પતિને પ્રણામ કરી હૃદયવડે પતિનું સ્તવન (સ્તુતિ) કરે છે. ॥૧॥

૨ સ્તવન.

* પતિર્બ્રહ્મા પતિર્વિષ્ણુઃ પતિરેવ મહેશ્વરઃ ॥

પતિરેકઃ પરંબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રીપતયે નમઃ ॥૧॥

ઉપર પ્રમાણે 'લોકથી પતિની સ્તુતિ કરી પતિવ્રતાસતીશ્રીઓનું સ્મરણ કરવું.

* અહલ્યા દ્રૌપદી સીતા તારા મંદોદરી તથા ॥

પંચનામ સ્મરેન્નિત્યં મહાપાતકનાશનમ્ ॥૧॥

ઉમા ઉષા ચ વૈદેહી રમાગંગેતિ પંચકમ્ ॥

પ્રાતરેવ સ્મરેન્નિત્યં સૌભાગ્યં શોભનં ભવેત્ ॥ ૨ ॥

અહલ્યા, દ્રૌપદી, સીતા, તારા અને મંદોદરી, આ પાંચ નામ હંમેશા સંભારવાથી મહાપાપનો નાશ થાય છે. ॥ ૧ ॥

પાર્વતી, ઉષા (ઓળા) સીતા, રમા, (લક્ષ્મી) ગંગા આ પાંચ નામ પ્રાતઃકાળમાં સંભારવાથી સાડું સૌભાગ્ય મળે છે. ॥ ૨ ॥

પતિવ્રતાઓનું સ્મરણ કરી, સ્વકરતલાદ્યલોકનમ્ (પોતાના જ-મણા હાથની હથેલી તથા સારી દર્શન કરવા લાયક વસ્તુઓ જોવી) કારણકે “ આચાર પ્રદીપ ” નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે.

* કરાગ્રે વસતે લક્ષ્મીઃ કરમધ્યે સરસ્વતી ॥

કરમૂળે સ્થિતો વ્રહ્મા પ્રભાતે કરદર્શનમ્ ॥ ૧ ॥

[આચાર પ્રદીપ]

હાથના અગ્રભાગમાં લક્ષ્મી, મધ્ય ભાગમાં સરસ્વતી તથા મૂળ ભા-

ગ આ ગિન્દ જે જે સ્થળે આવે તેનું એમ જાણવાનું કે તે મુખ પાદ કરવાનાં છે.

ગમાં પ્રહ્લા વસે છે; માટે પ્રભાતમાં કર(હાથ) દર્શન કરવું આવશ્યક છે.

૩ શૌચ વિધિ.

મળ-મૂત્રત્યાગ કર્યા પછી,

પાણિપાદ પ્રક્ષાલનમ્—(પાદતલેતિસ્ત્રોમૃત્તિકા હસ્તયોશ્વતસ્ર इति)
(ચન્દ્રિકા)

મૃત્તિકાથી ત્રણવાર પગ ધોવા અને ચાર વખત હાથ ધોવા કારણકે “આદિત્ય પુરાણ” માં કહ્યું છે.

સ્ત્રી શૂદ્રયોરર્થમાનં શૌચં પ્રોક્તં મનીષિભિઃ ॥

દિવાશૌચસ્ય નિઘ્યર્દ્ધં પથિ પાદો વિધીયતે ॥૧॥

(આદિત્યપુરાણ.)

શાસ્ત્રકારોએ ત્રિવર્ણ (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય)ના શૌચની અપેક્ષામાં સ્ત્રી તથા શૂદ્રને અરધું શૌચ કહેલું છે અને જે દિવસે શૌચનું પ્રમાણ છે તેથી અરધું રાત્રિએ અને તેથી અરધું માર્ગમાં એટલે પ્રવાસમાં જાણવું.

૪ દંતધાવન વિધિ.

દંતધાવન (દાતણ) કરવાથી શરીર આરોગ્ય રહે છે, કારણકે “અત્રિસંહિતા” માં કહેલું છે.

મુખે પર્યુષિતે નિત્યં ભવત્યપ્રયતો નરઃ ॥

દંતધાવનમુદ્દિષ્ટં જિહ્વોલ્લેખનિકા તથા ॥૧॥

(અત્રિસંહિતા)

વાશીમુખ હોય તો મનુષ્ય નિરંતર અનુદોગી (આળસુ) રહે છે;

માટે પ્રથમ પ્રાતઃકાળે દંતધાવન તથા ^૧જિહ્વાનો કફ કાઢવાનું (ઉલ-
ઉતારવાનું) કહેલું છે.

દંતધાવન કરતી વખતે પહેલાં વનસ્પતિની પ્રાર્થના કરવી.

* આયુર્વલં યશોવર્ચઃ પ્રજાઃ પશૂન્ વસૂનિ ચ ॥

બ્રહ્મપ્રજાં ચ મેધાં ચ ત્વં નો દેહિ વનસ્પતે ॥૧॥

(વિશ્વામિત્રકલ્પ)

હે વનસ્પતિ ! તમે આયુષ્ય, બળ, યશ, તેજ, પ્રજા, પશુઓ, લક્ષ્મી, બ્રહ્મજ્ઞાન (ઈશ્વરની ઓળખાણ) અને બુદ્ધિ અમોને આપો. ॥૧॥

ઉપરના શ્લોકથી વનસ્પતિની પ્રાર્થના કરી પૂર્વદિશામાં બેસી આઠથી બાર આંગળ સુધીના પ્રમાણનું દાતણ લઈ મુખશુદ્ધિ કરવી; કારણ કે દાતણ કયાં વિના પવિત્રપણું થતું નથી. મુખશુદ્ધિ કરી પાણીથી બાર કોગળા કરવા; (કોઈ સાફ પર્વ તથા વ્રત અને ઉપવાસના દિવસે મૃતિકાથી મુખશુદ્ધિ કરવી.) અને નીચેના શ્લોકોથી શ્રોત્રસૂર્યનારાયણ, તુલસી તથા ગાયત્રી પ્રાર્થના કરવી.

સૂર્ય પ્રાર્થના.

* આદિત્યસ્ય નમસ્કારં યે કુર્વન્તિ દિને દિને ॥

જન્માંતરસહસ્રેષુ દારિદ્ર્યં નોપજાયતે ॥૧॥

૧ જિહ્વાનિર્લેખનમિતિ.

જિહ્વાનિર્લેખનં હૈમં રાજતં તામ્રજં ચ વા ॥

પાટિતં મૃદુ તત્કાષ્ટં તેન જિહ્વાં લિખેત્સુખમ્ ॥

તજિહ્વામલઞ્ચૈરસ્ય દુર્ગંધજડતાહરમ્ ॥૧॥

(ભાવપ્રકાશ)

સોના, રૂપા કે ત્રાંખાની છબી અથવા કામળ દાતણને ચીરી તે વડે ધ્વજન આવે તેવી રીતે છલને ધસવી; કારણ તેજી ભના મેલ, વિરક્તતા, દુર્ગંધ તથા જડતાનો નાશ કરનાર છે. આ વિધિ વૈદિક શાસ્ત્રના ગ્રંથ ભાવપ્રકાશમાં કહેલો છે.

જે મનુષ્યે પ્રતિદિન શ્રીસૂર્યનારાયણને નમસ્કાર કરે છે તેઓને સહસ્ર જન્મમાં દરિદ્રતા આવતી નથી.

તુલસી પ્રાર્થના.

* મહાપ્રસાદજનની સર્વ સૌભાગ્યવર્ધિની ॥

આધિવ્યાધિહરા નિત્યં તુલસિ ત્વાં નમોસ્તુતે ॥૧॥

મહાપ્રસાદને ઉત્પન્ન કરનારાં (સુખ-સંપત્તિ કરનારાં) સર્વ સૌભાગ્યને વધારનારાં તથા ઉદ્વેગ અને વ્યાધિ મટાડનારાં હે તુલસી ! તમને નિરંતર નમસ્કાર છે.

ગો પ્રાર્થના—

* ગાવો મે અગ્રતઃ સન્તુ ગાવો મે સન્તુ પૃષ્ઠતઃ ॥

ગાવો મે હૃદયે સન્તુ ગવાં મધ્યે વસામ્યહમ્ ॥૧॥

ગાયો મારા આગળના તથા પાછળના ભાગમાં રહો, તેમજ મારા હૃદય પ્રદેશમાં પણ ગાયોનું સ્થરણ રહો, મારો નિવાસ પણ ગાયોમાં જ છે. ॥ ૧ ॥

આ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે શ્રીસૂર્ય, તુલસી તથા ગાયને નમસ્કાર કરી પ્રાતઃ સ્થરણના શ્લોકનો પાઠ કરવો.

૫ પ્રાતઃસ્થરણ.

* પ્રાતર્નમામિ મમસ્વામિપદારવિન્દમ્

સંસારપારમધિગન્તુમમોઘપોતમ્ ॥

સત્યં પતિવ્રતપરાલલનાભિરામમ્

ભાવેન યામિ ચરણં શરણં પતેસ્તુ ॥૧॥

સંસાર-સમુદ્ર પાર પામવાને (તરવાને) સજ્જડ વહાણ રૂપ મારા સ્વામિનાથના ચરણ કમળને પ્રભાતમાં નમન કરું છું, અને

पतिसेवा परायणु नारीने आनन्ददायक स्वाभिनाथना अरुणु कभणने
निश्चय पूर्वक प्रीतिथी शरणे छुं. ॥ १ ॥

* प्रातः स्मरामि भजतामभयङ्करं तं
प्राक् सर्वजन्मकृतपापभयापहत्यै ॥
यो ग्राहवक्रपतितांग्रिगजेंद्रघोर
शोकप्रणाशनकरो धृतशङ्खचक्रः ॥१॥

* प्रातः स्मराम्यभयदं खलु भक्तशोक
दावानलं गणाविभुं वरकुंजरास्यम् ॥
अज्ञानकाननविनाशनहव्यवाह—
मुत्साहवर्धनमहं सुतमीश्वरस्य ॥२॥

* प्रातः स्मरामि सवितारमनन्तशक्तिं
पापौघशत्रुभयरोगहरं परं च ॥
तं सर्वलोककलनात्मककालमूर्तिं
गोकण्ठबंधनविमोचनमादिदेवम् ॥३॥

* प्रातः स्मरामि भजतामभिलाषदात्रीं
धात्रीं समस्तजगतां दुरितापहन्त्रीम् ॥
संसारबंधनविमोचनहेतुभूतां
मायां परां समधिगम्य परस्य विष्णोः ॥४॥

* प्रातः स्मरामि शिवमेकमनन्तमाद्यं
वेदांतवेद्यमखिलं पुरुषं महान्तम् ॥
नामादिभेदरहितं पञ्चावशून्यं
संसाररोगहरमौषधमद्वितीयम् ॥५॥

* या श्लोकपंचकमिदं प्रयता पठेत्सा
नित्यं प्रभातसमये युवतिः प्रबुद्धा ॥

સંસારવર્ણિતપતિવ્રતસુપ્રભાવમ્

પ્રાપ્ય પ્રયાતિ પતિલોકમનન્યસત્ત્વમ્ ॥૬॥

અર્થ-ઉપરના પાંચ શ્લોકોનો સવારમાં જાગીને જે સ્ત્રી હમેશાં આસ્તાથી પાઠ કરે છે તે સ્ત્રી સંસારમાં પ્રસિધ્ધ પતિવ્રતના પ્રભાવને પામી બીજા (સ્વર્ગોદિ) લોકોના કરતાં વધારે મહાત્મ્યવાળા પતિ-લોકને પામે છે.

૬ કેશ પ્રસાધન વિધિ.

કેશ પ્રસાધન (સારી રીતે કાંચડીથી વાળ ઓળવા વિગેરે.)

કેશપ્રસાધનં ચૈવ કુર્વીત સ્નાનપૂર્વતઃ ॥

(છાંદોગ્યાહ્નિકપદ્ધતિ)

“ છાંદોગ્યાહ્નિક પદ્ધતિ ” નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે સ્નાન કર્યા પહેલાં કેશપ્રસાધન (માથાની વેણીને તેલ વિગેરેથી પરિપૂર્ણ રાખી સુઘડતા રાખવી) કરવું; કારણકે આ વિધિથી એટલું જાણવાનું છે કે-જ્યારેથી એટલો વાળવો ત્યારેથી કોઈપણ કામમાં છૂટા વાળ રાખવા નહિ. (રાત્રિસ્તવન સુધીમાં વાળ છૂટા થવા દેવા નહિ)

“ વેણીવન્ધાદિકં રચયિત્વા હરિદ્રાકુંકુમાચ્છલઙ્કારાન્ ધારયેત્ ”

વેણી ગુંથી અંગોડોવાળી સોભાજ્ય ચાંડલો કરી આલૂપણો પહેરી સ્નાન કાર્ય ત્રિગેરે કરવું.

કેશ પ્રસાધનવિધિ કર્યા પછી પોતાના પતિને વિનયપૂર્વક જાગૃત કરી તેમને માટે શૌચવિધિમાં તત્પર રહેવું; પછી તેમને દંત-ધાવન તથા જળ આપવું અને તેમની આજ્ઞા લઈ સવારનું બીજું ઘરનું કામકાજ આટોપી (પુરું કરી) પછી પોતે સ્નાન વિધિ કરવી.

૭. સ્નાનવિધિ.

દરેક સ્ત્રીએ હુમેશાં વસ્ત્ર પહેરી સ્નાન કરવાનો રિવાજ રાખવો. કારણ “ બૃહન્નારદીય પુરાણ ”માં કહ્યું છે કે:-

“ ન નગ્ના સ્નાનમાચરેત્ ”

વસ્ત્રરહિત (નગ્ન) સ્નાન કરવું નહિ.

નદી, તળાવ તથા કોઈ સારા જળાશયમાં સ્નાન કરવું; અથવા ઘરે સ્નાન કરવું ત્યારે હુમેશાં ગરમ જળથી નહાવું.

સ્નાન કરવા પહેલાં નીચે લખેલાં તીર્થોનું સ્મરણ કરી નહાવું.

* પુષ્કરાદ્યાનિ તીર્થાનિ ગંગાદ્યાઃ સરિતસ્તથા ॥

આગચ્છન્તુ પવિત્રાણિ સ્નાનકાલે સદા મમ ॥૧॥

મારા નહાવા વખતે પુષ્કર આદિ પવિત્ર તીર્થો, ગંગાદિ નદીઓ સદા આંહી આવો. (વાસ કરો.) ॥ ૧ ॥

* ગંગે ચ યમુને ચૈવ ગોદાવરિ સરસ્વતિ ॥

નર્મદે સિન્ધો કાવેરિ જલેઽસ્મિન્ સન્નિધિં કુરુ ॥૨॥

હે ગંગા, યમુના, ગોદાવરી, સરસ્વતી, નર્મદા સિન્ધુ અને કાવેરી તમે સર્વ આ જળમાં સન્નિધિ થાઓ. (વાસ કરો.) ॥ ૨ ॥

* નંદિની નલિની સીતા માલતી ચ મલાપહા ॥

વિષ્ણુપાદાબ્જસંભૂતા ગંગા ત્રિપથગામિની ॥

ભાગીરથી ભોગવતી જાહ્નવી ત્રિદશેશ્વરી ॥૩॥

ઉપર પ્રમાણેના ગંગાજીના પાંચ નામ નહાતી વખતે બોલવાં કારણ કે “ સ્કંદ પુરાણ ” માં શ્રી ગંગાજીએ કહ્યું છે ॥ ૩ ॥

* દ્વાદશૈતાનિ નામાનિ યત્ર યત્ર જલાશયે ॥

સ્નાનોદ્યતઃ સ્મરેન્નિત્યં તત્રૈવ નિવસામ્યહમ્ ॥૪॥

જ્યાં જ્યાં જળાશયમાં નહાતી વખતે ઉપરના બાર નામ હંમે-
શાં જે સંભારે છે ત્યાં ત્યાં હું વાસ કરું છું. ॥ ૪ ॥

“ एतान् श्लोकान् स्मृत्वा आकंठं स्नानमाचरेत् ”

ઉપરના શ્લોકો સંભારી પછી કંઠ સૂધી સ્નાન કરવું.

“ स्नानानन्तरं धौतवासः कंचुकीं च परिधाय पतिपूजांसमाप्य
गृह कृत्याऽविरोधेन पुराणोक्त विधिना नित्यपूजा संक्षेपतः कर्त्तव्या.”

સ્નાન કર્યા પછી ઘોયેલું વસ્ત્ર અને કાંચળી પહેરી વિધિ પૂર્વક
પતિનું અર્ચન (પૂજન) કરી ઘરના કામકાજમાં બાધ ન આવે
તેમ શાસ્ત્ર પુરાણમાં કહેલી વિધિ વડે સંક્ષેપથી નિત્ય પૂજા કરવી.
(આ પુસ્તકમાં વિધિ સહિત નિત્ય પૂજા સંક્ષેપથી લખી છે)

૮ પતિ-અર્ચન વિધિ.

પતિની પૂજનવિધિ “ શ્રી કૃષ્ણ જન્મ ખંડ ” માં કહેલી છે તે
નીચે પ્રમાણે.

गृहकार्यं ततः कृत्वा स्नात्वा धौते च वाससी ॥

गृहीत्वा शुक्लपुष्पं च भक्तितः पूजयेत्पतिम् ॥૧॥

ઘરનું કામકાજ કરી લઈ સ્નાન કરી ઘોયેલ વસ્ત્ર પહેરી ઘોળું
પુષ્પ હાથમાં લઈ ભક્તિથી પોતાના પતિની પૂજા કરવી. ॥ ૧ ॥

ઘોળું પુષ્પ લઈ પૂજા કરવી તેનું કારણ કે કદાચ પતિને અ-
વકાશ ન હોય તો તેટલી વિધિ કરી લેવી પછી પતિનું ચરણોદક
પી લેવું; ત્યાર પછી નિત્ય પૂજા વિગેરે થઈ શકે; બાકી જ્યારે

પતિને અવકાશ હોય ત્યારે સર્વ પૂજની સામગ્રી તૈયાર કરી નીચેની વિધિથી અનુક્રમે પૂજનનો આરંભ કરવો.

સ્નાપયિત્વા સુપૂતેન જલેન નિર્મલેન ચ ॥
તસ્મૈ દત્ત્વા ધૌતવસ્ત્રં તત્પાદૌ ક્ષાલયેન્મુદા ॥૨॥

પ્રથમ નિર્મળ અને સારાં પવિત્ર જળથી પોતાના પતિને સ્નાન કરાવી, ધોયેલ વસ્ત્ર પહેરવા આપી સ્ત્રીએ પતિના ચરણ હૃદય વડે ધોવા. ॥ ૨ ॥

ચરણ ધોયેલું જળ પીવું; કારણ “ બૃહન્નારદીય પુરાણ ” માં કહ્યું છે.

તીર્થસ્નાનાર્થિનીનારી પતિપાદોદકં પિવેત્ ॥
શઙ્કરાદપિ વિષ્ણોર્વા પતિરેકોઽધિકઃ સ્ત્રિયાઃ ॥૩॥

(સ્કં. પુ. બૃહન્નારદીય પુરાણ)

તીર્થ સ્નાનની ઇચ્છાવાળી સ્ત્રીએ પોતાના પતિનું ચરણોદક પીવું, કારણ કે સ્ત્રીએને શ્રી શંકર અથવા વિષ્ણુથી પણ સર્વ પ્રકારે એક પોતાનો પતિ અધિક છે. ॥ ૩ ॥

આસને વાસયિત્વા ચ દત્ત્વા ભાલે ચ ચંદનમ્ ॥
સર્વાંગલેપનં કૃત્વા દત્ત્વા માલ્યં ગલેઽપિ ચ ॥૪॥

આસન ઉપર પતિને બેસાડી લલાટમાં અંદન કરી સર્વાંગે અંદન લેપ કરી ગળામાં પુષ્પની માળા પહેરાવવી.

નમઃ કાંતાય શાંતાય સર્વદેવાશ્રયાય ચ ॥
ઇત્યનેનૈવ મંત્રેણ દત્ત્વા પુષ્પં સુવાસિતમ્ ॥૫॥
પાદ્યાર્ધ્યં ધૂપદીપૌ ચ ફલં નૈવેદ્યમુત્તમમ્ ॥
સંપૂજ્ય ભક્તિતઃ કાંતં સ્તુત્વા ચ પ્રણમેન્મુદા ॥૬॥

“ નમઃ કાંતાય શાંતાય સર્વદેવાશ્રયાય ચ ” એ મંત્રથી પાદ્ય, અર્ધ્ય, સુવાસિત પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, ઉત્તમ-નૈવેદ્ય, ફળ વિગેરે અર્પણ કરવું અને ભક્તિ વડે પતિની પૂજા કરી, સ્તુતિ કરી હૃદયથી નમન કરવું. ॥ ૬ ॥

જલં પૂર્ણફલં શુદ્ધં તાંબૂલં ચ સુવાસિતમ્ ॥

દત્વા સ્તોત્રં પઠેદ્યત્કૃતં વૈ પાઠ્યમેવ ચ ॥૭॥

પવિત્ર જળ, સુવાસિત તાંબૂલ, સોપારી પતિને અર્પણ કરી પાઠ કરી રાખેલ પતિના સ્તોત્રનો પાઠ કરવો. (પોતાના પતિ પ્રસન્ન થાય તેવાં જે જે સ્તોત્ર, સંગીત વિગેરે યાદ કર્યાં હોય તે બોલવા) ॥ ૭ ॥

૯ માંગલ્ય સ્તોત્ર.

* નમઃ કાંતાય ભર્ત્રે ચ શિરશ્ચંદ્રસ્વરૂપિણે ॥

નમઃ શાંતાય દાંતાય સર્વદેવાશ્રયાય ચ ॥૧॥

નમો બ્રહ્મસ્વરૂપાય સતીપ્રાણપરાય ચ

નમસ્યાય ચ પૂજ્યાય હૃદાધારાય તે નમઃ ॥૨॥

પંચપ્રાણાધિદેવાય ચક્ષુષસ્તારકાય ચ ॥

જ્ઞાનાધારાય પત્નીનાં પરમાનંદરૂપિણે ॥૩॥

પતિર્બ્રહ્મા પતિર્વિષ્ણુઃ પતિરેવ મહેશ્વરઃ ॥

પતિશ્ચ નિર્ગુણાધારો બ્રહ્મરૂપ નમોસ્તુતે ॥૪॥

ક્ષમસ્વ ભગવન્ દોષં જ્ઞાનાજ્ઞાનકૃતં ચ યત્ ॥

પત્નીબન્ધો દયાસિન્ધો દાસીદોષં ક્ષમસ્વ મે ॥૫॥

(શ્રીકૃષ્ણજન્મસંહ.)

“ ફલશ્રુતિ ”

ઇદં સ્તોત્રં મહાપુણ્યં સૃષ્ટ્યાદૌ પદ્મયા કૃતમ્ ॥

સરસ્વત્યા ચ ધર્યા ગંગ્યા ચ પુરાં વ્રજ ॥૧॥

સાવિત્ર્યા ચ કૃતં પૂર્વં બ્રહ્મણે ચાપિ નિત્યશઃ ॥
 પાર્વત્યા ચ કૃતં ભક્ત્યા કૈલાસે શંકરાય ચ ॥૨॥
 મુનીનાં ચ સુરાણાં ચ પત્નીભિસ્તુ કૃતં પુરા ॥
 પતિવ્રતાનાં સર્વાસાં સ્તોત્રમેતચ્છુભાવહમ્ ॥૩॥
 इदं स्तोत्रं पठेद्वापि शृणुयाच्चा पतिव्रता ॥
 सा नारी मुच्यते पापात् लभते सर्वं वाञ्छितम् ॥४॥
 अपुत्रा लभते पुत्रं निर्धना लभते धनम् ॥
 पतिव्रता च स्तुत्वा च तीर्थस्नानफलं लभेत् ॥५॥

અર્થ—મારા ભક્તકના મણિરૂપ, નિરંતર ભરણુ પોષણુ કરનાર, જીતેન્દ્રિય તથા શાંત, અને સર્વ દેવોના આશ્રયરૂપ પ્રાણુપતિને હું નમસ્કાર કરું છું. (૧) બ્રહ્મસ્વરૂપ, સતીના પ્રાણુ રૂપ, નમન તથા પૂજન કરવા યોગ્ય, હૃદયના આધાર પ્રાણુ વદલભને પ્રણામ કરું છું. (૨) મારા પાંચે પ્રાણુના અધિદેવ, નેત્રના રત્ન, જ્ઞાનના આધાર રૂપ, સ્ત્રીના પરમાનંદરૂપ પતિને હું વંદન કરું છું. (૩) પતિ એજ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર અને એજ નિર્ગુણના આધાર બ્રહ્મરૂપ મારા પતિને પ્રણામ છે. (૪) હે ભગવન્ ! પત્નીપર સ્નેહ રાખનાર ! દયા સાગર સ્વામિ ! હું આપના ચરણુની દાસી છું; માટે મારાથી જાણે અજાણે જે કંઈ અપરાધ થયો હોય તે ક્ષમા કરો. (૫)

“ ફલ શ્રુતિ ”

આ મહા પવિત્ર સ્તોત્ર સૃષ્ટિના આરંભમાં શ્રી નારાયણ પાસે શ્રી મહાલક્ષ્મીએ કરેલ છે; સરસ્વતિ, ભૂદેવી અને ગંગા દેવીએ પણ તેનોજ પાઠ કરેલ છે. (૧) બ્રહ્માજી પાસે શ્રી સાવિત્રી તે સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે; શ્રી પાર્વતીજી શ્રી મહાદેવ માટે તેજ સ્તોત્રનો પાઠ નિત્ય કરે છે. (૨) મુનિપત્ની તથા દેવપત્નીઓ પણ આ સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે, તેવીજ રીતે પતિવ્રતાઓને આ સ્તોત્ર પરમ કલ્યાણ

કારક છે. (૩) જે પતિવ્રતા સ્ત્રી આ સ્તોત્રને પાઠ કરે અથવા શ્રવણ કરે તે પાપ વિનાની થઈ વાંચિત ફળને પામે છે. (૪) પુત્ર વિનાની પતિવ્રતા સ્ત્રી પુત્રને પામે છે, ધન વિનાની પતિવ્રતા સ્ત્રી ધન મેળવે છે અને જે પતિવ્રતા સ્ત્રી આ સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે તેને સર્વ તીર્થમાં સ્નાન કરવાનું ફળ મળે છે. (૫)

૧૦ પ્રાતઃ સૂર્યાર્ચ્ય પ્રકાર (નિત્ય પૂજા)

પ્રાતઃકાલે તુ યા નારી દદ્યાદર્ધ્યં વિવસ્વતે ॥

સપ્તજન્મસુ વૈધવ્યં સા નારી નૈવ પશ્યતિ ॥૧॥

“ વ્યાસસંહિતા ” (કલ્પતરૌહરીત)

૧પ્રાતઃ કાલમાં જે સ્ત્રી શ્રી સૂર્યનારાયણને અર્ધ્ય આપે છે તે સાત જન્મ સુધી સૌભાગ્યવતી રહે છે.

“ આચમનં ” (સ્ત્રિયસ્તુ આચમનસ્થાને ઉદકેન નેત્રસ્પર્શં કુર્વન્તિ.)

સ્ત્રીઓ આચમન કરવાને બદલે આંખે જલનો સ્પર્શ કરે છે તો આચમન બરાબર થાય છે, અથવા તો નમઃ શબ્દને અંતમાં બોલી ૧ કેશવાયનમઃ ૨ નારાયણાયનમઃ ૩ માધવાયનમઃ એ મંત્રથી ત્રણ આચમન કરી ગોવિંદાયનમઃ એ મંત્રથી હાથ ધોવા અને માનસિક ઇષ્ટસ્મરણ કરવું.

“ સૌભાગ્યતિલકમ્ ”

* રમામર્ણી સાવિત્રીં વૈદેહીં દૌપદીં ચ મે ॥

સૌભાગ્યાય નમસ્કૃત્ય કુંકુમં ધારયામ્યહમ્ ॥૧॥

૧ આ પ્રમાણથી મધ્યાહ્ન તથા સાયંકાલની પણ અર્ધ્યવિધિ આપી છે તો તે વિધિ બની શકે તો સમયાનુકૂળ કરવી.

મારા સૌભાગ્ય માટે લક્ષ્મી, પાર્વતી, સાવિત્રી, સીતા તથા દ્રૌપદીને નમસ્કાર કરી હું કંકુ ધારણ કરું છું.

ઉપરના શ્લોક ગોલી સઘવા સ્ત્રીએ કંકુનો ચાંદલો કરવો.

“ ભસ્મધારણમ્ ”

ગૃહસ્થાશ્રમી, યતી અને સ્ત્રીઓને ભસ્મ ધારણ કરવાનો અધિકાર “ પ્રયોગપારિજાત ” માં કહેલો છે તે નીચે પ્રમાણે.

ધાર્યં ભસ્મ ત્રિપુંડ્રં તુ ગૃહિણા જલસંયુતમ્ ॥

સર્વકાલં ભવેત્સ્ત્રીણાં યતીનાં જલવર્જિતમ્ ॥૧॥

(પ્રયોગપારિજાત)

ગૃહસ્થાશ્રમીએ જળયુક્ત ભસ્મ ધારણ કરવી અને સ્ત્રી તથા સંન્યાસીઓએ જળ વિનાની કેરી ભસ્મ ધારણ કરવી.

* અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાંગતોઽપિ વા ॥

યઃ સ્મરેત્પુંડરીકાક્ષં સ વાહ્યાભ્યંતરઃ શુચિઃ ॥૧॥

ઉપરના શ્લોકથી જળવડે પૂજા સામગ્રી અને શરીરની શુદ્ધતા કરવી.

નીચેના શ્લોકથી જળવડે પ્રોક્ષણ કરી આસનની શુદ્ધિ કરવી.

* પૃથિવિ ત્વયા ધૃતા લોકા દેવિ ત્વં વિંણુના ધૃતા ॥

ત્વં ચ ધારય માં દેવિ પવિત્રં કુરુ ચાસનમ્ ॥૧॥

હું પૃથ્વીદેવી તમને વિંણુએ ધારણ કર્યાં છે અને તમે સર્વ લોક ધારણ કરેલા છે; તેમજ તમે મને ધારણ કરો, તથા આસન પવિત્ર કરો.

* “ સંકલ્પઃ ” અગ્નેત્યાદિ૦ માસોત્તમે અમુકમાસે (જે માસ હોય તેનું નામ લેવું.) અમુકપક્ષે (શુક્લ અથવા કૃષ્ણપક્ષ જે

હોય તે) અમુકતિથૌ (જે તિથિ હોય તે જોલવી.) અમુકવાસરે
(જે વાર હોય તે જોલવો.) મમોપાત્તદુરિતક્ષયાર્થે શ્રી પરમેશ્વર
પ્રીત્યર્થે પ્રાતઃ સૂર્યાર્ધ્યપ્રદાનં કરિષ્યે એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

ત્યારપછી શ્રી સૂર્યનારાયણની સ્તુતિ નીચેના શ્લોકથી કરવી.

* નમઃ સવિત્રે જગદેકચક્ષુષે
જગત્પ્રસૂતિસ્થિતિનાશહેતવે ॥
ત્રયમિયાય ત્રિગુણાત્મધારિણે
વિરંચિનારાયણશંકરાત્મને ॥૧॥

હવે પછી શ્રી સૂર્યનારાયણને ત્રણ અર્ધ્ય આપવા.

અર્ધ્ય (તાંબાના અરધીયામાં જળ, ચંદન, અક્ષત અને પુષ્પ
ભેગાં કરવાં.)

“ અર્ધ્યમંત્રઃ ”

* નમોઽસ્તુ સૂર્યાય સહસ્રભાનવે
નમોઽસ્તુ વૈશ્વાનરજાતવેદસે ॥
ત્વમેવ ચાર્ધ્યં પ્રતિગૃહ્ણ દેવ
દેવાધિદેવાય નમો નમસ્તે ॥૧॥

અરધીયું હાથમાં લઈ ઉભા થઈ અર્ધ્ય મંત્ર લાણી શ્રી સૂર્ય
નારાયણાયનમઃ ઇષ્ટેઽર્ધ્યઃ એ પ્રમાણે જોલી તે અર્ધ્યનું જળ સૂર્ય-
ને નિવેદન કરી તાંબાના તરલાણામાં નાંખવું.

જે સૂર્યોદય થઈ ગયો હોય તો એક અર્ધ્ય વધારે આપવો.
(ચાર આપવા.)

તરલાણામાં નાંખેલ અર્ધ્યના જળનો આંખે તથા કાને સ્પર્શ
કરવો. ત્યારપછી નીચેના શ્લોકથી ઉભા થઈ હાથ જોડી શ્રી સૂર્યના-
રાયણનું ધ્યાન કરવું.

* ધ્યેયઃ સદા સવિતૃમંડલમધ્યવર્તી
 નારાયણઃ સરસિજાસનસંનિવિષ્ટઃ ॥
 કેયૂરવાન્મકરકુંડલવાન્ કિરીટી
 હારી હિરણ્મયવપુર્ધૃતશંખચક્રઃ ॥૧॥

એ પ્રમાણે ધ્યાન કર્યા પછી નામ મંત્રથી એટલે “શ્રી સૂર્યા-
 યનમઃ” એ મંત્રથી યથાશક્તિ માળા ફેરવવી.

* “સંપૂર્ણ સંકલ્પઃ” અનેન પ્રાતઃ સૂર્યાર્ધ્યપ્રદાનાલ્ભ્યે
 ન કર્મણા ભગવાન્ શ્રીસૂર્યનારાયણઃ પ્રીયતાં નમમ ॥

૧૧ જપ નિયમઃ

સર્વ યજ્ઞથી જપયજ્ઞને શ્રેષ્ઠ કહેવા છે. કારણ કે:—

યે પાકયજ્ઞાશ્ચત્વારો વિધિયજ્ઞસમન્વિતાઃ ॥
 સર્વે તે જપયજ્ઞસ્ય કલાં નાર્હતિ ષોડશીમ્ ॥૧॥

(મનુસ્મૃતિ)

જેને યજ્ઞ સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે તેવા અગ્નિહોત્રના દરેક
 યજ્ઞો તેમજ વૈશ્વદેવ હોમ-બલી કર્મ, નિત્યશ્રાદ્ધ અને અતિથી પૂજન,
 એ પાંચ યજ્ઞો જપ યજ્ઞના સોળમે અંશે પણ નંથી માટે જપ
 યજ્ઞને શ્રેષ્ઠ કહેવા છે.

સ્ત્રી તથા પુરૂષ બન્નેને જપ યજ્ઞ કરવો આવશ્યક છે; કારણ
 “લઘુહારીત સ્મૃતિ” માં કહ્યું છે કે:—

જપેન દેવતા નિત્યં સ્તૂયમાના પ્રસીદતિ ॥
 પ્રસન્ને વિપુલાન્ ગોત્રાન્ પ્રાप्સુવન્તિ મનીષિણઃ ॥૧॥

(લઘુહારીતસ્મૃતિ)

જપયજ્ઞથી સ્તુતિ કરાયેલા દેવો અહર્નિશ પ્રસન્ન રહે છે, અને તેમની કૃપાથી મનુષ્યો વિસ્તારવાળી સંતતિને પામે છે.

વિધિયજ્ઞાજ્જપયજ્ઞો વિશિષ્ઠો દશર્ધિર્ગુણૈઃ ॥

ઉપાંશુઃ સ્વાચ્છતગુણઃ સાહસ્રો માનસઃસ્મૃતઃ ॥૧॥

(મનુસ્મૃતિ.)

વિધિયજ્ઞ (યજ્ઞ યાગાદિ) કરતાં જપયજ્ઞ દશગણો ઉત્તમ છે અને (ઉપાંશુ) ધીમેથી મંત્રન કરી જપ કર્યો હોય તો સોગણો ઉત્તમ છે તથા (માનસ) મનમાં ચિંત્વન કરી જપ કર્યો હોય તો હજાર ગણો ઉત્તમ છે. (મનુસ્મૃતિ.)

“ આચમન ”

જપના આરંભમાં (૧) “ કેશવાય નમઃ (૨) નારાયણાય નમઃ (૩) માધવાય નમઃ ” એ પ્રમાણે ત્રણ આચમન કરી “ ગોવિંદાય નમઃ ” એ મંત્રથી હાથ ધોઈ પછી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

* “ જપસંકલ્પઃ ”

અગ્રેત્યાદિ૦ અમુકમાસે (જે માસ હોય તેનું નામ લેવું) અમુક પક્ષે (શુકલ અથવા કૃષ્ણ પક્ષ જે હોય તે) અમુકતિથૌ (જે તિથિ હોય તે બોલતી) અમુક વાસરે (જે વાર હોય તે બોલવો) શ્રી પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે યથાશક્તિ અમુક મંત્ર જપમહંકરિષ્યે.

શ્રીઓએ પતિ દ્વારા ઉપદેશ લઈ જે મંત્ર આપ્યો હોય તે મંત્રથી ન્યાસ કરી પછીથી પોતાની અવકાશ પ્રમાણે જપ કરવો, ઉપદેશ મંત્ર ન હોય તો પતિની આજ્ઞાલઈ જે દેવના ઉપર અનન્ય શ્રદ્ધા હોય તે દેવના નામ મંત્રથી માળા ફેરવવી અથવા માત્ર “ શિવાયનમઃ ” એ પંચાક્ષર મંત્રનો જપ કરવો. (ષડાંગ ન્યાસ) જે મંત્રનો જપ કરવો હોય તે મંત્રથી હાથના દરેક આંગળામાં તથા હૃદય, મસ્તક,

વેણી, બન્ને બલા, નેત્ર એ પ્રમાણે ન્યાસ કરી (તે તે સ્થળે હાથનો સ્પર્શ કરી) જમણા હાથથી ડાબા હાથમાં તાળી પાડવી આ પ્રમાણે ષડાંગ ન્યાસ કર્યા પછી યથા શક્તિ જપ કરવો.

માળા વિશેષ ન કરી શકાય તો એક માળા તો અવશ્ય કરવી. જપ કરી રહ્યા પછી ધ્યાન કરવું ત્યાર બાદ જપ નિવેદનનો સંકલ્પ કરવો.

ધ્યાનં ॥

* ધ્યાયેન્નિત્યં મહેશં રજતગિરિનિભં ચારુચંદ્રાવતંસં
રત્નાકલ્પોજ્જ્વલાંગં પરશુમૃગવરા ભીતિહસ્તંપ્રસન્નમ્ ॥
પદ્માસીનં સમંતાસ્તુતમપરગણૈર્વ્યાઘ્રકૃત્તિવસાનં
વિશ્વાઘ્રં વિશ્વઘ્રં નિશ્ચિલભયહરં પંચવક્ત્રં ત્રિનેત્રમ્ ॥૧॥

“ સંકલ્પ: ”

* અનેન યથાશક્તિજપાખ્યેન કર્મણા ભગવાન્ શ્રી પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં નમમ.

૧૨ તુલસી પૂજા.

“ આચમનં ”

(૧) “ કેશવાય નમઃ (૨) નારાયણાય નમઃ (૩) માધવાય નમઃ ” એમ ત્રણ આચમન કરી “ ગોવિંદાય નમઃ ” ગોલી હાથ ઘોઘ નાંખવા.

“ નેત્રયોરુદકસ્પર્શનમ્ ”

“ વિષ્ણવે નમઃ ” એમ ગોલી આંગે પાણી અડાડવું

* “ મંગલોચ્ચારણમ્ ”

શ્રીમન્મહાગણાધિપતયે નમઃ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણાભ્યાં નમઃ શ્રીઉમા-
મહેશ્વરાભ્યાં નમઃ વાણીહિરણ્યગર્ભાભ્યાં નમઃ શચીપુરંદરાભ્યાં નમઃ ઇષ્ટ-

દેવતાભ્યોનમઃ કુલદેવતાભ્યોનમઃ ગ્રામદેવતાભ્યોનમઃ સ્થાનદેવતાભ્યો-
નમઃ વાસ્તુદેવતાભ્યોનમઃ માતાપિતૃચરણકમલેભ્યોનમઃ પતિચરણા-
રવિંદાભ્યાંનમઃ સર્વેભ્યો દેવેભ્યો નમઃ સર્વેભ્યો બ્રાહ્મણેભ્યો નમોનમઃ
નિર્વિघ्नમસ્તુ પુણ્યં પુણ્યાહં દીર્ઘમાયુરસ્તુ.

તદેવ લગ્નં સુદિનં તદેવ તારાવલં ચંદ્રવલં તદેવ ॥
વિદ્યાવલં દૈવવલં તદેવ લક્ષ્મીપતે તેઽગ્નિયુગં સ્મરामિ ॥૧॥
વિનાયકં ગુરં ભાનું બ્રહ્માવિષ્ણુમહેશ્વરાન્ ॥
સરસ્વતીં પ્રણમ્યાદૌ સર્વકાર્યાર્થસિદ્ધયે ॥૨॥

“ સંકલ્પ : ”

* અગ્નેત્યાદિ૦ માસોત્તમે અમુકમાસે (જે માસ હોય તેનું
નામ લેવું.) અમુકપક્ષે (શુકલ અથવા કૃષ્ણપક્ષ જે હોય તે,) અમુક-
તિથૌ (જે તિથિ હોય તે જોલવી.) અમુકવાસરે (જે વાર હોય
તે જોલવો.) મમ આત્મનઃ પુરાણોક્તફલપ્રાપ્ત્યર્થં તથા ચ મમ
મર્ત્તાસહ અસ્વંઙિતસુખસૌભાગ્યસંતત્યાયુરારોગ્યૈશ્વર્યાભિવૃદ્ધિદ્વારા શ્રીતુ-
લસીદેવતાપ્રીત્યર્થં ટુંદાવને તુલસીપૂજનમહં કરિષ્યે.

એ પ્રમાણે જોલી આચમનીમાં જળ, ચંદન, અક્ષત લઈ તર-
લાણામાં જળ છોડી દેવું.

“ કલશપૂજનમ્ ”

* કલશસ્થવરુણદેવતાયૈનમઃ સકલપૂજાપરિપૂરણાર્થે ગંધા-
ક્ષતપુષ્પાણિ સમર્પયામિ અસ્મિન્કલશેસર્વાણિતીર્થાન્યાવાહયામિ સ્થા-
પયામિ કલ્પયામિ નમસ્કરોમિ.

ઉપરના મંત્રથી કલશમાં ચંદન પુષ્પ નાંખી વરૂણ દેવતા અને
તીર્થનું આવાહન કરી નમસ્કાર કરવો.

(તુલસીદલેન કલશોદકં ગૃહીત્વા પૂજાદ્રવ્યાણિસંપ્રોક્ષ્ય તદ્વદા-
ત્માનં સંપ્રોક્ષયેત્)

તુલસીદલથી કલશનું જળ લઈ પૂજા સામગ્રીને તથા પોતાના
શરીર ઉપર પ્રોક્ષણ કરવું.

(ગરુડઘન્ટાપૂજનમ્.)

* ઘંટાસ્થાય ગરુડાયનમઃ સકલપૂજાર્થે ગંધપુષ્પં સમર્પયામિ
નમસ્કરોમિ.

એમ બોલી ગરુડઘંટા (ટોકરી) ને નવરાત્રી ચંદન પુષ્પ ચ-
ડાવી નમસ્કાર કરવો.

(દીપપૂજનમ્)

* દીપસ્ત્વં બ્રહ્મરૂપોઽસિ જ્યોતિષાં પ્રભુરવ્યયઃ ॥

સૌભાગ્યં દેહિ પુત્રાંશ્ચ સર્વાન્કામાંશ્ચ દેહિમે ॥૧॥

દીપદેવતાભ્યોનમઃ સકલપૂજાર્થે ગંધાક્ષતપુષ્પાણિ સમર્પયામિ

એમ બોલી ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ દીવાને ચડાવી નમસ્કાર કરવો.

(શ્રીતુલસીધ્યાનમ્)

* ધ્યાયેચ્ચ તુલસીં દેવીં શ્યામાં કમલલોચનામ્ ॥

પ્રસન્નાં પદ્મવદનાં વરાભયચતુર્ભુજામ્ ॥૧॥

કીરીટદારકેયૂરકુંડલાદિવિભૂષણામ્ ॥

ધવલાંકુશસંયુક્તાં પદ્માસનનિષેવિતામ્

પ્રિયાં ચ સર્વદા વિષ્ણોઃ સર્વદેવનમસ્કૃતામ્ ॥૨॥

* શ્રીતુલસ્યેનમઃ ધ્યાયામિ (એ પ્રમાણે બોલી ધ્યાન કરવું.)

* શ્રીતુલસ્યેનમઃ આવાહનાર્થે અક્ષતાન્ સમર્પયામિ (આવાહન
માટે અક્ષત ચડાવવા)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ આસનાર્થે પુષ્પં સમર્પયામિ (આસન માટે પુષ્પ ચડાવવું.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ પાદયોઃપાદ્યંસમર્પયામિ (તુલસીના મૂળમાં ચંદન નાખેલું જળ ચડાવવું.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ હસ્તયોરર્ધ્યં સમર્પયામિ (આચમનીમાં જળ, ચંદન, અક્ષત તથા પુષ્પ નાંખી ચડાવવું.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ આચમનીયં સમર્પયામિ (આચમની ભરી જળ રેડવું.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ સ્નાનં સમર્પયામિ (તુલસીના મૂળમાં જળ સીંચવું.)

* પંચામૃતં મયાનીતં પયોદયિ ઘૃતં મધુ ॥

સહશર્કરયા દેવિ સ્નાનાર્થં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥૧॥

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ પંચામૃતસ્નાનં સમર્પયામિ [ઉપરનો મંત્ર બોલી પંચામૃત (દૂધ, દહીં, ઘી, મધ, સાકર.) અથવા જળ ચડાવવું.]

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ તીર્થોદકં સમર્પયામિ (તીર્થની લાવનાથી આચમની ભરી જળ આપવું.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ ગંધોદકસ્નાનં સમર્પયામિ (આચમનીમાં જળ તથા ચંદન નાંખી ચડાવવું.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ ગંધં પુષ્પં, ધૂપં દીપં નૈવેદ્યમ્ સમર્પયામિ (ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ નૈવેદ્ય (પંચોપચાર) અર્પણ કરી “ નિર્માલ્યં વિસૃજ્ય ” તુલસી ઉપરથી એક ચડાવેલું પુષ્પ લઈ ઉત્તર દિશા તરફ મૂકી ફરીને ચંદન પુષ્પ ચડાવી નીચેના મંત્રથી અભિષેક કરવો (જળસિંચન કરવું.)

* “ અભિષેક: ”

કૃષ્ણા સરસ્વતી કાલી તુંગમદ્રા શચી તથા ॥
 ભાગીરથી પાર્વતી ચ રમા નારાયણી કૃપી ॥૧॥
 સુમદ્રા દૌપદી સાધ્વી માતા ચૈવાપ્યરુન્ધતી ॥
 સાવિત્રી કાલિકાઽહલ્યા સ્નાપયિષ્યન્તુ સર્વદા ॥૨॥
 આભિઃ કૃતાભિષેકા ત્વં દદાસિ ગુરુસૌભગમ્ ॥
 અતસ્ત્વાં સ્નાપયિષ્યામિ તુલસિ વિષ્ણુવલ્લભે ॥૩॥
 શાંતિઃ શાંતિઃ સુશાંતિર્ભવતુ, અમૃતાભિષેકોઽસ્તુ.

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ મહાભિષેકસ્નાનં સમર્પયામિ

(હવે અભિષેક પૂરો કરો આચમની ભરી જળ છોડવું.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ વસ્ત્રં સમર્પયામિ (તુળસીને વસ્ત્ર અથવા તેને
 બદલે સુતર-નારાછડી કે અક્ષત, પુષ્પ ચડાવવાં.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ કંચુકીમુપવસ્ત્રં સમર્પયામિ (કંચુકી ઉપવસ્ત્ર-
 ને બદલે અક્ષત ચડાવવાં)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ ચંદનં સમર્પયામિ (ચંદન ચડાવવું.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ અક્ષતાન્ સમર્પયામિ (અક્ષત ચડાવવા.)

* શ્રી તુલસ્યૈનમઃ પુષ્પાણિ સમર્પયામિ (પુષ્પ ચડાવવા.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ સૌભાગ્યદ્રવ્યં સમર્પયામિ (અળીલ, ગદાલ, કંકુ, હાળદર તથા કાજળ ચડાવવું.)

* શ્રી તુલસ્યૈનમઃ ધૂપમાગ્રાપયામિ (ધૂપ કરવો.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ દીપં દર્શયામિ (દીવાને ચંદન પુષ્પ ચડાવવાં.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ નૈવેદ્યં સમર્પયામિ (સાકર વિગેરેનું નૈવેદ્ય
 ધરવું અને નીચેના મંત્રથી જમાડવાની ભાવના કરવી.)

“ પ્રાણાયનમઃ અપાનાયનમઃ વ્યાનાયનમઃ સમાનાયનમઃ ઉદાનાયનમઃ

“ શ્રીતુલસ્યૈનમઃ નૈવેદ્યાન્તે આચમનં ૧ મધ્યેપાનીયં ૨ ઉત્તરા-
પોશનં ૩ હસ્તપ્રક્ષાલનં ૪ મુખપ્રક્ષાલનં ૫ કરોદ્વર્ત્તનાર્થે ચંદનં સમ-
ર્પયામિ (પાંચ આચમની ભરી પાણી છોડવું તે ચંદન ચડાવવું.)

“ શ્રીતુલસ્યૈનમઃ ફલતાંબૂલં હિરણ્યદક્ષિણાં સમર્પયામિ.

ફળ-સોપારી, તાંબૂલ (પાન) અને યથાશક્તિ દક્ષિણા અર્પણ કરવી.

(કર્પૂરારાતિક્રમ)

* નરિજયામિ સતતં હરિવલ્લભે વૈ

કર્પૂરવર્ત્તિભિરલં સુખદાયકે ત્વાં ॥

પાદૌ ભજામ્યવિરતં તત્ર દેવિ માયે

વંશાય સૌખ્યમપિ દેહિ લલં ચ પૂર્ણ ॥૧॥

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ આરાત્તિકં સમર્પયામિ (ઉપરના મંત્રથી આ-
રતી કરી તુલસીને વંદન કરાવી પોતે વંદન કરવું.)

* શ્રીતુલસ્યૈનમઃ પ્રદક્ષિણાં સમર્પયામિ

* યાનિ કાનિ ચ પાપાનિ જન્માંતરકૃતાનિ ચ ॥

તાનિ સર્વાણિ નશ્યંતિ પ્રદક્ષિણં પદે પદે ॥૧॥

(ઉપરના મંત્રથી તુલસીની પ્રદક્ષિણા કરવી.)

(મંત્રપુષ્પાંજલીઃ)

* વિષ્ણુપ્રિયકરે દેવિ તુલસિ સુખદાયકે ॥

પુષ્પાંજલીં પ્રયચ્છામિ પત્યુરાયુષ્યવર્દ્ધકે ॥૧॥

શ્રી તુલસ્યૈનમઃ મંત્રપુષ્પાંજલીયુક્તનમસ્કારં સમર્પયામિ

(મંત્ર પુષ્પાંજલી એટલે પુષ્પ, ચંદનવાળું કરી ચડાવી નમસ્કાર કરવો.

(વિશેષાર્થઃ)

“ શ્રીતુલસ્યૈનમઃ વિશેષાર્થં સમર્પયામિ(આચમનીમાં જળ, ચંદન,

પુષ્પ અને સોપારી અથવા અક્ષત લઈ તુલસી ઉપર ચડાવવાં.)

(પ્રાર્થના)

* સૌભાગ્યં સંતતિં દેહિ ધનં ધાન્યં ચ મે સદા ॥

આરોગ્યં શોકશમનં કુરુ મે માધવપ્રિયે ॥૧॥

અમીષ્ટફલસિદ્ધિં ચ સદા દેહિ હરિપ્રિયે ॥

દેવૈસ્ત્વં નિર્મિતા પૂર્વમર્ચિતાસિ મુનીશ્વરૈઃ ॥૨॥

અતો માં સર્વદા ભક્ત્યા કૃપાદૃષ્ટ્યા વિલોકય ॥

પત્યુરાયુષ્યભાગ્યં ચ સદા દેહિ હરિપ્રિયે ॥૩॥

પૂતનાભયસંત્રાસાત્ રક્ષિતશ્ચ યથાહરિઃ ॥

તથા સંસારસંત્રાસાદ્રક્ષ મે વંશમુત્તમમ્ ॥૪॥

“ શ્રી તુલસ્યૈનમઃ પ્રાર્થનાં સમર્પયામિ (નમસ્કાર કરવા.)

(અર્પણમ્)

“ અનેન યથાશક્ત્યા પૂજેન શ્રી તુલસી દેવતા પ્રીયતાં નમમ
(એમ જોલી સમાપ્તિનો સંકલ્પ એટલે આચમની ભરી જળ મૂકવું.)

ઉપર કહેલા પૂજના પ્રકારમાં પૂજા સામગ્રી કોઈ વખત ન
મળી શકે તો યથાવકાશે મંત્ર લાળી દરેક ઉપચાર જળ, ચંદન તથા
અક્ષતથી પણ થઈ શકે છે.

इति तुलसी पूजा समाप्ता.

१३ श्री तुलसी स्तोत्रम्

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

- * जगद्धात्रि नमस्तुभ्यं विष्णोश्च प्रियवल्लभे ॥
 यतो ब्रह्मादयो देवाः सृष्टिस्थित्यंतकारिणः ॥१॥
 नमस्तुलसि कल्याणि नमो विष्णुप्रिये शुभे ॥
 नमो मोक्षप्रदे देवि नमः संपत्प्रदायिके ॥२॥
 तुलसी पातु मां नित्यं सर्वापद्भ्योऽपि सर्वदा ॥
 कीर्तितापि स्मृता वापि पवित्रयति मानवं ॥३॥
 नमामि शिरसा देवीं तुलसीं विलसत्तनुम् ॥
 यां दृष्ट्वा पापिनो मर्त्या मुच्यन्ते सर्व किल्बिषात् ॥४॥
 तुलस्या रक्षितं सर्वं जगदेतत् चराचरम् ॥
 या विनिर्हन्ति पापानि दृष्ट्वा वा पापिभिर्नरैः ॥५॥
 नमस्तुलस्यतितरां यस्यै वद्धा बलिं कलौ ॥
 कलयन्ति सुखं सर्वं स्त्रियो वैश्यास्तथापरे ॥६॥
 तुलस्या नापरं किञ्चित् दैवतं जगतीतले ॥
 यया पवित्रितो लोको विष्णुसंगेन वैष्णवः ॥७॥
 तुलस्याः पल्लवं विष्णोः शिरस्यारोपितं कलौ ॥
 आरोपयति सर्वाणि श्रेयांसि वरमस्तके ॥८॥
 तुलस्यां सकला देवा वसन्ति सततं यतः ॥
 अतस्तामर्चयेल्लोके सर्वान्देवान् समर्चयन् ॥९॥
 नमस्तुलसि सर्वज्ञे पुरुषोत्तमवल्लभे ॥
 पाहि मां सर्वपापेभ्यः सर्वसम्पत्प्रदायिके ॥१०॥

इति स्तोत्रं पुरा गीतं पुंडरीकेण धीमता ॥
 विष्णुमर्चयता नित्यं शोभनैस्तुलसीदलैः ॥११॥
 तुलसी श्रीमहालक्ष्मीर्विद्याविद्या यशस्विनी ॥
 धर्म्या धर्मानना देवी देवदेवमनः प्रिया ॥१२॥
 लक्ष्मीप्रियसखी देवी द्यौर्भૂमीरचला चला ॥
 षोडशैतानि नामानि तुलस्याः कीर्तयन्नरः ॥१३॥
 लभते सुतरां भक्तिमन्ते विष्णुपदं लभेत् ॥
 तुलसी भूर्महालक्ष्मीः पद्मिनी श्रीहरिप्रिया ॥१४॥
 तुलसि श्रीसखिशुभे पापहारिणि पुण्यदे ॥
 नमस्ते नारदनुते नारायणमनःप्रिये ॥१५॥

॥ इति श्री पुण्डरीककृतं तुलसीस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

§ ૧૪ પાર્થિવપૂજા.

आयुष्मान् बलवान् श्रीमान् पुत्रवान् धनवान् सुखी ॥
 वरमिष्टं लभेष्टिं पार्थिवं यः समर्चयेत् ॥
 तस्मात्तु पार्थिवं लिङ्गं ज्ञेयं सर्वार्थसाधकम् ॥१॥

(નંદીપુરાણ)

જે મનુષ્ય પાર્થિવેશ્વર ચિંતામણીને પૂજે છે તે આયુષ્ય, બળ, કાંતિ, પુત્ર, ધન, ઇચ્છીત વરદાન ને સુખ પામે છે; તે માટે પાર્થિવેશ્વરનું બાણ સર્વ અર્થને આપવાવાળું બાણવું.

§ ધર્મશાસ્ત્ર કે જે “ નારદીયપુરાણ, વિષ્ણુધર્મ, સ્કંદપુરાણ, વારાહપુરાણ, અને પ્રયોગ-પરિખત ” નામના છે. તેમાં સ્ત્રીઓને સ્થાપિત નમદેવરનું બાણ તથા શાલિગ્રામનો સ્પર્શ કરવાથી પ્રત્યવાય (પ્રાયશ્ચિત) લાગે છે તે તો પ્રમાણ છે; નોપણ આત્મનિક પ્રચાર બેતાં અતન્ય ગ્રહાણ સ્ત્રીવર્ગ શિવલિંગની પૂજનમાં પ્રવ્રત્ત છે, તેને માટે “ ધર્મ સિંધુ ” માં કહ્યું છે કે.

“ નમોઽન્તેન શિવેનૈવ સ્ત્રીणां पूजा विधीयते ” ॥

(તિથિતત્ત્વ, સ્કંદપુરાણ)

મંત્રની પછી નમઃ એવો શબ્દ (શિવાયનમઃ) જોલી સ્ત્રીઓને પાર્થિવ પૂજન કરવાનો વિધિ તિથિતત્ત્વ તથા સ્કંદપુરાણમાં કહેલો છે. (વિધિ) પવિત્ર ભૂમિની મૃત્તિકા લેવા જવું, ત્યાં જઈ નીચેના મંત્રથી ભૂમિનું પૂજન કરવું.

* ભૂમ્યૈનમઃ સકલોપચારાર્થે ગંધાક્ષતપુष्पाणि समर्पयामि

એમ જોલી પૃથ્વીનાઉપર ચંદન, અક્ષત ચડાવવાં.

*[મૃદાહરણમ્] હરાયનમઃ એ પ્રમાણે જોલી પાર્થિવેશ્વર માટે જઈએ તેટલી મૃત્તિકા લેવી અથવા એક સાથે લઈ આવી રાખી મૂકવી.

પૂજનના આરંભમાં ^૧આચમન કરી સંકલ્પ કરવો.

* (સંકલ્પઃ) અગ્રેત્યાદિ° ^૨અમુકમાસે અમુકપક્ષે, અમુક-

“ પુરાણપ્રસિદ્ધજીર્ણલિંગં સ્ત્રીશૂદ્રૈરપિ પૂજ્યમ્ ”

(ધર્માચ્ચિ)

સ્ત્રી તથા શૂદ્રોએ, વિશ્વેશ્વર આદિ જ્યોતિર્લિંગ સ્વયંભુ શિવલિંગની પૂજન કરવી.

“ વારાહ પુરાણ ” માં પણ કહ્યું છે કે.

सर्ववर्णैस्तु संपूज्याः प्रतिमाः सर्वदेवताः ॥

लिंगान्यपितु पूज्यानि मणिभिः कल्पितानि च ॥૧॥

(વારાહપુરાણ)

સર્વ વર્ણે પ્રતિમારૂપ સર્વ દેવતાઓનું પૂજન કરવું અને સ્ફટિકમણિ, વાળુકા, મૃત્તિકા વિગેરેથી પોતે કલ્પિત શિવલિંગની પણ પૂજન કરવી.

“ તિથિતત્ત્વ તથા ભવિષ્યોત્તર-પુરાણ ” નું પણ પ્રમાણ એવું છે કે.

૧ આચમનનો વિધિ સૂર્યાર્ધ્ય પ્રકારમાં છે તે પ્રમાણે.

૨ માસ, પક્ષ, તિથિ, વાર જે હોય તે જોલવાં.

તિથૌ અમુકવાસરે ^૧અસ્વંડસૌભાગ્યપુત્રપૌત્રાદિફલપ્રાપ્ત્યર્થે શ્રીસાંવ-
સદાશિવપ્રીત્યર્થે પાર્થિવેશ્વરપૂજનમહં કરિષ્યે

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી,

*(સંયટ્નનં) મહેશ્વરાયનમઃ એ મંત્રથી મૃત્તિકાના પાર્થિવેશ્વર
બનાવવા.

*(પ્રતિષ્ઠાપનં) શૂલપાણયેનમઃ આ મંત્ર વડે પ્રતિષ્ઠા કરવી
એટલે પાર્થિવના બાણ ઉપર ^૨અક્ષત ચડાવવા.

*(આવાહનં) પિનાકધૃષેનમઃ એમ બોલી અક્ષત ચડાવી ની-
ચેના મંત્રથી આવાહન કરવું.

* સ્વામિન્સર્વજગન્નાથ યાવત્પૂજાવસાનકમ્ ॥
તાવચ્ચં પ્રીતિભાવેન વાણેઽસ્મિન્સન્નિથો ભવ ॥૧॥

મૃદ્ધસ્મગોશકૃત્પિષ્ટતામ્રકાંસ્યમયં તુ વા ॥

કૃત્વા લિંગં સકૃત્પૂજ્ય વસેત્કલ્પાયુતં દિવિ ॥૨॥

(તિથિતત્ત્વ, મધિષ્યોત્તર પુ૦)

મૃત્તિકા, ભસ્મ, ગોમય, પિષ્ટ, તામ્ર તથા કાંચું વિગેરેથી શિવલિંગ કરી
તેની એક વાર પૂજન કરનાર દશ હજાર કલ્પ પર્યંત સ્વર્ગમાં વસે છે.

વળી “ લિંગપુરાણમાં કહ્યું છે કે, ”

કૃતે મણિમયં લિંગં ત્રેતાયાં હેમસંભવમ્ ॥

દ્વાપરે પારદં શ્રેષ્ઠં પાર્થિવં તુ કલૌ યુગે ॥

સર્વવર્ગાશ્રમાણાં તુ કલૌ પાર્થિવમેવ હિ ॥૧॥

(લિંગપુરાણ)

૧ વિધવા સ્ત્રીએ શ્રુતિસ્મૃતિપુરાણોક્તફલપ્રાપ્ત્યર્થે એ પ્રમાણે સંકલ્પમાં બોલવું.

૨ અક્ષત ચડાવ્યા સિવાય પૃથ્વી ઉપર બાણ મૂકવાથી તે પૂજન નિષ્ફળ બન્યછે.

*(ષોડશોપચારાઃ) શિવાયનમઃ આ મંત્રથી દરેક સોળ ઉપચાર કે જે તુલસી પૂજામાં ગતાવેલા છે તે કરવા [“ તુલસ્યૈનમઃ ” તેની જગ્યાએ “ શિવાયનમઃ ” એમ બોલવું, અને પછી ઉપચાર કરવો. ૧ આવાહન. ૨ આસન. ૩ પાદ્ય ૪ અર્ધ્ય. ૫ આચમનીય. ૬ સ્નાન (પંચામૃતસ્નાન—અભિષેક) ૭ વસ્ત્ર. ૮ યજ્ઞોપવીત. ૯ ચંદન [અક્ષત—સૌભાગ્ય દ્રવ્ય (અળીલ ગલાલ)] ૧૦ પુષ્પ (ખિલ્લવપત્ર) ૧૧ ધૂપ. ૧૨ દીપ. ૧૩ નૈવેદ્ય (ફળ, તાંબૂલ, દક્ષિણા.) ૧૪ નમસ્કાર.

ઉપર જણાવેલા ઉપચાર વિગેરેની પૂજા થયા પછી નીચેના શ્લોકથી આરતી કરવી.

(આરાત્તિક્યમ્)

* કર્પૂરગૌરં કરુણાવતારં સંસારસારં મુજગેન્દ્રહારમ્ ॥
સદાવસંતં હૃદયારવિન્દે ભવં ભવાનીસહિતં નમામિ ॥૨॥

*(પ્રદક્ષિણા) શિવાયનમઃ એ પ્રમાણે બોલી જળવતી (૧૫) પ્રદક્ષિણા કરી વંદન કરવું.

*(૧૬ મંત્રપુષ્પાંજલી) શિવાયનમઃ એમ બોલી પુષ્પ ચડાવવાં.

કૃતયુગમાં મણીતું, ત્રેતામાં સુવર્ણતું, દ્વાપરમાં પારાતું તથા કલિયુગમાં પાર્થિવ, લિંગ પૂજવાને શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે અને સર્વ વર્ણને માટે કલિયુગમાં પાર્થિવ—પૂજન શ્રેષ્ઠ છે. તેમજ “ વિશ્વેશ્વરસંહિતા. ” માં કહ્યું છે કે—

સ્ત્રીणां तु पार्थिवं लिङ्गं समर्तृणां विशेषतः ॥

पूजार्हं च सदा ज्ञेयं सर्वकामार्थदायकम् ॥૨॥

(વિશ્વેશ્વરસંહિતા)

સધવા સ્ત્રીને નિરંતર સર્વ કામનાને આપવાવાળું પાર્થિવલિંગનું પૂજન યોગ્ય જણવું. આવા કારણથીજ પાર્થિવપૂજનનો વિધિ લખવો ઉચિત જણાયો છે.

“ અષ્ટમૂર્તિરીશાનાદિ વામાવર્તેન પૂજયેત્ ”

(નંદીપુરાણ)

૧ પાંછી નીચે પ્રમાણે મંત્ર જોડી ૨ આઠે દિશામાં ચંદન અક્ષત અને પુષ્પ વેરવા (હાથમાં પાર્થિવનું ણાણ હોય તેની ફરતાં આઠે દિશાની કલ્પના કરવી.)

* શર્વાય ક્ષિતિમૂર્ત્યે નમઃ (પૂર્વ.)

ભવાય જલમૂર્ત્યે નમઃ (ઇશાન)

રુદ્રાય અગ્નિમૂર્ત્યે નમઃ (ઉત્તર.)

ઉગ્રાય વાયુમૂર્ત્યે નમઃ (વાયવ્ય.)

ભીમાય આકાશમૂર્ત્યે નમઃ (પશ્ચિમ)

પશુપત્યે યજમાનમૂર્ત્યે નમઃ (નૈરૂત)

મહાદેવાય સોમમૂર્ત્યે નમઃ (દક્ષિણ)

ઈશાનાય સૂર્યમૂર્ત્યે નમઃ (અગ્નિ)

* (વિશેષાઽર્ચ્યઃ) શિવાયનમઃ એ મંત્રથી આચમનીમાં જળ, ચંદન, અક્ષત તથા પુષ્પ લઈ ણાણ ઉપર-ચડાવવું.

નીચેના શ્લોકથી પ્રાર્થના કરવી.

(પ્રાર્થના)

* આવાહનં ન જાનામિ ન જાનામિ તવાર્ચનમ્ ॥

પૂજાં ચૈવ ન જાનામિ ક્ષમસ્ત્વ પરમેશ્વર ॥૧॥

અન્યથા શરણં નાસ્તિ ત્વમેવ શરણં મમ ॥

તસ્માત્કારુણ્યભાવેન રક્ષ ત્વં પાર્થિવેશ્વર ॥૨॥

૧ આ અષ્ટમૂર્તિની પૂજા પોડશોપચારમાં અક્ષત ચડાવતી વખતે પણ થઈ શકે છે.

૨ આ આઠે દિશાની પૂજા હાથ તરફથી (અવળી પ્રદક્ષિણાથી) કરવી.

(યથાશક્તિ જપઃ) શિવાયનમઃ આ મંત્ર બને ત્યાં સુધી યથા-
શક્તિ જપવો, નહિ તો દશ વાર બોલી જવો.

*(અર્પણમ્) અનેનપાર્થિવેશ્વરપૂજનકૃતેન શ્રી મહાદેવઃ પ્રીયતાં ન મમ

* (વિસર્જનમ્) મહાદેવાય ક્ષમસ્વ એમ બોલી હાથમાં અક્ષત
લઘ સ્વસ્થાને પ્રયાતુ ભગવન્મહાદેવઃ આ પ્રમાણે બોલી તે અક્ષત
બાણને ચડાવી વિસર્જન કરવું. તં પાર્થિવના બાણને જળાશયમાં
પધરાવવું.

૧૫ નિત્યદાન.

પ્રત્યેક મનુષ્યને નિત્ય દાન કરવું, એ પણ એક ધર્મ છે. કારણકે
નીચે પ્રમાણે “ મહાભારતમાં ” કહ્યું છે.

एकस्मिन्नप्यतिक्रान्ते दिने दानविवर्जिते ॥

दस्युभिर्मुषितस्येव युक्तमाक्रन्दितुं भृशम् ॥

(મહાભારત)

એક પણ દિવસ દાન આપ્યા વિનાનો વ્યતિત થાય તો જેમ
ચાર હાંટી જાય ને જેવો શોક થાય છે. તેવોજ શોક તે દિવસે રાખવો
ચોગ્ય છે.

“ તસ્માદ્વિભવાનુસારેણ પૂર્ણીફલાદિકપિ પ્રત્યહં દેયમ્ ”

(નૃસિંહપુરાણે)

તે કારણથી પોતાના વૈભવને અનુસારે છેવટે એક સોપારીનું
પણ નિત્યપ્રતિ, દાન કરવું.

સર્વ દાનોમાં અન્ન દાનને શ્રેષ્ઠ ગણેલું છે, કારણ “ સંવર્ત્ત
સંહિતા ” માં કહ્યું છે કે

सर्वेषामेव दानानामन्नदानं परं स्मृतम् ॥

सर्वेषामेव जन्तूनां यतस्तज्जीवितं फलम् ॥

યસ્માદન્નાત્પજાઃ સર્વાઃ કલ્પે કલ્પેઽસૃજત્પ્રભુઃ ॥

તસ્માદન્નાત્પરં દાનં ન ભૂતં ન ભવિષ્યતિ ॥

(સંવર્ત્તસંહિતા)

સર્વ સુવર્ણાદિક દાન કરતાં ઉત્તમ અન્નનું દાન કહેલું છે, કારણકે પ્રાણી માત્રને જીવવાનું ફળ અન્ન છે. શ્રી પરમેશ્વર દરેક કલ્પમાં અન્નથી પ્રજા ઉત્પન્ન કરે છે, જેથી અન્નદાનથી ધીન્નું કોઈ દાન શ્રેષ્ઠ નથી.

“ તસ્માચ્ચતેત પુણ્યેષુ યદ્દ્વચ્છેન્મહતીં ત્રિયમ્ ”

(વિષ્ણુપુરાણ)

જો સંપત્તિ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો પુણ્યદાન કરવામાં ચત્તન કરવો. ઉપર કહેલા પ્રમાણથી નિત્યદાન કરવું આવશ્યક છે. અને તે સ્ત્રીઓને સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ કરવાવાળું છે. માટે સુપાત્ર જોઈ પોતાની સંપત્તિને શોભતું ચત્કિંચિત્ દાન આપવું. નિચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

“ દાન સંકલ્પઃ ” * અચેત્યાદિ૦ શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થે અન્નં વા અમુકદાનમહં કરિષ્યે. એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી દાન લેનારને ચંદન, પુષ્પ, કરી આપી દેવું અને ઈશ્વરાર્પણ નીચેના સંકલ્પથી કરવું.

* અનેન અમુકનિત્યદાનકર્મણા ભગવાન્ શ્રીપરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં ન મમ ॥

૧૬ મધ્યાહ્ન સૂર્યાધ્યૌ પ્રકાર.

“ આચમનં ” (ઉદકેન નેત્રસ્પર્શે)

આંખે જળનો સ્પર્શ કરવો અથવા “ ૧ કેશવાયનમઃ ૨ નારાયણાયનમઃ ૩ માધવાયનમઃ ” એ મંત્રથી ત્રણ આચમન કરી “ જોવિંદાયનમઃ ” એ મંત્રથી હાથ ઓવા અને ઇષ્ટનું સ્મરણ કરવું.

* અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાંગતોઽપિવા ॥

યઃ સ્મરેત્પુંડરીકાક્ષં સવાહ્યાભ્યંતરઃ શુચિઃ ॥૧॥

ઉપરના શ્લોકથી જળવડે શરીરની શુદ્ધતા કરવી.

* નીચેના શ્લોકથી જળપ્રોક્ષણ કરી આસનની શુદ્ધિ કરવી.

પૃથિવ ત્વયા ધૃતા લોકા દેવિ ત્વં વિષ્ણુનાધૃતા ॥

ત્વં ચ ધારય માં દેવિ પવિત્રં કુરુ ચાસનમ્ ॥૨॥

* સંકલ્પઃ અગ્રેત્યાદિ૦ માસોત્તમે અમુકમાસે (જે માસ હોય તેનું નામ લેવું) અમુકપક્ષે (શુકલ અથવા કૃષ્ણપક્ષ જે હોય તે) અમુકતિથૌ (જે તિથી હોય તે બોલવી) અમુકવાસરે (જે વાર હોય તે બોલવો) મમોપાત્તદુરિતક્ષયાર્થં શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થં મધ્યાહ્ન-સૂર્યાર્ચ્યપ્રદાનં કરિષ્યે એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો અને સૂર્યની સ્તુતિ નીચેના શ્લોકથી કરવી.

* નમઃ સવિત્રે જગદેકચક્ષુષે

જગત્પ્રસૂતિસ્થિતિનાશહેતવે ॥

ત્રયીમયાય ત્રિગુણાત્મધારિણે

વિરંચિનારાયણશંકરાત્મને ॥૩॥

“ અર્ચ્યમંત્રઃ ”

* નમોઽસ્તુ સૂર્યાય સહસ્રભાનવે

નમોઽસ્તુ વૈશ્વાનરજાતવેદસે ॥

ત્વમેવ ચાર્ચ્યં પ્રતિગૃહ્ણ દેવ

દેવાધિદેવાય નમો નમસ્તે ॥૪॥

અર્ચ્ય હાથમાં લઈ ઉપરના મંત્ર બોલી ઉભા થઈ શ્રીસૂર્યનારાયણાયનમઃ એષ્ટતેઽર્ચ્યઃ એ પ્રમાણે કહી તે અર્ચ્યનું જળ સૂર્યને નિ-

વેદન કરી ત્રાણાની તરભાણીમાં નાંખવું. ઝરાઝર મધ્યાહ્ન ધાર વાગતાં અર્ધ અપાય તો એક અર્ધ માત્ર આપવો અને વહેલા અથવા ધાર પછી અપાય તો એ અર્ધ આપવા. તરભાણામાં નાંખેલ જળનો આંખે તથા કાને સ્પર્શ કરવો.

ત્યાર પછી નીચેના શ્લોકથી ઉભા થઇ હાથ બેડી સૂર્યનારાયણ-નું ધ્યાન કરવું.

* ધ્યેયઃ સદા સવિતૃમંડલમધ્યવર્તી

નારાયણઃ સરસિજાસનસન્નિવિષ્ટઃ ॥

કેયુરવાન્ મકરકુંડલવાન્ કિરિટી

હારી હિરણ્મયવપુશ્ચતશંખચક્રઃ ॥૧॥

પછી નામ મંત્રથી એટલે શ્રીસૂર્યાયનમઃ એ મંત્રથી યથાશક્તિ માળા ફેરવવી.

* સંપૂર્ણસંકલ્પઃ=અનેન મધ્યાહ્નસૂર્યાર્ધ્યપ્રદાનાશ્ચેન કર્મણા ભગવાન્ શ્રીસૂર્યનારાયણસ્વરૂપીપરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં નમમ. એ પ્રમાણે સંકલ્પ મૂકવો.

૧૭ વૈશ્વદેવ.

અકૃત્વા વૈશ્વદેવં તુ મુજ્જન્તે યે દ્વિજાતયઃ ॥

સર્વે તે નિષ્ફલા જ્ઞેયાઃ પતન્તિ નરકેઽશુચૌ ॥૧॥

(પારાશરસંહિતા)

જે દ્વિજે વૈશ્વદેવ કર્યા વિના લોજન કરે છે તે સર્વ નિષ્ફળ (પુણ્યરહિત) બાણવા અને તેઓ અપવિત્ર નરકને વિષે પડે છે.

અગ્રં સ કેવલં મુંક્તે યઃ પચત્યાત્મકારણાત્ ॥

યજ્ઞશિષ્ટાશનં હોતત્ સતામન્નં વિધીયતે ॥૨॥

(વિષ્ણુસ્મૃતિ.)

જે પોતાને માટે જાણી રાંધે છે તે કેવળ પાપનું જ ભોજન કરે છે માટે વૈશ્વદેવ થયો હોય તો યજ્ઞનારાયણની પ્રસાદી ગણાય છે, તેથી તેજ અન્ન ધર્માત્માઓને ભોજન કરવા યોગ્ય થાય છે. તે કારણને જાણી ગૃહસ્થાશ્રમીને ઘેર પ્રતિદિન વૈશ્વદેવ અવશ્ય થવો જોઈએ. ઘરમાં કોઈ પણ પુરૂષ વર્ગ જો વૈશ્વદેવ કરનાર હાજર હોય તો તે વૈશ્વદેવ કરે અને જો કોઈ પણ વૈશ્વદેવ કરનાર ઘરે ન હોય તો સ્ત્રીઓએ નીચે બતાવેલ વિધિ પ્રમાણે વૈશ્વદેવ કરવો; પરંતુ વૈશ્વદેવ વિનાનો દિવસ ન થવો જોઈએ કારણકે વૈશ્વદેવ ન થાય તો પ્રાયશ્ચિત લાગે છે.

यदनौ हूयते नैव यस्य ग्रासो न दीयते ॥

अभोज्यं तदद्विजातीनां भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ॥૩॥

(बृहत्पाराશरसंहिता)

જેને ઘેર અગ્નિમાં આહુતિ અપાતી નથી તેમજ ગાય, શ્વાન, વાયસ, કીડી, તથા અતિથિને અન્નના ગ્રાસ (પંચભાગ) અપાતા નથી તેવું અન્ન જમવાથી આંદ્રાયણ (ત્રણ ઉપવાસ) વ્રત કરવું પડે છે, માટે નિત્ય વૈશ્વદેવ કરી ઉપર જણાવેલાં પાંચ ભાગ આપી ભોજન કરવાનો વિધિ છે કારણકે વૈશ્વદેવ કરવાથી ૧ કંડળી ૨ પેષળી ૩ ચુલી ૪ ઉદકુંભી ૫ માર્જની (૧ ખાંડણી ૨ ઘંટી ૩ ચુલો ૪ પાણીયાડું ૫ સાવરણી) વિગેરે સ્થળે થયેલાં પાપની નિવૃત્તિ થાય છે.

सायं त्वन्नस्यासिद्धस्य पत्न्यमंत्रं बलिं हरेत् ॥

वैश्वदेवं हि नामैतत् सायं प्रातर्विधीयते ॥૪॥

(मनुस्मृति)

સ્ત્રીએ સાયંકાળે તૈયાર કરેલા પાકમાંથી મંત્ર લખ્યા વિના બળી આપવા. આ કર્મનું નામ વૈશ્વદેવ છે અને તે સાયંકાળે તથા સવારમાં કરવામાં આવે છે.

(પ્રયોગ) પાક સાહિત્ય તૈયાર થયા પછી ધૂમાડા વિનાનો અગ્નિ તાંબાના પાત્રમાં લઈ તેને ચંદન ૧ પુષ્પથી પૂજા કરી નીચે પ્રમાણે ઘીવાળા ૨ ચોખાની પાંચ આહુતિ આપવી.

* ૧ અગ્નયેનમઃ ૨ વાયવેનમઃ ૩ સૂર્યા-
યનમઃ ૪ પ્રજાપતયેનમઃ ૫ અગ્નયે સ્વિષ્ટ-
કૃતેનમઃ ૬ અગ્નયે સ્વિષ્ટકૃતે એ પ્રમાણે અગ્નિમાં આહુતિઓ આપી
ગૃહદેવતાને નૈવેદ્ય ધરાવવું પછી ઉપર ગતાવેલા પાંચ ભાગ આપવા.

“ અતિથિસત્કાર ” પાંચ ભાગમાં જણાવેલો અતિથિનો ભાગ
જે અતિથી તે વખતે અકસ્માત આવી ચડે તો તેને સારી રીતે
વિષ્ણુ સ્વરૂપ જાણી જમાડવો અથવા પોતાની યથાશક્તિ કાચું અન્ન
તેને આપવું. ત્યારપછી હાથ પગ ઘોઈ ઘરમાં આવી અગ્નિમાંથી
લસ્મ લઈ આશિકા કરવી.

૧૮ પરિવેષણ વિધિ.

લોજન સમયે પ્રથમ ગોમયથી ભૂમિને પવિત્ર કરી એક એક
હાથને અંતરે પાટલા ગોઠવી ૨ ગોળી વિગેરે પૂરી જમણા હાથ તરફ
જળપાત્ર મૂકવાં અને પાત્ર ગોઠવવાં.

સૌવર્ણે રાજતે કાંસ્યે પદ્મપાલાશપત્રયોઃ ॥

ભાજને ભોજને ચૈવ ત્રિરાત્રફલમશ્નુતે ॥૧॥

(પૈઠીનસિ)

સુવર્ણના રૂપાના તથા કાંસાના પાત્રમાં તેમજ ખાખરાના પત્ર-

૧ પુષ્પ અગ્નિમાં નાંખવું નહિ.

૨ રાંધેલા ચોખા ન હોય તો કાચા ચોખાથી પણ અપાય છે અને ઘીથી
પણ થઈ શકે છે.

૩ કાંસાના પાત્રમાં જમ્યા પછી તે ખીજને આપી શકાતું નથી માત્ર તે
પાત્રમાં કાયમ એક જણ જમી શકે છે.

માં અને પદ્મપત્ર (કમળના પાન) માં લોજન કરવાથી એક ચ-
તુર્થાશ પ્રાણપત્ય વ્રતનું ફળ મળે છે એટલે સાથી ઉત્તમ ગણેલાં
છે, માટે તેવા લોજનપાત્ર રાખવાનું શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે.

શાકાદિ પુરતઃ સ્થાપ્યં મધ્યં મોજ્યં ચ વામતઃ ॥

અન્નં મધ્યે પ્રતિષ્ઠાપ્ય દક્ષિણે ઘૃતપાયસમ્ ॥૨॥

(સ્મૃત્યંતરે)

શાક વીગેરે ક્ષાર (ખારાં) પદાર્થ પાત્રમાં સામા પીરસવાં અને
લાડુ વીગેરે મિષ્ટ (મીઠાં) પદાર્થ પાત્રમાં ડાળી તરફ પીરસવાં
અને ઘી, દૂધપાક વીગેરે પ્રવાહી પદાર્થ પાત્રની જમણી તરફ પીર-
સવાં અને પાત્રના મધ્ય ભાગમાં ભાત પીરસવો.

(ઘૃતમપિ ભોજનાત્પ્રાગેવાઽન્નશુષ્ક્યર્થગ્રાહ્યમ્ નતુ ભોજનારંભાનં-
તરમ્) પાત્ર પીરસ્યા પછી ભાતમાં ઘી આપવું કારણ કે ત્યારપછીજ
લોજન શરૂ કરવાનું શાસ્ત્રકારે કહેલું છે.

इतरेण तु पात्रेण दीयमानं विचक्षणा ॥

न दद्याद्दामहस्तेन आयसेन कदाचन ॥૩॥

(અત્રિસંહિતા.)

અતુરશ્રીએ કોઈ પણ વખત ડાળા હાથથી કે લોહાના સાધન
વડે કોઈ પદાર્થ પીરસવો નહિ પણ એ વિના બીજા પીતળ વીગેરે
ધાતુના પાત્રથી પીરસવું.

लवणं व्यंजनं चैव घृतं तैलं तथैवच ॥

लेह्यं पेयं च विविधं हस्त दत्तं न भक्षयेत् ॥૪॥

દૂધ, શાક, ઘી, તેલ ચાટન પદાર્થ તથા પીવાના પદાર્થ અને નાનાપ્રકારના પદાર્થ રહાયોહાય લીધેલાં ખાવાં નહિ. એક પંક્તિમાં બેઠેલા મનુષ્યને ઓછો વત્તો પદાર્થ પીરસવાથી પંક્તિભેદ કહેવાય છે તે પંક્તિભેદ પણ કરવો નહિ કારણકે તેથી પ્રાયશ્ચિત લાગે છે. આ પ્રમાણે પરિવેષણ સંબંધી નિયમો સ્ત્રીઓએ વિશેષે કરી ધ્યાનમાં રાખવાના છે.

૧૯ ભોજન વિધિ.

चतुर्णामपि वर्णानामाचारो धर्म पालनम् ॥

आचारभ्रष्टदेहानां भवेद्धर्मपराङ्मुखः ॥१॥

आचारालभ्यते पूजा आचारालभ्यते प्रजा ॥

आचारादन्नमक्षयं तदाचारस्य लक्षणम् ॥२॥

(દક્ષસંહિતા)

ચાર વર્ણ (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શુદ્ર) ને આચાર (પવિત્રતા) તેજ ધર્મ પાળવાનું કર્તવ્ય છે અને આચારભ્રષ્ટ થએલાં મનુષ્યો ધર્મ વિરુદ્ધ ગણાય છે માટે સૌ કોઈએ આચાર પાળવો આવશ્યક છે; કારણકે આચારથી પૂજનો અધિકાર મળે છે, આચારથી પ્રજા પ્રાપ્ત થાય છે, અને આચારથી અખૂટ અન્ન રહે છે માટે ઉપર કહેલાં ક્રૂણ આચાર પાળવાના લક્ષણમાં સમાયેલાં છે. તેા સ્ત્રીવર્ગે ખાસ કરી અતિ પવિત્રતા રાખવી કારણકે ધર્મ કાર્યમાં પ્રથમ સ્ત્રીને ગણેલી છે. આચાર હોય તોજ ધર્મ સચવાય છે. એ કારણ માટે રસોઈના આરંભથી ભોજન થતાં સુધી શુદ્ધ અળોટ વસ્ત્ર પહેરવું.

જમવા બેસતી વખતે નીચેના શ્લોકથી અન્નની સ્તુતિ કરવી.

* अन्नं ब्रह्म रसोविष्णुर्भोक्तोदेवो महेश्वरः ॥

एवं ध्यात्वा तु यो भुंक्ते सोऽन्नदोषैर्न लिप्यते ॥३॥

૧ કોઈ સ્થળે કયાનેમાટે પણ નિષેધ છે. ૨ હાયોહાય આપવા પણ નહિ.

ઉપર પ્રમાણે અન્નની સ્તુતિ કરી જળથી પ્રોક્ષણ કરી નીચેના ત્રણ મંત્રથી પાત્રની બહાર જમણા હાથ તરફ ભાતના ત્રણ બદ્ધી આપવા.

* ૧ ભૂપતયેનમઃ ૨ ભુવનપતયેનમઃ ૩ ભૂતાનાંપતયે નમઃ

ત્યારપછી એકવાર આચમન કરી નીચેના મંત્રથી ભાતના પાંચ ગ્રાસ (કોળીયા) દાંતનો સ્પર્શ થયા વિના જમી જવા.

* ૧ પ્રાણાય નમઃ ૨ અપાનાય નમઃ ૩ વ્યાનાય નમઃ

૪ ઉદાનાય નમઃ ૫ સમાનાય નમઃ

તે પછી જળથી નેત્રનો સ્પર્શ કરી ઇચ્છાનુસાર લોજન કરવું, અર્ધ લોજને પાણી પીવું અને લોજન કરી રહ્યા પછી એક આચમન કરવું અને હાથ ઘોઘ નીચે લળેલ વાક્ય બોલવું.

* “ અન્નદાતા મુખી ભવતુ ” એ પ્રમાણે બોલી કાંઈ મુખવાસ (પાન સોપારી વીગેરે) જમી પછી ઘરમાં કોઈ પણ ચીજને અડકવાને હરકત નથી, લોજનથી નિવૃત્ત થયા બાદ બપોરના વખતે સૂવું નહિ તેવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે, માટે સાંજના સમય સુધી કોઈ સારા સતી ધર્મના પુસ્તક, પુરાણ વીગેરે વાંચવા તથા સાંભળવા અથવા ગૃહકાર્ય કરવું.

૨૦ સાયાર્ણ સૂર્યાર્ધ્ય પ્રકાર.

“ આચમનં ” (ઉદકેન નેત્રસ્પર્શ)

આંગે જળનો સ્પર્શ કરવો અથવા “ ૧ કૈશવાયનમઃ ૨ નારાયણાયનમઃ ૩ માધવાયનમઃ ” એ મંત્રથી ત્રણ આચમન કરી “ ગોવિંદાયનમઃ ” એ મંત્રથી હાથ ધોવા અને ઇષ્ટનું સ્મરણ કરવું.

૧ જમતી વખતે પાણી પીવું પડે ત્યારે જમણા હાથનો સ્પર્શ કરી પાણી પીવું અર્થાત્ ડાબા હાથે કોઈ દીવસ પાણી પીવું નહિ કારણકે તેમ કરવાથી રૂધીરપાન જોટલું પ્રાયશ્ચિત લાગે છે.

* અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાં ગતોઽપિવા ॥

યઃ સ્મરેત્પુંડરીકાક્ષં સ વાહ્યાભ્યંતરઃ શુચિઃ ॥૧॥

ઉપરના શ્લોકથી જળવડે શરીરની શુદ્ધતા કરવી.

નીચેના શ્લોકવડે જળથી પ્રોક્ષણ કરી આસનની શુદ્ધિ કરવી.

* પૃથિવિ ત્વયા ધૃતા લોકા દેવિ ત્વં વિષ્ણુના ધૃતા
ત્વં ચ ધારય માં દેવિ પવિત્રં કુરુ ચાસનમ્ ॥૨॥

* સંકલ્પઃ અગ્નેત્યાદિ૦ માસોત્તમે અમુકમાસે (જે માસ હોય તેનું નામ લેવું.) અમુકપક્ષે (શુકલ અથવા કૃષ્ણપક્ષ જે હોય તે) અમુકતિથૌ (જે તિથી હોય તે બોલવી.) અમુકવાસરે (જે વાર હોય તે બોલવો) મમોપાત્તદુરિતક્ષયાર્થં શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થં સાયાહ્નસૂર્યાર્થ્ય પ્રદાનં કરિષ્યે

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો અને સૂર્યની સ્તુતિ નીચેના શ્લોકથી કરવી.

* નમઃ સત્રિત્રે જગદેકચક્ષુષે
જગત્પ્રસૂતિસ્થિતિનાશહેતવે ॥
ત્રયીમયાય ત્રિગુણાત્મધારિણે
વિરંચિનારાયણશંકરાત્મને ॥૩॥

“ અર્ચ્યમંત્રઃ ”

* નમોઽસ્તુ સૂર્યાય સહસ્રબાનવે
નમોઽસ્તુ વૈશ્વાનરજાતવેદસે ॥
ત્વમેવ ચાર્ધ્યં પ્રતિગૃહ્ણ દેવ
દેવાધિદેવ નમો નમસ્તે ॥૪॥

અર્ધ્ય હાથમાં લઈ ઉપરના મંત્ર બોલી ઉભા થઈ શ્રીસૂર્યનારાયણાયનમઃ ઇષ્ટેઽર્ધ્યઃ એ પ્રમાણે કહી તે અર્ધ્યનું જળ સૂર્યને નિ-

વેદન કરી ત્રાણાની તરલાણીમાં નાંખવું.

આ પ્રકારમાં ત્રણ અર્ધ આપવાના છે અને જો સૂર્યાસ્ત થઈ જાય તો એક અર્ધ વધારે આપવો. તરલાણામાં નાંખેલ જળનો આંખે તથા કાને સ્પર્શ કરવો.

ત્યારપછી નીચેના શ્લોકથી ઉભા થઈ હાથ જોડી શ્રી સૂર્યનારાયણનું ધ્યાન કરવું.

ધ્યેયઃ સદા સવિતૃમંડલમધ્યવર્તી
નારાયણઃ સરસિજાસનસન્નિવિષ્ટઃ ॥
કેયૂરવાન્ મકરકુંડલવાન્ કિરીટી
હારી હિરણ્મયવપુર્ધૃતશંખચક્રઃ ॥૧॥

પછી નામ મંત્રથી એટલે શ્રીસૂર્યાનમઃ એ મંત્રથી યથાશક્તિ માળા ફેરવવી.

* સંપૂર્ણસંકલ્પઃ=અનેન સાયાહસૂર્યાર્ધ્ય પ્રદાનાખ્યેનકર્મણાભગવાન્ શ્રીસૂર્યનારાયણસ્વરૂપી શ્રીપરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં નમમ એ પ્રમાણે બોલી સંકલ્પ મૂકવો.

૨૧ દીપસ્થાપન.

આયુર્દઃ પ્રાહ્નુમુખોદીપો ધનદઃસ્યાદુદહ્નુમુખઃ
પત્યહ્નુમુખો દુઃખદોઽસૌ હાનિદો દક્ષિણામુખઃ ॥૧॥

[મરીચિઃ]

સંધ્યાકાળે (સાંજે) દીવો કરવો. તે દીવાની વાટ પૂર્વ તરફ રાખી હોય તો આયુષ્ય આપવાવાળો છે, અને ઉત્તર દિશા તરફ રાખવાથી ધનને આપવાવાળો છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફ દીવાની વાટ રાખવાથી દુઃખ તથા હનિ થાય છે, માટે પૂર્વ અને ઉત્તર તરફ દીવાની વાટ રહે તેમ દીવો સ્થાપન કરવો. કદાપિ પશ્ચિમ કે દક્ષિણ દિશા તરફ દીવાની વાટ રાખવી નહિ.

દીવો કર્યા પછી નીચેના શ્લોકથી તેની સ્તુતિ કરવી.

* દીપો જ્યોતિઃ પરબ્રહ્મ દીપોજ્યોતિર્જનાર્દનઃ ॥

દીપો હરતુ મે પાપં દીપોજ્યોતિર્નમોસ્તુતે ॥૨॥

શુભં કરોતુ કલ્યાણમારોગ્યં સુખસંપદમ્ ॥

દીર્ઘાયુઃ પુષ્ટિદોદીપઃ સંધ્યાદીપ નમોસ્તુતે ॥૩॥

સાંજથી સવારસુધી અખંડ દીપ રાખવાથી સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ થાય છે માટે બંને ત્યાંસુધી સવારસુધી દીવો રાખવો, અને સવાર સુધીમાં કદાચ દીવાનો સ્પર્શ કરવો પડે તો સળીથી દીવો સંકો-રવો અને હાથનો સ્પર્શ થાય તો સ્પર્શ કર્યા પછી હાથ ઘોઈ બીજી વસ્તુને અડકવું.

૨૨ રાત્રિ જપ વિધિ.

પ્રથમ હાથપગ ઘોઈ શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી જપ નિયમમાં ઠંઠા પ્રમાણે આચમન કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

* જપસંકલ્પ. અગ્નેત્યાદિ૦ માસ વિગેરે અર્ધપ્રકારમાં સ્પષ્ટ છે તે જોલવા શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થે યથાશક્તિશિવપંચાક્ષરમંત્રજપ (અ-મુકમંત્રજપ) મહં કરિષ્યે

સંકલ્પ કરી બંને તેટલી માળા ફેરવવી પછી ધ્યાન કરવું.

ધ્યાનમ્

* શાંતં પદ્માસનસ્યં શશિધરમુકુટં પંચવક્ત્રં ત્રિનેત્રં

શૂલં વજ્રં ચ ચક્રં પરશુમયદં દક્ષભાગે વહંતં ॥

નાગં પાશં ચ ઘંટાં પ્રલયહુતવહં સાંકુશં વામભાગે

નાનાલંકારયુક્તં સ્ફટિકમણિનિભં પાર્વતીશં નમામિ ॥૧॥

અર્પણમ્

* અનેન યથાશક્તિ શિવપંચાક્ષરમંત્રજપારણ્યે નકમર્ણા

શ્રી સદાશિવઃ પ્રીયતાં નમમ

૨૩ રાત્રિસ્તવન.

॥ વસંતતિલકાવૃત્તમ્ ॥

યજ્ઞેશ યજ્ઞપુરુષાચ્યુત તીર્થપાદ
 તીર્થશ્રવઃ શ્રવણ મંગલનામધેય ॥
 આપન્ન લોકવૃજિનોપશમો દયાઘ્ર
 શં નઃ કૃધીશ ભગવન્નસિ દીનનાથઃ ॥૧॥
 વિશ્વાય વિશ્વભવનસ્થિતિસંયમાય
 સ્વૈરં ગૃહીત પુરુશક્તિગુણાય ભૂમ્ને ॥
 સ્વસ્થાય શશ્વદુપઘ્નંહિતપૂર્ણવોધ
 વ્યાપાદિતાત્મતમસે હરયે નમસ્તે ॥૨॥
 આયુઃ પરં વપુરન્નીષ્ટમતુલ્યલક્ષ્મી
 દ્યૌર્ધીરસાઃ સકલયોગગુણાસ્ત્રિવર્ગઃ ॥
 જ્ઞાનં ચ કેવલમનંત ભવંતિ તુષ્ટા
 ત્વત્તો નૃણાં કિમુ સપત્નજયાદિ રાશીઃ ॥૩॥
 ઇમં સ્તવં નિત્યમનન્યભક્તયા
 ગૃણ્વંતિ ગાયંતિ લિખંતિ યે વૈ ॥
 તે સર્વ સૌખ્યં પરમં ચ લઙ્ઘ્વા
 જવત્પદં યાંતુ ભવત્પ્રસાદાત્ ॥૪॥

ઉપર પ્રમાણે રાત્રિસ્તવન કરવું અને અવકાશ પ્રમાણે ઇશ્વર તથા પતિ સંબંધી સંગીત, વાર્તા વિગેરે વાંચવું.

૨૪ શર્યા-પ્રકાર.

પ્રાક્ શિરાઃ શયને વિંદ્યાદ્ધનમાયુશ્ચદક્ષિણે ॥
 પશ્ચિમે પ્રવલાચિંતા હાનિર્નાશ સ્તથોત્તરે ॥૧॥

(માર્કંડેયપુરાણ)

રાત્રે સુવાનું બિછાનું ઉપર પ્રમાણે રાખવાનું “ માર્કંડેય પુરાણ-
માં ” કહ્યું છે.

પૂર્વ તરફ ઓશિકું રાખવાથી ધનની વૃદ્ધિ તથા દક્ષિણ તરફ
ઓશિકું રાખવાથી આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય છે, પશ્ચિમ તથા ઉત્તર
તરફ ઓશિકું રાખવાથી ચિંતા અને હાનિ થાય છે; માટે પૂર્વ અથવા
દક્ષિણ તરફ ઓશિકું રાખી સૂવું. કદાપિ ઉત્તર દિશા તરફ ઓશિકું
કરવું નહિ.

શયનેસુખસ્મરણમ્.

* અગસ્તિર્માધવ શ્રૈવ મુચુકુંદો મહાબલઃ ॥

કપિલોમુનિરાસ્તીકઃ પંચૈતે સુખશાયિનઃ ॥૧॥

નર્મદાયૈનમઃ પ્રાત નર્મદાયૈ નમો નિશિ ॥

નમોઽસ્તુ નર્મદે તુભ્યં ત્રાહિ માં વિષસર્પતઃ ॥૨॥

સર્પાપસર્પ ભદ્રં તે દૂરં ગચ્છ મહાવિષ ॥

જનમેજયસ્ય યજ્ઞાંતે આસ્તીકવચનં સ્મર ॥૩॥

આસ્તીકવચનં શ્રુત્વા યઃ સર્પો ન નિવર્ત્તેતે ॥

શતથા ભિચરેતે મૂર્ધ્નિ શિશવૃક્ષફલં યથા ॥૪॥

[ગોમિલ]

ઉપર પ્રમાણે સૂતી વખતે સ્મરણ કરી પછી સુખ પૂર્વક
શયન કરવું.

ઈતિ શ્રી મહિલા ધર્મ માર્ત્તણ્ડે આત્મિક નામ પંચમ પ્રકાશઃ ॥

પ્રકાશ ૬ ફો.

સુવાસિની—ધર્મ.

સર્વ સ્ત્રીવર્ગને ઉપયોગી આ સુવાસિની ધર્મમાં કહેલા
નિયમો અવશ્ય પાળવા યોગ્ય છે.

અભ્યુત્થાનમુપાગતે ગૃહપતૌ તદ્ભાષણે નમૃતા ॥
તત્પદાર્પિતદાષ્ટિરાસનવિધિસ્તસ્યોપચર્યાસ્વયમ્ ॥
સુપ્તેઽસ્મિંશ્ચશયીત તત્પ્રથમતો જહ્યાચ્ચશય્યામિતિ
પ્રાશ્વૈઃ પુત્રિ નિવેદિતઃ કુલવધૂસિદ્ધાન્તધર્માગમઃ ॥૧॥
(નીતિશાસ્ત્રશાઙ્ગધરઃ)

પોતાના સ્વામિને બહારથી આવતા જોઈ તુરત ઉઠી ઉભા થવું.
પતિ જોડે બોલવામાં નમૃતા રાખવી તથા તેના ચરણમાં દૃષ્ટિ રાખી
તેમને આસન આપવું. અને પતિસેવામાં પોતે હાજર રહેવું. તેના
સૂતા પછી પોતે સૂવું. અને તેના બંગ્યા પહેલાં પોતે ઉઠવું આ
પ્રમાણે પ્રાચીન શાસ્ત્રવેત્તાઓએ કુળવતી સ્ત્રીઓના ધર્મો કહ્યા છે. ૧
(નીતિશાસ્ત્ર શાઙ્ગધર)

સુસ્વભાવા સુવચના સુવ્રતા સુખદર્શના ॥
અનન્યચિત્તા સુમુખી ભર્તુઃ સાધર્મચારિણી ॥૨॥
(મહાભારત)

જે સ્ત્રી સારા સ્વભાવવાળી, મધુર બોલનારી, સદાચાર પાળનારી,
જોવામાં સુખ ઉપજાવતી, પતિ વિશેષ ચિત્ત રાખનારી, આનંદિ મન-
રાખવાવાળી હોય તે સ્ત્રી પતિ પ્રત્યેના શુદ્ધ ધર્મ પાળનારી છે.
(મહાભારત)

સુશ્રુષાં પરિચર્યાં ચ કરોત્યવિમનાઃ સદા ॥

સુપ્રતીતા વિનીતા ચ સા નારી ધર્મભાગિની ॥૩॥

જે સ્ત્રી પ્રસન્ન મનવડે નિરંતર પતિસેવામાં તત્પર રહે છે. અને સ્વધર્મના નિયમમાં રહી વિનયમાં વર્તે છે. તેનું નામ ધર્મપત્ની કહેવાય છે. ॥૩॥

મનોવાર્કર્મભિઃ શુદ્ધા પતિદેશાનુવર્તિની ॥

છાયેવાનુગતા સ્વચ્છા સર્વેવ હિતકર્મસુ ॥

દાસીવાદિષ્ટકાર્યેષુ માર્યા મર્તુઃ સદા ભવેત્ ॥૪॥

“ વ્યાસસંહિતા ”

સ્ત્રીએ મન-વચન-કર્મવડે નિરંતર શુદ્ધ, પતિની આજ્ઞાને વર્તનારી, તેની છાયા માફક અનુસરનારી, પવિત્ર તથા તેની હિતે-અજામાં મિત્ર પ્રમાણે અને હુકમ માનવામાં દાસી સમાન થવું જોઈએ.

“ વ્યાસસંહિતા : ”

પુનઃ સાયં પુનઃ પ્રાતર્ગૃહશુદ્ધિં વિધાય ચ ॥

કૃતાન્નસાધનાસાધ્વી સમૃત્યં ભોજયેત્પતિમ્ ॥૫॥

કુળવતી સ્ત્રીએ સવાર સાંજ (વારંવાર) ઘરને શુદ્ધ રાખી (લીં-પીશુંપી) નાના પ્રકારના અન્નની રસોઈ બનાવી ઘરમાં વડીલ સસરા સાસુ તથા ગ્રાહક વિગેરે સહિત ખોતાના પતિને ભોજન કરાવવું. ૫.

નાતિવૃક્ષા સ્વયં મુક્ત્વા ગૃહનીતિં વિધાય ચ ॥

આસ્તૃત્ય સાધુશયનં તતઃ પરિચરેત્પતિમ્ ॥૬॥

પછી ખોતે મિતાહાર (થોડું જમવું) કરવો. કારણ કે બહુ જમવાથી ગૃહકાર્યમાં ચિત્ત રહેતું નથી, માટે રૂચી પ્રમાણે જમી

આજ્ઞાસંપાદિનીં દક્ષાં વીરસૂં પ્રિયવાદિનીં ॥

કામિનીં નાતિલંબેત ધર્મકામાર્થતત્પરઃ ॥૧૫॥

(યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ)

ધર્મ, અર્થ કામ ઇત્યાદિ પુરૂષાર્થમાં તત્પર એવો પોતાનો પતિ આજ્ઞાને પાળનારી ચતુર, સારી પ્રબળને ઉત્પન્ન કરી સદ્બોધ આપનારી તથા મધુર જોલનારી સ્ત્રીની મરજી પાળ્યા વિના રહેતો નથી. (ઉપર કહેલા સદ્વાચારવાળી સ્ત્રી હોય તો પતિ પણ તેની ઇચ્છાને અનુસરે) તાત્પર્ય એ કે, પતિની આજ્ઞામાં વર્તવું; તેજ સ્ત્રીઓનું પતિ પ્રતિ વશીકરણ છે. ૧૫

રોગાન્વિતઃ પિશાચો વા ક્રોધનો વાથ મદ્યપઃ ॥

વૃદ્ધો વાપ્ચાવિદગ્ધો વા, મૂર્કોધો વધિરોઽપિવા ॥૧૬॥

સતતં દેવવ્રતપૂજ્યઃ સાધ્વ્યા વાકાયકર્મભિઃ ॥

ન જાતુ વિષમં ભર્તુઃ સ્ત્રિયા કાર્યં કથંચન ॥૧૭॥

(બૃહન્નારદીયપુરાણ)

જો દેવયોગથી રોગી, કપટી, ક્રોધી, મદિરા પીનારો, વૃદ્ધ, મૂર્ખ, મુંગો કે બહેરો પતિ પ્રાપ્ત થયો હોય તો પણ સતી સ્ત્રીએ વાણી-મન-કર્મથી તેને દેવ સમાન ગણી સેવા કરવી, અને કોઈ દિવસ પણ તેની મરજી વિરૂદ્ધ સતી સ્ત્રીએ કાંઈ પણ કરવું નહિ. ૧૬-૧૭.

અહંકારં વિહાયથ કામક્રોધૌ ચ સર્વદા ॥

મનસા રંજનં પત્યુઃ કાર્યં નાન્યસ્યકુત્રાચિત્ ॥ ૧૮ ॥

સ્ત્રીઓએ પોતાનો અહંકાર, દુષ્ટ વિચાર, તથા ક્રોધ નિરંતર તન મનથી પોતાના સ્વામિનું મન પ્રસન્ન રાખવું પણ જગ્યાએ બીજા ઉપર મન રાખવું નહિ

ક્ષેત્રાદ્વનાદ્વા ગ્રામાદ્વા ભર્તારં દૃઢ

પ્રત્યુત્થાયામિનંદેત આસનેનોદકેન ॥

॥

કાન, હાથ, વિગેરેનાં ઘરેણાં રાખવાં એ સર્વ પતિનું આયુષ્ય વધારવા માટે સૌભાગ્યવતીએ નિરંતર કરવું જોઈએ. ॥૬॥ ॥૧૦॥

સ્ત્રીणां च पतिदेवानां तच्छुश्रूषानुकुलता ॥

तद्वन्वृष्वनुवृत्तिश्च नित्यं तद्व્રતधारणम् ॥ ११ ॥

“ શ્રીમદ્ભાગવત. ”

પતિની સેવા, તેને અનુકૂળ રહેવું, પતિના સંબંધીઓને અનુસરવું, અને પતિએ કહેલા નિયમો પાળવા. એ ચાર સૌભાગ્યવતી ઓછોનાં લક્ષણ (ધર્મ) છે. ૧૧

या पतिं हरिभावेन भजेच्छ्रीरिव तत्परा ॥

हर्यात्मना हरेल्लोके पत्या श्रीरिव मोदते ॥ १२ ॥

જેમ લક્ષ્મીજી પતિસેવાથી આનંદ લોગવે છે, તેમ જે સ્ત્રી પતિને સાક્ષાત્ શ્રી વિષ્ણુસ્વરૂપ માની સેવે છે; તે સ્ત્રી સાક્ષાત્ લક્ષ્મીસ્વરૂપ બની શ્રી વિષ્ણુસ્વરૂપ પોતાના પતિની સાથે વૈકુંઠમાં આનંદ કરે છે. ॥૧૨॥

बालया वा युवत्या वा वृद्धया वापि योषिता ॥

न स्वातंत्र्येण कर्त्तव्यं किञ्चित्कार्यं गृहेष्वपि ॥ १३ ॥

(મનુસ્મૃતિ)

સ્ત્રીઓએ બાળ, યુવાન, તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં કદી સ્વતંત્રપણે (પોતાની મરજી પ્રમાણે) ઘરનું અથવા પરકાયું કાર્ય કરવું નહિ. ॥૧૩॥

पित्रा भर्त्रा सुतैर्वाऽपि नेच्छेद्विरहमात्मनः ॥

एषां हि विरहेण स्त्री गर्हे कुर्यादुभे कुले ॥ १४ ॥

સ્ત્રીઓએ બાલ્યાવસ્થામાં માળાપથી, યુવાવસ્થામાં પતિથી અને પતિના લવિષ્ય પછી છોડરાઓથી જુદા રહેવું નહિ; કારણકે તેઓથી જુદા રહેવામાં બન્ને કુળની (માળાપ તથા સાસરાના કુળની) નીંદા થાય છે. અને તે સ્ત્રી નરકમાં પડે છે. ॥૧૪॥

ખરાળ સ્ત્રીને દાખલો આપી કંકાસ વધારવો નહિ; કારણ કે કુસંપ વધવાથી કુળની હાની થાય છે. ૨૨-૨૩

કલહો ન વિધાતવ્યો કલિયોગ્યે પ્રિયે સ્ત્રિયા ॥

ભર્ત્સિતા નિન્દિતાત્યર્થ તાડિતાપિ વ્રાંગના ॥ ૨૪ ॥

વ્યથિતાપિ ભયં ત્યક્ત્વા કંઠે ગૃહ્ણીત વલ્લભમ્ ॥

ઉર્ધ્વેન રોદનં કુર્યાત્ નૈવાક્રોશેચ તં પ્રતિ ॥ ૨૫ ॥

પોતાના સ્વામિએ કલેશનું કારણ થઈ, તિરસ્કાર કે અપમાન કર્યું હોય તથા નિન્દિત વચનો કહ્યાં હોય અથવા કંઈ પણ કારણથી શિક્ષા કરી હોય, તોપણ તેની સામે દુર્વચન બોલવાં નહિ. તેમ કલેશ કરવો નહિ. અને પોતાની ભૂલ ગણી શાંત થવું. કદાપી સ્વામિએ માર મારી દુઃખ આપ્યું હોય તોપણ ક્રોધ કરવો નહિ અને મોટી ખૂમ પાડી રડવું નહિ તથા તેને ગાળો દેવી નહિ. (રડતાં રડતાં ઘર પહાર નાસવું નહિ, પણ શાંત વચન બોલી નમ્ર બનવું) ૨૪-૨૫

કથ્યમાના કથા ભર્ત્રા શ્રોતવ્યા સાદરં સ્ત્રિયા ॥

પત્યુઃ સંભાષણસ્યાગ્રે નાન્યત્સંભાષયેત્સ્વયમ્ ॥ ૨૬ ॥

પોતાના પતિ કોઈ સારી કથા અથવા પતિવ્રતા સ્ત્રીઓની વાર્તા કહેતા હોય ત્યારે સ્ત્રીએ એક ચિત્તથી ખરાબર સાંભળવું; તથા તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રયાસ કરવો, અને તેમની વાત કે કથા ચાલતી હોય ત્યારે વચમાં બોલવું નહિ. ૨૬

સંતુષ્ટાઽલોલુપા સાધ્વી ધર્મજ્ઞા સત્યવાગ્ ભવેત્ ॥

ઉત્સવાદિષુ બન્ધૂનાં સદનં યદિ ગચ્છતિ ॥ ૨૭ ॥

લઙ્ઘ્યાંઽનુજ્ઞાં તદા પત્યુઃ ગચ્છેદધ્યક્ષરક્ષિતા ॥

ન વસેત્સુચિરં તત્ર પ્રત્યાગચ્છેદ્ગૃહં સતી ॥ ૨૮ ॥

પતિની સ્થિતિ અનુસારે જે વસ્ત્ર, ઘરેણાં હોય તેમાં સંતોષ રાખવો, અતિ દોસ્તી ન થવું, ધર્મને બાંધવો અને સાચું બોલવું.

દ્વેષથી, વાકી-બગિચામાંથી અથવા ગામમાંથી ફરીને પોતાનો પતિ ઘેર આવે, ત્યારે સ્ત્રીએ તુરત ઉભા થઈ તેને આસન આપવું, તથા કુશળતા ખૂંધી સ્વચ્છ થંડું જળ પીવા આપવું. ૧૯

આસને ભોજને દાને સન્માને પ્રિયભાષણે ॥

દક્ષયા સર્વદા ભાવ્યં ભાર્યયા ગૃહમુખ્યયા ॥ ૨૦ ॥

જેના ઉપર ઘરનો આધાર છે એવી ચતુર સ્ત્રીએ પોતાને ઘરે કોઈ પણ સગાં સંબંધી મિજમાન આવે તેમને આસન આપવું, સન્માન કરવું, ભોજન કરાવવું, સત્ય અને મધુર વચનથી ભાષણ કરવું; (જોલવું) તથા કોઈ અતિથી વિગેરે આવે તેને યથા શક્તિ અન્ન દાન આપી સત્કાર કરવો. ૨૦

ત્યાગાર્થમર્પિતે દ્રવ્યે લોભાત્કિંચિન્ન ધારયેત્

મર્તુરાજ્ઞાં વિના નૈવ સ્વવંધુભ્યો વિશેઙ્ગનમ્ ॥ ૨૧ ॥

સ્ત્રીએ, પોતાના પતિએ દાનમાટે આપેલું દ્રવ્ય, (પૈસો) લોભથી બચાવવું નહિ. તેમજ પોતાની પાસે છાનું રાખવું નહિ તથા પતિની આજ્ઞા સિવાય પોતાના ભાઈ ભાંડુ વિગેરે ગરીબ સ્થિતિનાં હોય તોપણ તેને કંઈ આપવું નહિ. ૨૧

હીનાં નિજગુણૈરન્યાં સપત્નીં નૈવ ગૃહ્યેત્ ॥

ઈર્ષ્યારાગસમુદ્ભૂતે વિદ્યમાનેઽપિમત્સરે ॥ ૨૨ ॥

અપ્રિયં નૈવ કર્ત્તવ્યં સપત્નીભિઃ પરસ્પરમ્ ॥

ન ગાયેદન્યનામાનિ ન કુર્યાદન્યવર્ણનમ્ ॥ ૨૩ ॥

પોતાના પતિએ કોઈ કારણથી બીજી સ્ત્રી કરી હોય અને તે સ્ત્રી નિર્ગુણી હોય તોપણ તેવી શોક્યની નિંદા કરવી નહિ અને પરસ્પર કલેશ કરવો નહિ. મ્હેણાં મારવાં નહિ અને બીજી કોઈ

ખરાળ સ્ત્રીનો દાખલો અ.પી કંકાસ વધારવો નહિ; કારણ કે કુસંપ વધવાથી કુળની હાની થાય છે. ૨૨-૨૩

કલહો ન વિધાતવ્યો કલિયોગ્યે પ્રિયે સ્ત્રિયા ॥

ભર્ત્સિતા નિન્દિતાત્યર્થ તાડિતાપિ વ્રાંગના ॥ ૨૪ ॥

વ્યથિતાપિ ભયં ત્યક્ત્વા કંઠે ગૃહીત વલ્લભમ્ ॥

ઉચ્ચૈર્ન રોદનં કુર્યાત્ નૈવાક્રોશેચ તં પ્રતિ ॥ ૨૫ ॥

પોતાના સ્વામિએ કલેશનું કારણ થઈ, તિરસ્કાર કે અપમાન કર્યું હોય તથા નિંદિત વચનો કહ્યાં હોય અથવા કંઈ પણ કારણથી શિક્ષા કરી હોય, તોપણ તેની સામે દુર્વચન બોલવાં નહિ. તેમ કલેશ કરવો નહિ. અને પોતાની ભૂલ ગણી શાંત થવું. કદાપી સ્વામિએ માર મારી દુઃખ આપ્યું હોય તોપણ ક્રોધ કરવો નહિ અને મોટી ખૂમ પાડી રડવું નહિ તથા તેને ગાળો દેવી નહિ. (રડતાં રડતાં ઘર બહાર નાસવું નહિ, પણ શાંત વચન બોલી નમ્ર બનવું) ૨૪-૨૫

કથ્યમાના કથા મર્ત્તા શ્રોતવ્યા સાદરં સ્ત્રિયા ॥

પત્યુઃ સંભાષણસ્યાગ્રે નાન્યત્સંભાષયેત્સ્વયમ્ ॥ ૨૬ ॥

પોતાના પતિ કેઈ સારી કથા અથવા પતિવ્રતા સ્ત્રીઓની વાર્તા કહેતા હોય ત્યારે સ્ત્રીએ એક ચિત્તથી ખરાબર સાંભળવું; તથા તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રયાસ કરવો, અને તેમની વાત કે કથા ચાલતી હોય ત્યારે વચમાં બોલવું નહિ. ૨૬

સંતુષ્ટાઽલોલુપા સાધ્વી ધર્મજ્ઞા સત્યવાગ્ ભવેત્ ॥

ઉત્સવાદિષુ બન્ધૂનાં સદનં યદિ ગચ્છતિ ॥ ૨૭ ॥

લબ્ધાંઽનુજ્ઞાં તદા પત્યુઃ ગચ્છેદધ્યક્ષરક્ષિતા ॥

ન વસેત્સુચિરં તત્ર પ્રત્યાગચ્છેદ્ગૃહં સતી ॥ ૨૮ ॥

પતિની સ્થિતિ અનુસારે જે વસ્ત્ર, ઘરેણાં હોય તેમાં સંતોષ રાખવો, અતિ ક્ષોભી ન થવું, ધર્મને બાળવો અને સાચું બોલવું.

જ્યારે પોતાના માળાપને ત્યાં કંઈ ઉત્સવ કે પર્વના પ્રસંગે જવું પડે; ત્યારે પતિની આજ્ઞા લઈ પતિએ મોકલેલા વિશ્વાસુ માણસને સાથે લઈ જવું, અને ત્યાં જઈ કાર્ય થઈ રહ્યા પછી ઘણો વખત ન રહેતાં તુરત પોતાને ઘેર આવવું. ૨૭-૨૮.

મા ચિરં તિષ્ઠતે દ્વારિ ન દ્વારમુપવેશયેત્ ॥

સ્વામિના દાપિતં કિંચિત્ કસ્મિંશ્ચિન્ન દદાત્યપિ ॥૨૯॥

સ્ત્રીઓએ વધારે વાર બારણામાં ઉભું રહેવું નહિ તથા બેસવું નહિ, અને પોતાના પતિએ જે કંઈ વસ્તુ આપી હોય તે કોઈને આપવી નહિ. ૨૯

સેવેત મત્તુરુચ્છિષ્ટમિષ્ટમન્નફલાદિકમ્ ॥

મહાપ્રસાદ ઇત્યુક્ત્વા મોદમાના નિરન્તરમ્ ॥૩૦॥

પોતાના સ્વામિએ જમતાં બાકી રાખેલું અન્ન ફળ વિગેરે ઉચ્છિષ્ટ (એકું) હોય પણ તે હમેશાં પ્રસન્ન થઈ મહાપ્રસાદ માની સ્ત્રીએ જમવું. ૩૦

નૈકાકિની કચિદ્રુચ્છેત્ ન નગ્ના સ્નાનમાચરેત્ ॥

મર્તુવિદ્વેષિણીં નારીં સાધ્વીં નો માવયેત્કચિત્ ॥૩૧॥

સ્ત્રીએ કોઈ પણ જગ્યાએ એકલા જવું નહિ; તેમજ વસ્ત્રરહિત સ્નાન કરવું નહિ, અને સ્વામિ સાથે દ્વેષ કરનારી સ્ત્રીને કદી સારી સ્ત્રી માનવી નહિ. ૩૧

નોલૂસ્વલે ન મુસલે ન વર્દિન્યાં દૃષ્યપિ ॥

ન યન્નકેઽપિ દેહલ્યાં સતી ચોપવિશેત્કચિત્ ॥૩૨॥

સુવાસિનીસ્ત્રીએ ખાંડણીયો, મુસળ, (સાંબેલું) ઉમરો, સાવરણી અને ઘંટી વિગેરે યંત્ર ઉપર કદી બેસવું નહિ. ૩૨

યાવન્તો રોમકૂપાઃ સ્યુઃ સ્ત્રીणां गात्रेषु निर्मिताः ॥
तावद्वर्षसहस्राणि नाकं ताः पर्युपासते ॥૩૩॥

જે સ્ત્રી અહોનિશ ઉપર કહેલા સદાચાર પાળે છે, તે સ્ત્રી પોતાના શરીરમાં જેટલાં રૂવાંડાં હોય છે, તેટલાં હજાર વર્ષ સુધી સ્વર્ગમાં સુખ ભોગવે છે. (ઘણાં વર્ષ પતિ સાથે સ્વર્ગ ભોગવે છે.) ૩૩

नैतादृशं दैवतमास्ति किञ्चित् ।
सर्वेषु लोकेषु सदैव तेषु ॥
यदा पतिस्तुष्यति सर्वकामान् ।
लभेत् प्रकामं कुपितश्च हन्यात् ॥૩૪॥

સ્ત્રીઓને સર્વ લોકોમાં પોતાના પતિ સમાન અન્ય કંઈ પણ દૈવત નથી. તો પતિ પ્રસન્ન થવાથી સર્વ મનોરથો પરિપૂર્ણ થાય છે, અને પતિ કોપાયમાન થાય છે તો ઇચ્છિત ફળનો નાશ થાયછે; માટે સ્ત્રીઓએ સદા પતિ સેવામાં તત્પર રહેવું. ૩૪

तस्मादपत्यं विविधाश्च भोगाः
शय्यासनान्यद्भुतज्जनानि ॥
वस्त्राणि माल्यानि तथैव गंधाः
स्वर्गे च लोके विविधा च कीर्तिः ॥૩૫॥

(बृहन्ना०पु०)

પોતાના સ્વામિથીજ સ્ત્રીને સારી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે, નાના પ્રકારના વૈભવ, શય્યા, આસન, તરેહુ તરેહુનાં ભોજન, વસ્ત્ર અલંકાર, સુગંધી પદાર્થો, પોતાના પતિથીજ મળે છે, અને સ્વર્ગમાં પણ સારી કીર્તિ સ્વામિથીજ મળે છે, માટે સ્ત્રીઓને પતિનીજ ભક્તિ કરવી તે મુખ્ય છે. ૩૫.

इत्येते विधिना प्रोक्ताः स्त्रीणां धर्माः सनातनाः ॥
ता नौकाः परमाः प्रोक्ताः भवसंसारतारणे ॥३६॥

(व्याસसंहिता)

આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના સનાતન ધર્મો શાસ્ત્રકાર ઋષિ મુનિઓએ
કહ્યા છે; જેમ સાગરને તરવા માટે વહાણ હોય છે, તેમ આ સંસાર
રૂપ સમુદ્ર તરવાને માટે સ્ત્રીઓને પતિભક્તિ, સદાચાર વિગેરે ઉત્તમ
ધર્મો તે વહાણ રૂપે છે; માટે સ્ત્રીએ ગરાળર નિયમમાં રહી સર્વ
ધર્મો સારી રીતે સમજી પતિસેવા કરવી, તેજ મનુષ્યાવતારની
સફળતા છે. ॥૩૬॥

धति श्री महिला धर्म मार्तण्डे सुवासिनी धर्म नाम

पष्ठः प्रकाशः ॥

પ્રકાશ ૭ મો.

સતી લોપામુદ્રા-ચરિત્ર.

૬૪૭

શ્રી કાશીખંડમાં અગસ્ત્ય મુનિનાં ધર્મપત્ની સતી લોપામુદ્રાના સ્વભાવ તથા ચરિત્ર નું વર્ણન શ્રી બૃહસ્પતિએ કરેલું છે. તેની પૂર્વ વાર્તા એવી છે કે એક વખતે વિંધ્યાચલ પર્વત મેરૂ સગાન થવાની ઇચ્છા કરી પોતે વધવા લાગ્યો, તેવામાં શ્રી સૂર્યનારાયણનો રથ દ્વરે લેતો, પણ વિંધ્યાચળના વધવાથી અંધકાર હોવાના કારણે દેવ, મનુષ્ય વિગેરે પ્રલય સમય બાણી લયલીત થઈ બ્રહ્માને શરણે ગયા; અને બ્રહ્માજીના કહેવાથી સર્વ દેવતાઓ તથા દેવગુરૂ (બૃહસ્પતિ) એ કાશી-ક્ષેત્રમાં અગસ્ત્ય નામના મુનિ પાસે જઈ તેમની તથા તેમનાં ધર્મપત્ની સતી-લોપામુદ્રાની પ્રશંસા (વખાણ) સાથે સ્તુતિ કરી છે, તેમાં જે સતી લોપામુદ્રાનું ચરિત્ર શ્રી બૃહસ્પતિએ વર્ણવ્યું છે; તે ચરિત્ર સ્ત્રીવર્ગને અવશ્ય વાંચવા તથા મનન કરવા યોગ્ય છે.

बृहस्पतिरुवाच ।

गृण्वगस्ते महाभाग देवागमनकारणम् ॥

धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि मान्योऽसि महतामपि ॥१॥

पतिव्रतेयं कल्याणी लोपामुद्रा सधर्मिणी ॥

तवाङ्गछायया तुल्या यत्कथा पुण्यकारिणी ॥२॥

હે ? મહાભાગ્યશાળી અગસ્ત્ય મુનિ દેવોને આવવાનું કારણ સાંભળો. (એમ કહી સર્વ વૃતાન્ત કહી સંભળાવ્યું) તમે ધન્ય છો, કૃતાર્થ છો, તથા મહાન્ મુનિઓમાં માનનીય છો. કારણ કે તમારાં ધર્મપત્ની સતી લોપામુદ્રા તમારી છાયા પેઠે વર્તનારાં પતિવ્રતા છે; અને જેની કથા (ચરિત્ર) કરવાથી મહા પુણ્ય થાય છે. ૧-૨

પતિવ્રતાસ્વરૂંધત્યા સાવિત્ર્યાપ્યનસૂયયા !!

શાંડિલ્યયા ચ સત્યા ચ લક્ષ્મ્યા ચ શતરૂપયા ॥૩॥

મેનયા ચ સુનીત્યા ચ સંજ્યા સ્વાહયા તથા ॥

યથૈષા વર્ણ્યતે શ્રેષ્ઠા ન તથાન્યેતિ નિશ્ચિતમ્ ॥૪॥

પતિવ્રતાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવાં અરૂંધતી, (વસિષ્ઠ મુનિનાં ધર્મપત્ની) સાવિત્રી, (બ્રહ્માણનાં પત્ની) અનસૂયા, (અત્રિ ઋષિનાં પત્ની) અને સતીઓનાં શિરોમણી અગ્નિની માતા શાંડિલ્યા, (કૌશિકનાં પત્ની) દક્ષ દુહિતા સતી પાર્વતી, (શ્રી શંકરનાં પત્ની) લક્ષ્મીજી, (શ્રી વિષ્ણુનાં પત્ની) શતરૂપા, (સ્વાયંભુવ મનુના ધર્મ પત્ની) મેના, (હિમાચળનાં પત્ની) અને ધ્રુવની માતા સુનીતિ, (ઉત્તાન-પ્રાદનાં પત્ની) સંજા, (વિવસ્વાનનાં પત્ની) તથા સ્વાહા, (અગ્નિની સ્ત્રી) વિગેરે સતી સ્ત્રીઓને લોપામુદ્રાનું વર્ણન કરે છે તે પ્રમાણે અન્ય સતીનું વર્ણન થતું નથી. ॥૩-૪॥

મુંક્તે મુક્તે ત્વાયિ મુને તિષ્ઠતિ ત્વાયિ તિષ્ઠતિ ॥

વિનિદ્રિતે ચ નિદ્રાતિ પ્રથમં પ્રતિ બુદ્ધ્યતે ॥ ૫ ॥

હે ! મુનિ સતી લોપામુદ્રા આપને જમાડી જમે છે. આપ બેઠા પછી તે બેસે છે, અને તમે સૂતા પછી સૂએ છે, તથા જાગ્યા પહેલાં તે જાગ્રત થાય છે. (નિદ્રાનો ત્યાગ કરે છે.) ૫

અનલંકૃતમાત્માનં તવ નો દર્શયેત્કચિત્ ॥

કાર્યાર્થ પ્રોષિતે ક્વાપિ સર્વમણ્ડનવર્જિતા ॥ ૬ ॥

કોઈ દિવસ પોતાનું શરીર શણગાર પેહર્યા વિના તમને દેખાડતાં નથી, અને કદાપિ તમે કાર્ય પ્રસંગે પ્રવાસમાં જાઓ ત્યારે સૌભાગ્યશણગાર સિવાય બીજો શણગાર ધારણ કરતાં નથી. ૬

ન ચ તેનામ ગૃહ્ણીયાત્તવાયુષ્યવિવૃદ્ધયે ॥

પુરુષાન્તરનામાપિ ન ગૃહ્ણતિ કદાચન ॥ ૭ ॥

તમારા આયુધ્યની વૃદ્ધિ થવા માટે વાણીથી તમારું નામ બોલતાં નથી, તેમજ અન્ય પુરુષનું નામ કદાપિ લેતાં નથી. ૭

આક્રુષ્ટાપિ ન ચાક્રોરોત્તાડિતાપિ પ્રસીદતિ ॥

इदं कुरु कृतं स्वामिन् मन्यतामिति वक्ति च ॥८॥

તમે ક્રોધ કરો તો સામાં ક્રોધ કરતાં નથી અને શિક્ષા કરો તો પણ પ્રસન્ન રહે છે. તથા “ આ કામ કર ! ” એમ કહેતાં હે ! સ્વામિનાથ તે કરેલું જ માનો તેમ કહે છે. ૮

आहूता गृहकार्याणि त्यक्त्वा गच्छति सत्वरम् ॥

किमर्थं व्याहृता नाथ सुप्रसादो विधीयताम् ॥९॥

તમે બોલાવો ત્યારે ઘરનાં કામ પડતાં મૂકી તુરત આવે છે અને હે ! નાથ જે કામ માટે મને બોલાવી હોય તેની આજ્ઞા કરો. એમ કહી ઉભાં રહે છે. ૯

न चिरं तिष्ठति द्वारि न द्वारमुपसेवते ॥

अदापितं त्वया किञ्चित् कस्मैचिन्न ददात्यपि ॥१०॥

બહુ વાર બારણામાં ઉભાં રહેતાં નથી. તેમજ ઉમરામાં બેસતાં નથી, અને તમને પૂછ્યા વિના કોઈને કંઈ પણ આપી દેતાં નથી. ૧૦

पूजोपकरणं सर्वमनुक्ता साधयेत्स्वयम् ॥

नियमोदकबर्हीषि पत्रपुष्पाक्षतादिकम् ॥११॥

નિયમ પ્રમાણે જળ, દર્ભ, પત્ર, પુષ્પ, અક્ષત, વિગેરે સર્વ પૂજની સામગ્રી કહ્યાં પહેલાં તૈયાર રાખે છે. ૧૧

प्रतीक्षमाणावसरं यथा कालोचितं हि यत् ॥

तदुपस्थापयेत्सर्वमनुद्विग्नातिहृष्टवत् ॥१२॥

જે કાળે જે જે ઘટે તે અવસર જોધને ઉદ્દેગ નહિ. પામતાં પ્રસન્ન રહી તે તે સર્વ લાવી આપે છે. ૧૨

સેવેત ભર્તુરુચ્છિષ્ટમિષ્ટમન્નં ફલાદિકમ્ ॥

મહાપ્રસાદ ઇત્યુત્તવા પતિદત્તં પ્રતીચ્છતિ ॥૧૩॥

પતિના જમ્યા પછી વધેલું મિષ્ટાન્ન ફળ વિગેરે ખાય છે અને પતિએ આપેલું હોય તે મહાપ્રસાદ માનીને તેની અત્યંત ધન્યતા કરે છે. ૧૩

અવિભજ્ય ન ચાશ્રીયાદેવપિત્ર્યતિથિષ્વપિ ॥

પરિચારકવર્ગેષુ ગોષુ મિશ્રકુલેષુ ચ ॥૧૪॥

દેવતા, પિતૃ, અતિથિ, ચાકરવર્ગ, ગાયો અને ભિક્ષુકોને કંઈપણ આખ્યા વિના તે જમતાં નથી. ૧૪

સંયતોપસ્કરા દક્ષા હૃષ્ટા વ્યયપરાઙ્મુર્ચી ॥

કુર્યાત્વયાનનુજ્ઞાતા નોપવાસવ્રતાદિકમ્ ॥ ૧૫ ॥

ઘરની અંદર સર્વ સાહિત્યને ધરાયે ગોઠવી રાખે છે. પ્રસન્નતાવાળાં છે, તથા ઘરમાં વધારે ખર્ચ થવા દેતાં નથી. તમારી આજ્ઞા ન હોય તો ઉપવાસ વ્રત વિગેરે કરતાં નથી. ૧૫

દૂરતો વર્જયેદેષા સમાજોત્સવદર્શનમ્ ॥

નગચ્છેત્તીર્થયાત્રાદિવિવાહપ્રેક્ષણાદિષુ ॥ ૧૬ ॥

તમારા સિવાય ઉત્સવ એટલે મેળાવડો તથા દર્શન વિગેરેનો દૂરથી ત્યાગ કરે છે. તથા તીર્થ યાત્રા કે વિવાહ દિક્કમાં પણ જતાં નથી. ૧૬

સુખસુખં સુસ્વાસીનં રમમાણં યદ્દચ્છયા ॥

આંતરેષ્વપિ કાર્યેષુ પતિં નોત્થાપયેત્કાચિત્ ॥ ૧૭ ॥

સુખે સૂતેલા, શાન્તિપૂર્વક બેઠેલા તથા સ્વેચ્છાથી અનંદ નિમગ્ન એવા આપને, જરૂરી કામમાં પણ ઉભા કરતાં નથી. ૧૭

॥ ફલશ્રુતિઃ ॥

લોપામુદ્રાચરિત્રસ્ય પઠનં પાપનાશનમ્ ॥

સૌભાગ્યવર્દકં સ્ત્રીણાં નિત્યં જ્ઞાત્વા સમુત્સુકા ॥૧૮॥

અનુતિષ્ઠતિ યા નારી ભક્ત્યા તન્નિયમાદિકમ્ ॥

સા પત્યુઃ સુપ્રસાદાદિ પતિપ્રિયતરા ભવેત્ ॥૧૯॥

આ મહાપવિત્ર સતી-લોપામુદ્રાનું ચરિત્ર પાપને નાશ કરવા-વાળું, સ્ત્રીઓને સૌભાગ્ય વધારવાવાળું છે. તેનો જે સ્ત્રી ભક્તિવદે નિરંતર તેમાં કહેલા નિયમો પાળી પાઠ કરે છે; તે સ્ત્રી પતિની પ્રસન્નતા મેળવી પતિને પ્રિય (બહાલી) થાય છે. ૧૮-૧૯.

ઉપર પ્રમાણે દેવગુરુએ “સતી-લોપામુદ્રા” નું ચરિત્ર કહ્યું. તે સાંભળી સર્વ દેવતાઓ પ્રસન્ન થયા, અને અગસ્ત્ય મુનિએ પણ દેવનું કાર્ય કર્યું. તે એવી રીતે કે અગસ્ત્ય મુનિએ શ્રી કાશીમાં સર્વ દેવસ્થાનોનાં દર્શન કરી, શ્રી વિશ્વનાથને પ્રણામ કરી, અત્ય તીર્થો જોવાની ઇચ્છાવાળા સતી લોપામુદ્રાની સાથે વિશ્વનાથપુરીનું વર્ણન કરતા કરતા શ્રી કાશીથી પ્રયાણ કર્યું. સર્વ ઋષિ મુનિઓ તેમને સ્ત્રીમાંત (ગામની બહાર) પહોંચાડવા ગયા. ત્યારબાદ થોડેક દૂર જતાં વિંધ્યાચળ પર્વત દૃષ્ટિએ પડ્યો. વિંધ્યાચળે પણ પોતાના ગુરુને આવતા જોઈ સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા એટલે પૃથ્વીપર આડો પડ્યો. ત્યારે અગસ્ત્ય મુનિએ કહ્યું કે હું આવું ત્યાં સુધી તું આ પ્રમાણે રહેજે, જે હજી સુધી ઉત્તર તથા દક્ષિણ હિન્દુસ્તાનના મધ્યભાગમાં પૂર્વ-પશ્ચિમ સૂતેલો છે, અને તે વૃતાન્તને લઈ અદ્યાપિ પર્યન્ત લોકોમાં કહેવત છે કે-“અગસ્ત્યના વાયદા.” વિંધ્યાચળની તળેટીમાં ફરનાર મનુષ્યોની વાતો સાંભળતાં ઘણીવાર વિંધ્યાચળની ભૂમિમાં “અગસ્ત્ય” એવો શબ્દ સંભળાય છે તેવી લોકવાર્તા છે.

ઇતિ શ્રી મહિલાધર્મ માર્ત્તણ્ડે સતી લોપામુદ્રા ચરિત્ર નામ

સપ્તમ પ્રકાશઃ ॥

પ્રકાશ ૮ મો.

પ્રોષિત ભર્તૃકા-ધર્મ.

(જે સ્ત્રીનો સ્વામિ પરદેશ ગયો હોય તેવી સ્ત્રીનું કર્તવ્ય)

પ્રસ્થાનાભિમુખે પત્યૌ નાસન્મંગલભાષિણી ॥

ન વાર્યોસૌ નિષેધોક્ત્યા ન કાર્યં રોદનં તદા ॥૧॥

(બૃહન્નારદીયપુરાણ)

જ્યારે પોતાનો સ્વામિ પ્રવાસમાં જવાને માટે તૈયાર થાય ત્યારે અમંગળ શબ્દો બોલવા નહિ, તેમ તેમને જવા માટે ના પાડવી નહિ તથા પ્રયાણ વખતે રડવું નહિ. ૧

ધારયેન્મંગલાર્થાનિ કિંચિદાભરણાનિ ચ ॥

દેવતારાધનપરા તિષ્ઠેદ્ ભર્તૃહિતે રતા ॥૨॥

(શુક્રનીતિ)

જ્યારે સ્વામિ પરદેશ હોય ત્યારે સ્ત્રીએ સૌભાગ્યદર્શક અલંકાર સામાન્ય રીતે પહેરવાં. (સારાં મૂલ્યવાન વસ્ત્ર કે ઘરેણાં પહેરવાં નહિ) અને ધર્શ્વર આરાધનમાં તત્પર રહી પોતાના સ્વામિનું હિત ધ્યેયવું. ૨

(શુક્રનીતિ)

વિધાય પ્રોષિતે વૃત્તિં જીવેન્નિયમમાસ્થિતા ॥

પ્રોષિતે ત્વવિધાયૈવ જીવેન્ચિલ્લૈપરગીર્હૈતઃ ॥૩॥

(મનુસ્મૃતિ)

પોતાનો પતિ ભરણ પોષણની વ્યવસ્થા કરીને પરદેશ જાય ત્યારે સ્ત્રીએ જીવેન્દ્રિય રહેવું, તથા નિયમો પાળવા એટલે પર ઘેર કદી ભટકવું નહિ; અને પોતાના ભરણ પોષણની વ્યવસ્થા કર્યા વિના પરદેશ જાય તો સ્ત્રીએ ધંધાથી (સીવવું, ભરવું, કાંતવું વિગેરેથી) પોતાનું પોષણ કરવું; પરંતુ નિંદિત કાર્ય (ચોરી કુકર્મ) કરવાં નહિ. ૩ (મનુસ્મૃતિ)

શ્વશ્રૂદ્ધસ્ત્રિયોઃ પાર્શ્વે નિદ્રા કાર્યા ન ચાન્યતઃ ॥

પ્રત્યહં પતિવાર્તા ચ તયાન્વેષ્યા પ્રયત્નતઃ ॥૪॥

(વૃ૦ ના૦)

સ્ત્રીઓને કલંક ઉત્પન્ન થવું તે આ જગતમાં સહજ છે; માટે યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થયેલી સ્ત્રીએ પોતાનો સ્વામિ પ્રવાસમાં હોય ત્યારે સાસુ કે વૃદ્ધ સ્ત્રી પાસે કાયમ સૂવું, અને પોતાના સ્વામિના સુખ સમાચાર મેળવવા યત્ન કરવો. ૪

एवमादि विधातव्यं सत्या पोषितकान्तया ॥

अप्रक्षालनमंगानां मलिनांबरधारणम् ॥ ५ ॥

જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય તેવી સતી સ્ત્રીએ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વર્તવું, તથા ગહુ ચોળીને શરીરના અવયવો ઘોવાં નહિ. અને મલિન વસ્ત્ર પહેરવું. ॥ ૫ ॥

तिलकांजनहानित्वं गंधमाल्यविवर्जितम् ॥

नखरोम्णामसंસ્कारो दशनानाममार्जनम् ॥ ६ ॥

જ્યારે પતિ પ્રવાસમાં હોય ત્યારે સ્ત્રીએ નેત્રમાં કાજળ આંજવું નહિ, કપાળમાં આંદલો કરવો નહિ, (સૌભાગ્ય દર્શક સૂક્ષ્મ ચિન્હ માત્ર કરવું.) તેમજ ચંદન, પુષ્પમાળા ધારણ કરવી નહિ; અને હાથેશ વેણી સાફસુફ કરવા, તથા નખ તોડવા પ્રયત્ન કરવો નહિ. વળી દાંત પણ રંગાવી શોભાવવા નહિ. ૬ (બૃહન્નારદીય

ક્રીડાં શરીરસંસ્કારં સમાજોત્સવદર્શનમ્ ॥

હાસ્યં પરગૃહે યાનં ત્યજેત્પ્રોષિતભર્તૃકા ॥૭॥

(યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ)

જે સ્ત્રીનો સ્વામિ પરદેશ ગયો હોય તેવી સ્ત્રીએ રમત, શરીર શૃંગાર અને મેળાની ધામધુમમાં જવું નહિ. વધારે હસવું નહિ તેમ પારકે ઘેર કારણ સિવાય જવું નહિ. ૭

ઉચ્ચૈર્હાસઃ પરૈર્નર્મ પરચેષ્ટાવિચિન્તનમ્ ॥

સ્વેચ્છાપર્યટનં ચૈવ વરપુસાંગમર્દનમ્ ॥૮॥ (વૃ૦ પુ૦)

ઉંચે અવાજે હસવું કે ખેલવું નહિ. ખીજની ક્રીડાનું ચિન્તન કરવું નહિ. સ્વેચ્છાચારી થઈ ફરવું નહિ અને સુંદરતાથી શોભતા પરપુરુષ સાથે ઇચ્છા કરવી નહિ. ૮

અટનં ચૈકવસ્ત્રેણ નિર્લજ્જત્વં યથાગતિઃ ॥

ઇત્યાદિદોષાઃ કથિતા યોષિતો નિત્યદુઃસ્વદાઃ ॥૯॥

નિર્લજ પણે (કાંચળી વિના) એક વસ્ત્ર પહેરી કોઈ પણ સ્થળે જવું નહિ; કારણ કે ઉપર જણાવેલા બધા દોષ સ્ત્રીઓને દુઃખ દેનારા છે. તે જેનો સ્વામિ વિદેશમાં હોય, તે સ્ત્રીએ ઉપરના નિયમો પ્રમાણે વર્તવું, અને તેથીજ આ લોકમાં વખાણવા પાત્ર પોતાનું દુખ તથા કીર્તિ વધે છે.

ઇતિ શ્રી મહિલા ધર્મ માર્ત્તણ્ડે પ્રોષિત ભર્તૃકા ધર્મ નામ

અષ્ટમ પ્રકાશઃ ॥

પ્રકાશ ૯ મો.

રજસ્વલા-ધર્મ.

સ્ત્રીઓએ રજોદર્શન થયા પછી ત્રણ દિવસ સુધી નીચે પ્રમાણે નિયમો અવશ્ય પાળવા.

ઋતૌ પ્રથમાદિવસાત્પ્રભૃતિ બ્રહ્મચારિણી દિવાસ્વમાઞ્જનાશ્વ-
પાતસ્નાનાનુલેપનાભ્યન્નાલઙ્કારમાલ્યનસ્વચ્છેદનપ્રધાવનહસનકથનાતિશબ્દ
શ્રવણાવલેખનાયાસાન્પરિહરેત્ । દર્ભસંસ્તરશાયિનીં કરતલશરાવર્ણા-
ન્યતમભોજિનીં હવિષ્યાશિનીં ગ્રાહં ચ ભર્ત્તા સંરક્ષેત્. (ધન્વન્તરિ)

સ્ત્રીએ ઋતુ પ્રાપ્ત થાય તેના પ્રથમ દિવસથી આરંભીને; પ્રહ્લ-
અર્થ પાળવું. દિવસે સૂવું, આંજણ આંજવું; આંસુ પાડવાં, નહાવું,
અંદન-કેસર, અત્તર-અળતો, (મેંદી વિગેરે અનુલેપનો) તેલ વિગેરે
ચોળવું, વિશેષ ૧ અલંકારો-પુષ્પો ધારણ કરવાં, નળ ઉતારવા, ગહુ
દોડવું, હસવું, વાર્તા કહેવી, (ગહુ યોલવું વિગેરે) ખૂમાટનું સાં-
ભાળવું, જોતરવું વિગેરે પ્રયત્ન નહિ જ કરવો. (તે સર્વનો ત્યાગ
કરવો) તેમજ રજસ્વલા સ્ત્રીએ દર્ભ ઉપર સૂવું. હાથમાં, મૃત્તિકા
પાત્ર, (કુંડુ કિંવા રામપાત્ર) કે પાતળ, એમાંથી કોઈ પણ પાત્રમાં
જમવું. ૨ હવિષ્યાન્ન જમવું. આ પ્રમાણે નિયમ પાળનારી સ્ત્રીનું

૧ સૌભાગ્ય અલંકાર સિવાય બીજાં અલંકારો ન પહેરવાં.

૨ હવિષ્યાન્નને માટે બૃહન્નારદીય પુરાણમાં કહ્યું છે કે—

અતૈલપક્કં મુનયો હવિષ્યં પ્રવદંતિ ચ ॥

હવિષ્યભોજનં નૃણામુપવાસસમં વિદુઃ ॥ ૧ ॥

(બૃહન્નારદીય પુરાણ)

ધર્મશાસ્ત્રકાર મુનિયો તેલ સિવાય રંધાએલા અન્નને હવિષ્યાન્ન કહેછે.
અને તેવા હવિષ્યાન્નનું ભોજન કરવું, તે ઉપવાસ સમાન ગણવું.

ત્રણ દિવસ તેના સ્વામિએ રક્ષણ કરવું. (તેને શાસ્ત્રના નિયમ પ-
ળાવવા.)

પ્રથમેઽહનિચાણ્ડાલી દ્વિતીયે બ્રહ્મઘાતિની ।

તૃતીયે રજકી મોક્તા ચતુર્થેઽહનિ શુધ્યતિ ॥ ૧ ॥

(બૃહન્નારદીય પુરાણ)

રજસ્વલા સ્ત્રીનું સ્વરૂપ પહેલે દિવસે ચાંડાલીના જેવું સમજવું,
બીજે દિવસે બ્રહ્મહત્યા કરનારીના જેવું સમજવું, ત્રીજા દિવસે ધો-
ળણના જેવું સમજવું. અને ચોથે દિવસે શુદ્ધ થાય છે. ૧

જેથી ઉપર કહેલા રજ્જેદર્શન પછી ત્રણ દિવસ સૂધી રજસ્વલા
સ્ત્રીએ સ્પર્શ કરવો નહિ. ચોથે દિવસે નહાયા પછી ગૃહમાં સ્પર્શ
કરવા યોગ્ય શુદ્ધ થાય છે, તથા પાંચમે દિવસે સ્નાન કરી દેવ પૂ-
જનાદિ પુણ્ય કર્મ કરવા માટે બરાબર શુદ્ધ થાય છે.

“ રોગી રજસ્વલાને દેવપિતૃ વિગેરે કર્મ કરવામાં યોગ્ય શુદ્ધતા
થઈ શકવા માટે “ પારાશર સંહિતા ” માં કહ્યું છે કે ”—

સ્નાતા રજસ્વલા યા તુ ચતુર્થેઽહનિ શુધ્યતિ ॥

કુર્યાદ્રજોનિવૃત્તૌ તુ દેવપિતૃયાદિકર્મ ચ ॥ ૨ ॥

રોગેણ યદ્રજઃ સ્ત્રીણામન્વહન્તુ પ્રવર્ત્તતે ।

નાશુચિઃસ્યાત્તતસ્તેન તત્સ્યાદ્વૈકારિકં મતમ્ ॥ ૩ ॥

(પારાશરસંહિતા)

રજસ્વલા સ્ત્રી ચોથે દિવસે નાહીને શુદ્ધ થાય છે. પણ તેવી સ્ત્રીએ
રક્ત (રૂધીર) વહન બાંધ થયા પછી દેવ પિતૃ આદિ કર્મ કરવાં.
રોગવાળી રજસ્વલા સ્ત્રીને કહેલા દિવસ વીત્યા બાદ પણ રક્ત દેખાતું
હોય તો તેથી તે અશુદ્ધ કહેવાતી નથી; કારણકે તે રજ, વિકારમય
માનેલું છે. ૨-૩

“ એક રજસ્વલા સ્ત્રીએ ૧૧૭ રજસ્વલા સ્ત્રીને અડકવું નહિ, કેમકે તેને માટે “ વૃદ્ધાન્નિ સંહિતા ” માં કહેલું છે કે.

આર્ત્તવામિપ્લુતાં નારીમાર્ત્તવામિપ્લુતા સ્પૃશેત્ ॥

સ્નાત્વોપવાસં કુર્યાત્સા પશ્ચગવ્યેન શુધ્યતિ ॥ ૪ ॥

(વૃદ્ધાન્નિસંહિતા)

રજસ્વલા સ્ત્રીને અન્ય રજસ્વલાસ્ત્રી સ્પર્શ કરે તો તેવી સ્ત્રી ચોથે દિવસે નાહિને ઉપવાસ કરી પંચગવ્ય પિવાથી શુદ્ધ થાય છે. ૪

“ પંચગવ્ય ” ગાયનું દૂધ, ગાયનું ઘી, ગાયનું દહીં, ગોમુત્ર, ગોમય. (છાણું) રજસ્વલા સ્ત્રીઓએ નીચે લખેલા નિયમો પ્રમાણે વર્તવું તેમ બૃહન્નારદીય પુરાણમાં કહ્યું છે.

સ્નાનં શૌચં તથા ગાનં રોદનં હસનં તથા ।

યાનમભ્યજ્ઞનં નારી દ્યૂતં ચૈવાનુલેપનમ્ ॥ ૫ ॥

વર્જયેચ્ચ નમસ્કારં દેવતાનાં રજસ્વલા ॥

રજસ્વલાયાઃ સંસ્પર્શં સંભાષં ચ તથા સહ ॥ ૬ ॥

(વૃ. પુ.)

રજસ્વલા સ્ત્રીએ ત્રીજે દિવસ સ્નાન કરવું, પણ વધારે પવિત્ર રહેવું નહિ. (મનમાં દુરાચારનો વિચાર ન રાખવો) તેમજ દેવોનાં અને ધર્મીઓનાં ગીતો ગાવાં નહિ. ત્રણ દિવસ રડવું નહિ તથા વધારે હસવું નહિ. ગાડી તથા વાહન ઉપર મુસાફરી કરવી નહિ. ત્રણ દિવસ સુધી કાજળ આંજવું નહિ. કોઈ પણ પ્રકારની રમત રમવી નહિ. તેમજ સુગંધી ચીજો શરીરે લગાવવી નહિ. રજસ્વલા સ્ત્રીએ દેવતાઓને નમસ્કાર પણ કરવો નહિ તેમજ અન્ય રજસ્વલાનો સ્પર્શ કે તેની સાથે લાપણ કરવું નહિ. ૫-૬

૧ નદી તથા સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિ, તેવો પણ શાસ્ત્રમાં મત છે.

ત્રિરાત્રં સ્વમુખં નૈવ દર્શયેચ રજસ્વલા ।

સ્વવાક્યં શ્રાવયેન્નૈવ યાવત્ સ્નાત્વા ન શુદ્ધ્યતિ ॥ ૭ ॥

(બૃ. પુ.)

જ્યાં સુધી સ્નાન કરી શુદ્ધ થઈ નથી ત્યાં સુધી રજસ્વલા સ્ત્રીએ
બનતાં સુધી કોઈને પોતાનું મુખ બતાવવું નહિ, તેમજ વચન પણ
કોઈને સંભળાવવું નહિ. ૭

સ્નાત્વાન્યં પુરુષં નારી નપશ્યેચ રજસ્વલા ॥

ઈક્ષેત ભાસ્કરં દેવં બ્રહ્મકૂર્ચં તતઃ પિવેત્ ॥ ૮ ॥

(બૃ. પુ.)

રજસ્વલા સ્ત્રીએ ચોથે દિવસ સ્નાન કર્યા પછી પોતાનું મુખ
અન્ય પુરુષને બતાવવું નહિ. પરંતુ સ્નાન કરી શ્રી સૂર્ય નારાયણનાં
તથા પોતાના પતિનાં દર્શન કરવાં અને ત્યારબાદ “પંચગવ્ય” પીવું. ૮

કેવલં પંચગવ્યં ચ ક્ષીરં વાત્માવિશુદ્ધયે ॥

યથોપદેશં નિયતા વર્તયેત વરાંગના ॥૯॥

(બૃહન્નારદીયપુરાણ)

સ્ત્રીઓએ દેહની શુદ્ધિને માટે માત્ર પંચગવ્ય પીવું; અથવા
તે ન રૂચે તો માત્ર ગાયનું દૂધ પીવું, કારણ કે ગાયનું દૂધ ઉત્તમ
છે, અને તેથી દેહની શુદ્ધિ થાય છે. ૯

ઉપર જણાવેલાં રજસ્વલા ધર્મ જે કોઈ સ્ત્રીઓ પાળશે, તો તે
આ લોકમાં વખણાશે, અને ઇશ્વરેચ્છાથી ગર્ભ ધારણ કરી સારા
પુત્રનો જન્મ આપશે.

ઇતિ શ્રી મહિલા ધર્મ ભાર્તીયકે રજસ્વલા ધર્મ નામ નવમ પ્રકાશઃ

ન શયીતોત્તરશિરા ન ચૈવાધઃ શિરાઃ ક્વચિત્ ॥
ન વસ્ત્રહીના નોચ્છિષ્ટા ન ચાર્દ્રચરણા તથા ॥૭॥

(મત્સ્યપુરાણ)

ઉત્તર દિશામાં ઓશીકું રાખી, તેમજ કેવળ ઓશીકા વિના ભૂ-
મીપર માથું રાખી સૂવું નહિ. નંદ (વસ્ત્ર વિના) સૂવું નહિ.
સ્વચ્છ શરીરે તથા સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરી સૂવું. ભીના પગે સૂવું નહિ. ૭.

શોકં રક્તવિમોક્ષં ચ સાહસં કુકુટાસનમ્ ॥
વ્યવાયં ચ દિવાસ્વાપં રાત્રૌ જાગરણં ત્યજેત્ ॥૮॥

(મત્સ્ય પુ૦)

ગર્ભવતી સ્ત્રીએ શોક ઉત્પન્ન થાય તેવો વિચાર મનમાં લાવી
આંસુ પાડવાં નહિ, સહસા કામ કરવું નહિ, વધારે વળત ઉભાપગે
રહેવું નહિ, દુરાચાર કરવો નહિ, દિવસે સૂવું નહિ તથા રાત્રીએ
જાગવું નહિ. ૮.

વૃક્ષં મहीं ચ નાક્રામેત્ ન પ્રાકારં પયોનિધિમ્ ॥
પરિશ્વાં નૈવ ચાક્રામેદવલાગર્ભધારિણી ॥૯॥

(મત્સ્ય પુ૦)

ગર્ભિણી સ્ત્રીએ વૃક્ષ કે કિલ્લાપર ચડવું નહિ. વધારે પંથ
કરવો નહિ. સમુદ્રને (વહાણ કે આગળોટમાં બેસી) ઓળંગવો ન
ખાડો કે વિકટ જમીન કૂદીને ટપવી નહિ. ૯.

વલ્મિકે નાધિતિષ્ઠેત ન ચોદ્વિગ્નમના ભવેત્
વિલિખેન્ન નૃસૈર્ભૂમિં નાંગારેણ ચ મસ્મના

(

ગર્ભની રક્ષા કરવી. અલંકારો પહેરી દેવ પૂજનમાં તત્પર રહેવું.
(ગર્ભની રક્ષા માટે ગર્ભરક્ષા કરવાવાળા દેવતાઓનું પૂજન તથા
મંત્ર જપ કરાવવા) ૩.

ગર્ભિણી કુઞ્જરાશ્વાદિશૈલહર્મ્યાદિરોહણમ્ ॥

વ્યાયામં શીઘ્રગમનં શકટારોહણં ત્યજેત્ ॥૪॥

(પદ્મપુરાણ)

ગર્ભવતી સ્ત્રીએ હાથી, ઘોડા વિગેરે વાહન ઉપર કે ગાડામાં
બેસવું નહિ. પર્વત કે ઉંચી હિલ્લોડી પર ન ચડવું. વધારે પ્રયત્નવાળું
કામ કરવું નહિ. તથા ઢોડવું કે ઉતાવળું ચાલવું નહિ. ૪

નાવસ્કરેષૂપવિશેત્ મુસલોલૂખલાદિષુ ॥

જલં ચ નાવગાહેત શૂન્યાગારં વિવર્જયેત્ ॥૫॥

(પદ્મપુરાણ)

ગર્ભવતી સ્ત્રીએ સાવરણી, ખાંડણીઓ, સાંબેલું, વિગેરે ઉપર
બેસવું નહિ. તથા ઊંડા પાણીમાં ઉતરી સ્નાન ન કરવું, અને નિર્જન
તથા ભય લાગે તેવી જગ્યામાં વાસ કરવો નહિ. ૫.

અતિરૂક્ષં તુ નાશ્નીયાદત્યમ્લમતિભોજનમ્ ॥

અત્યુષ્ણમતિશીતં ચ ગુર્વાહારં વિવર્જયેત્ ॥૬॥

(મત્સ્યપુરાણ)

ગર્ભિણીએ ખડુ સૂકું, ખડુ ખાટું ખાવું નહિ. અને ખડુ ઉનું
કે ઠંડું પણ ખાવું નહિ, તથા ભારે પડતી ચીજ ખાવી નહિ.
કારણકે ગર્ભવતી સ્ત્રીને તેવા પદાર્થની ઇચ્છા થાય, તો પણ મન
કુળત્વમાં રાખી તેવી વસ્તુ નહિ ખાવાથી ગર્ભને તથા શરીરને
આરોગ્યતા રહે છે. ૬.

ન શયીતોત્તરશિરા ન ચૈવાયઃ શિરાઃ કચિત્ ॥

ન વસ્ત્રહીના નોચ્છિષ્ટા ન ચાર્દ્રચરણા તથા ॥૭॥

(મત્સ્યપુરાણ)

ઉત્તર દિશામાં ઓશીકું રાખી, તેમજ કેવળ ઓશીકા વિના ભૂ-
મીપર માથું રાખી સૂવું નહિ. નાન (વસ્ત્ર વિના) સૂવું નહિ.
સ્વચ્છ શરીરે તથા સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરી સૂવું. ભીના પગે સૂવું નહિ. ૭.

શોકં રક્તવિમોક્ષં ચ સાહસં કુકુટાસનમ્ ॥

વ્યવાયં ચ દિવાસ્વાપં રાત્રૌ જાગરણં ત્યજેત્ ॥૮॥

(મત્સ્ય પુ૦)

ગર્ભવતી સ્ત્રીએ શોક ઉત્પન્ન થાય તેવો વિચાર મનમાં લાવી
આંસુ પાડવાં નહિ, સહસા કામ કરવું નહિ, વધારે વખત ઉભાપગે
રહેવું નહિ, દુરાચાર કરવો નહિ, દિવસે સૂવું નહિ તથા રાત્રીએ
જાગવું નહિ. ૮.

વૃક્ષં મहीं ચ નાક્રામેત્ ન પ્રાકારં પયોનિધિમ્ ॥

પરિશ્વાં નૈવ ચાક્રામેદવલાગર્ભધારિણી ॥૯॥

(મત્સ્ય પુ૦)

ગર્ભિણી સ્ત્રીએ વૃક્ષ કે કિંદલાપર ચડવું નહિ. વધારે પંથ
કરવો નહિ. સમુદ્રને (વહાણ કે આગગોટમાં જોડી) ઓળંગવો નહિ.
ખાડો કે વિકટ જમીન ક્ષેત્રને ટપવી નહિ. ૯.

વલ્મિકે નાધિતિષ્ઠેત ન ચોદ્વિગ્નમના ભવેત્ ॥

ત્રિલિખેન્ન નરૈર્ભૂમિં નાંગારેણ ચ ભસ્મના ॥૧૦॥

(પદ્મ પુ૦)

રાફડા પર ચડી ઉભું ન રહેવું, કદી મનમાં ઉદ્વેગ રાખવો નહિ. પૃથ્વી ઉપર નખવડે કે કોલસા વડે લખવું નહિ. રાફડા જેવી (સર્પ વિગેરે જેવી જીવની) જગ્યાએ ઉભા રહેવું નહિ; તેમજ નખ તોડવા નહિ. ૧૦

વર્જયેત્કલહં ગેહે ગાત્રભંગં તથૈવ ચ ॥

ન મુક્તકેશા તિષ્ઠેત નાશુચિઃ સ્યાત્કદાચન ॥૧૧॥

(પદ્મ પુ૦)

ઘરમાં કલેશ કરવો નહિ. આળસ મરડવી નહિ. છૂટાવાળ વધારે સમય રાખવા નહિ. અતિ પવિત્રતા રાખવી. ૧૧.

કુસ્ત્રીભિ નાભિષેત શૂર્પવાતં ચ વર્જયેત્ ॥

મૃતવત્સાદિસંસર્ગં પરપાકં ચ સુંદરી ॥૧૨॥

(વૃ૦ પુ૦)

દુષ્ટ સ્ત્રીઓ સાથે વાત કરવી નહિ. સૂપડાથી પવન લેવો નહિ જે સ્ત્રીનાં ગાળકો વારંવાર મૃત્યુ પામતાં હોય તેવીની સોળત ન કરવી, પારકી રસોઈ જમવી નહિ. ૧૨.

નત્રિભત્સં કિંચિદીક્ષેન્નરૌદ્રાં ગૃણ્યાત્કથામ્ ॥

ગુરું વ્રાત્યુણ્ણમાહારમર્જીર્ણં ન સમાચરેત્ ॥ ૧૩ ॥

(વૃ૦ ના૦)

ભયંકર વસ્તુ જેવી નહિ. તથા ભયાનક કથા પણ ન સાંભળવી. અતિ ગરમ કે ન પચે તેવી ચીજનો આહાર કરવો નહિ. ૧૩.

ઇતિવ્રત્તા ભવેન્નારી વિશેષણ તુ ગર્ભિણી ॥

યથ તસ્યાં ભવેત્પુત્રઃ સ્થિરાયુર્વૈદ્ધિસંયુતઃ ॥ ૧૪ ॥

(ધર્મસિંધુ)

ઉપર ગતાવેલા નિયમોને જે કોઈ ગર્ભવતી સ્ત્રી સારી રીતે પાળશે, તે સ્ત્રીને શક્તિમાન તથા લાંબી આયુષ્યવાળી પ્રજા થશે. માટે તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રયત્ન કરવો. ૧૪.

अनेन विधिना साध्वी शोभनं पुत्रमाप्नुयात् ।
अन्यथा गर्भपतनं स्तंभनं वा प्रपद्यते ॥ १५ ॥

[भगवान्मनुः]

આ નિયમોવડે વર્તવાવાળી સ્ત્રી સુંદર પુત્રને પામે છે. અને નિયમોથી વિરુદ્ધ વર્તવાથી (કહેલ નિયમો નહિ પાળવાથી) ગર્ભ-પાત થાય છે. અથવા સુકાઈ (છોડ પડી) જાય છે. માટે સુઘડ કુલિન સ્ત્રીઓ ઉપરના શાસ્ત્રોક્ત નિયમોને પાળીને કુળની વૃદ્ધિ કરશો. ૧૫.

છતિ શ્રી મહિલાધર્મ માર્ત્તણ્ડે ગભિણી ધર્મ નામ દશમઃ પ્રકાશઃ

પ્રકાશ ૧૧ મો.

વિધવા-ધર્મ.

વિધવા સ્ત્રી સર્વ અમંગળ પદાર્થથી પણ અમંગળ છે. કારણ કે વિધવા સ્ત્રીનાં દર્શન કરવાથી કોઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ કદાપી કોઈ પણ સ્થળે થતી નથી. પરંતુ જે સ્ત્રી વિધવા થયાં છતાં સદાચાર પાળે-તો તે નિરંતર પવિત્ર ગણાય છે; માટે વિધવા સ્ત્રીઓએ પાળવાના નિયમો નીચે પ્રમાણે છે.

પત્યૌ મૃતે તુ માર્યાણાં વિધિદ્વયમુદીરિતમ્ ॥

વૈધવ્યં પાલયેત્ સમ્યક્ સહાગ્નિગમનં તુ વા ॥૧॥

(ધર્માન્ધિ)

પતિનું લવિષ્ય થયા પછી સ્ત્રીઓને જે પ્રકારના નિયમો શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે. (૧) ધર્મ શાસ્ત્રમાં કહેલો વિધવા ધર્મ પાળવો. (૨) જોડ ચિતામાં સાથે બળવું.

આ પ્રમાણે જે નિયમો છે, પરંતુ હાલના વખતમાં બીજા નિયમ બગી મરવાનો (જેને સૌ સતી થવાનું કહે છે તે) બંધ થયો છે; માટે વિધવા ધર્મ બરાબર પાળવો તેજ ઉત્તમ છે. ૧

પત્યૌ મૃતે તુ યા યોષિદ્વૈધવ્યં પાલયેત્સદા ॥

સા પુનઃ પ્રાપ્ય મર્ત્યારં સ્વર્ગસૌખ્યં સમશ્રુતે ॥૨॥

જે સ્ત્રી પોતાના પતિના લવિષ્ય પછી, વિધવા ધર્મ સદાચરણ સહિત પાળે છે, તે સ્ત્રી અવસાન પછી સ્વર્ગવાસી પતિને પામી તેની સાથે સ્વર્ગ લોકનું સુખ લોગવે છે. ૨

વિધવા પાલયે ચ્છીલં શીલભંગાત્પતત્યધઃ ॥

તદ્વૈગુણાદપિ સ્વર્ગાસ્પતિઃ પતતિ સર્વથા ॥૩॥

તસ્યાઃ પિતા ચ માતા ચ ભ્રાતૃવર્ગસ્તથૈવ ચ ॥

વિધવા સ્ત્રીએ સદાચાર હુમેશાં પાળવો. જો સદાચાર ન પાળે તો દુરાચારના પાપથી પોતે નરકમાં જાય છે, અને પોતાના સદાચારી પતિને સ્વર્ગમાંથી નરકમાં પાડે છે. વળી સદાચાર પાળનારાં પોતાનાં માતા, પિતા, ભાઈ વિગેરે ઉત્તમ ગતિ પામ્યા હોય તેને પણ વિધવા સ્ત્રી દુરાચારથી નરકમાં પાડે છે; માટે સદાચાર પાળવાથી જ સર્વને સુખ મળે છે. ૩.

મૃતે ભર્તારિ સાધ્વીસ્ત્રી બ્રહ્મચર્યે વ્યવસ્થિતા ॥

સ્વર્ગં ગચ્છત્યપુત્રાપિ યથા તે બ્રહ્મચારિણઃ ॥૪॥

(મનુસ્મૃતિ)

જેવી રીતે સનકાદિક તથા વાલ્મિકિઆદિક ઋષિઓ પુત્ર વિનાના છતાં બ્રહ્મચર્યના પ્રભાવથી સ્વર્ગને પામ્યા છે; તેવી રીતે પોતાના પતિનું ભવિષ્ય થયા પછી વિધવા સ્ત્રીએ બ્રહ્મચર્યાવસ્થામાં (જીતેન્દ્રિય) રહેવું, કારણકે તેથી તે સ્ત્રી પુત્ર વિનાની હોય તો પણ સ્વર્ગને પામે છે. ૪.

કામં તુ ક્ષપયેદેહં પુષ્પમૂલફલૈઃ શુભૈઃ ॥

ન તુ નામાપિ ગૃહ્ણીયાત્ પત્યૌ પ્રેતે પરસ્ય તુ ॥૫॥

વિધવા સ્ત્રીએ કંદમૂળ અથવા ફળફૂલ આદિ પોતાના દેહને દગવો; (ઇન્દ્રિયો નિયમમાં રાખવી) અને પતિના ભવિષ્ય પછી દુરાચરણથી કેાઈ અન્ય પુરૂષનું નામ પણ સુગેથી લેવું નહિ, અને શિયળ ખરાબર પાળવું. ૫.

વિધવાકવરીવન્થો મર્તવન્થાય જાયતે ॥

શિરસો વપનં કાર્યં તસ્માદ્વિધવયા સદા ॥૬॥

(વૃ૦ ના૦ પુ૦)

વિધવા સ્ત્રીએ પતિના મરણ પછી પોતાના માથાના વાળથી અંગોડો વાળવો નહિ; કારણકે વાળની ગાંઠ ગાંધવાથી પોતાના પતિનું પરલોકમાં બંધન થાય છે, (દુઃખી થાય છે) માટે વિધવાએ વાળ રાખવા નહિ. (મુંડન કરાવવું.) ૬.

एकाहारः सदाकार्यो न द्वितीयः कथंचन ॥

पर्यंकशायिनी नारी विधवा पातयेत्पतिम् ॥७॥

तस्माद्भૂશयनं कार्यं पतिसौख्यसमीहया ॥

नैत्रांगोद्वર્त्तनं कार्यं गन्धद्रव्यस्य सेवनम् ॥૮॥

(વૃ૦ પુ૦ — ધર્માન્ધિ)

વિધવા સ્ત્રીએ એક વાર જમવું, (પોતાની મનની વૃત્તિ નિયમમાં રહે તે પ્રમાણે જોરાક લેવો) તથા કદાપિ પલંગ ઉપર સૂવું નહિ; કારણકે પલંગપર સૂવાથી મરણ પામેલા પતિને નરક મળે છે. માટે સ્વર્ગવાસી પતિનું ભલું ધ્યેયનારી વિધવા સ્ત્રીએ પૃથ્વી પર પથારી કરી સૂવું. કોઈ પણ રોગના કારણથી રોગ માટે ત્યાંસુધી ખાટલે સુવું, અને શરીરે સુગંધી પદાર્થો લગાડવા નહિ તેમ પાસે રાખવા નહિ. ૭—૮.

केशरंजनतांबूलं गंधपुष्पादि सेवनम् ॥

भूषितं रंगवस्त्रं च कांस्यपात्रे च भोजनम् ॥૯॥

द्विवारं भोजनं चाक्षणोरंजनं वर्जयेत्सदा ॥

स्नात्वा शुक्लांबरधरा जितक्रोधा जितेन्द्रिया ॥૧૦॥

(વૃદ્ધહારિતસંહિતા)

વિધવાએ ચોટલો વાળવો નહિ, પાન ખાવું નહિ, ચંદન-કુલ
ધારણ કરવાં નહિ, શોભિત તથા રંગેલાં વસ્ત્ર પહેરવાં નહિ, કાંસાના
પાત્રમાં જમવું નહિ, જે વાર ભોજન કરવું નહિ, આંખો આંજવી
નહિ. નિત્ય નાહીને ઘોળાં વસ્ત્ર પહેરવાં. ક્રોધને જીતવો અને ઇંદ્રી-
ઓને વશ રાખવી. ૯-૧૦.

તર્પણં પ્રત્યહં કાર્યં મર્તુઃ કુશતિલોદકૈઃ ॥

તત્પિતૃસ્તત્પિતૃશ્ચાપિ નામગોત્રાદિપૂર્વકમ્ ॥ ૧૧ ॥

[બૃ૦ પુ૦]

વિધવા સ્ત્રીએ પ્રતિદિન મરણ પામેલા પતિનું, સસરાનું તથા
વડસસરાનું નામ, ગોત્ર સાથે યોગી દર્મ, તલ અને જળવડે તર્પણ
કરવું. ‡ ૧૧

‡ વિધવાસ્ત્રીને આહ્નિકમાં બતાવેલું શું શું કરવાનું જરૂરનું છે તે નીચે પ્રમાણે.

વિધવાસ્ત્રીએ સવારમાં શૌચ તથા દંતધાવન કરી આહ્નિકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે
પ્રાતઃસ્મરણ કરવું. બાકી સ્નાન વિધિમાં કહ્યા પ્રમાણે સ્નાન કરી ઘોળાં વસ્ત્ર
પહેરી માત્ર ભસ્મ ધારણ કરી પ્રાતઃ સૂર્યાર્ધ્ય નિગેરે કરવું. જો પતિની જીભી
અથવા પાદુકા હોય તો તેની પૂજા કરવી. પછી તુલસી પૂજના સંકલ્પમાં આ
પ્રમાણે ફેરફાર કરવો,

“ મમપત્યુઃ પરલોકે અલંકારસુખપ્રાપ્ત્યર્થ ” અને તો ઘોડશોપચારથી
પૂજા કરવી, નહિતો પંચોપચાર (ગંધ, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય) થી
પૂજા કરવી ત્યાર પછી પાર્થિવ પૂજન કરવું, પછી યથાશક્તિ અન્નદાન કરવું,
માધ્યાહ્નિક સૂર્યાર્ધ્ય આપવા, પછી ઉપર શ્લોકમાં બતાવેલું તર્પણ અપુત્ર વિધ-
વાએ કરવું. (જોને પુત્ર હોય તેવી વિધવા સ્ત્રીએ તર્પણ કરવું નહિ) આ તર્પણનો
પ્રકાર માત્ર વિધવા માટે જ છે, તેથી આ વિષયમાં બતાવ્યો છે તે નીચે પ્રમાણે.
ઉગમણા અથવા ઉતરાદા મુખે બેસી સંકલ્પ કરવો.

અદ્યેત્યાદિ૦ અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકતિથૌ અમુકવાસે શ્રી
પરમેશ્વરપ્રીત્યર્થ મમપત્યુઃ પરલોકે અલંકારસુખપ્રાપ્ત્યર્થ તર્પણારવ્યકર્માર્હકરિષ્યે,

વૈશાખે કાર્તિકે માઘે વિશેષનિયમાંશ્વરેત્ ॥

સ્નાનં દાનં તીર્થયાત્રાં વિષ્ણોર્નામાદિકં મુહુઃ ॥૧૨॥

(કાશીખંડ)

વૈશાખ, કાર્તિક અને માઘ મહિનામાં વિશેષે કરીને વિધવા સ્ત્રીએ સ્નાન, દાન, તીર્થયાત્રા તથા ઉપવાસ આંદ્રાયણ વિગેરે કરવાં; તથા વિષ્ણુ, -શિવ વિગેરેના નામ (મંત્ર) નું મનન કરવું, તથા શ્રવણ કરવું ૧૨ (કાશીખંડ)

સંકલ્પ મૂકી તરલાણીમાં જળ, ચંદન, તલ તથા તુલસી પત્ર નાંખી, ગંગાદિ તીર્થોની ભાવના કરી પોતાના જમણા હાથમાં દર્ભ રાખી તેમાંથી અંજલિ (ખેળો) ભરી નીચેના મંત્રથી ત્રણ વાર ખીચી તરલાણીમાં આપવી.

* આબ્રહ્મસ્તંત્રપર્યંતં દેવર્ષિપિતૃમાનવાઃ ॥

તૃષ્યંતુ પિતરઃ સર્વે માતૃમાતામહાદયઃ ॥૧॥

અતીતકુલકોટીનાં સત્તદ્વીપનિવાસિનામ્ ॥

આબ્રહ્મમુવનાલ્લોકાદિદમસ્તુ તિલોદકમ્ ॥૨॥

પછી પતિતું ગોત્ર સાથે નામ સ્મરણ કરી इदं જલં તસ્મૈ નમમ એમ બોલી ત્રણ અંજલિ ભરી આપવી, પછી પોતાના સસરા હયાત ન હોય તો તેનું પણ નામ—ગોત્ર સ્મરણ કરી इदं જલં તસ્મૈ નમમ એમ બોલી ત્રણ અંજલિ આપવી તથા તે પછી વડ સસરાના નામ—ગોત્રનું સ્મરણ કરી इदं જલં તસ્મૈ નમમ એમ બોલી ત્રણ અંજલિ આપવી. પછી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરી પરમેશ્વરને અર્પણ કરવું.

✽અનેન તર્પણાચ્યેન કર્મણા મમ સમસ્ત પિતરંસ્વરૂપી જનાર્દનઃ પ્રીયતાં નમમ તર્પણ કર્યા પછી વૈશ્વદેવ કરવો, બાકીની પરિવેષણ વિધિ છે તે જાણવી. ભોજન વિધિ કરવી, અને સાંજે સાયાર્પણ સૂર્યાર્ધ્ય પ્રકાર કરવો, દીપ સ્થાપન કરવો, અને રાત્રિ જપવિધિ કરવી. રાત્રિ સ્તવન કરી પથારી ઉપર સૂવું. (શય્યા પ્રકાર જાણવો)

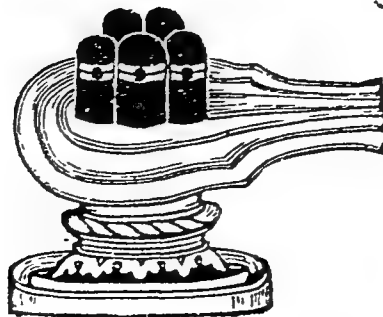
મિષ્ટાન્નં ન ચ મુંક્તે સા ન કુર્યાદ્વિભવં વ્રજ ॥
 એકાદશ્યાં ન ભોક્તવ્યં કૃષ્ણજન્માષ્ટમી દિને ॥૧૩॥
 શ્રીરામનવમ્યાં તુ શિવરાત્રૌ પવિત્રયા ॥
 इत्येवं नियमैर्युक्ता कर्म कुर्यादनिन्दितम् ॥૧૪॥

(કૃષ્ણજન્મશંકા)

વિધવા સ્ત્રીએ મિષ્ટાન્ન (પકવાન) જમવા નહિ તેમજ નાના પ્રકારના વૈભવ કરવા નહિ. પવિત્ર વિધવા સ્ત્રીએ એકાદશી, કૃષ્ણ જનમાષ્ટમી, રામનવમી તથા મહાશિવરાત્રીને દિવસે જમવું નહિ. (ઉપવાસ કરવા) ઉપરના નિયમો પાળી સદાચારમાં રહી ઉપવાસ, વ્રત વિગેરે કરવાં, પણ કોઈ દિવસ નિંદા થાય તેવું કામ કરવું નહિ. આ પ્રમાણે વિધવા ધર્મ, શાસ્ત્રકારે કહ્યા છે. જે વિધવા સ્ત્રી જીતેન્દ્રિય થઈ સદાચારમાં વર્તેછે તેનો પતિ સ્વર્ગનું સુખ ભોગવે છે; અને પોતે પણ આ લોકમાં સત્કીર્તિ પામી મરણ પછી ઉત્તમ ગતિને પામે છે. ૧૩-૧૪.

(કૃષ્ણજન્મશંકા)

ઇતિ શ્રી મહિલા ધર્મ માર્તણ્ડે વિધવા ધર્મ નામ એકાદશ પ્રકાશઃ ॥

સર્વ સ્ત્રીવર્ગને જાણવા યોગ્ય વિમુખ કુળ.

અપત્યલોભાદ્યા તુ સ્ત્રી મર્તારમતિવર્તતે ॥

સેહ નિંદામવામ્નોતિ પતિલોકાચ હીયતે ॥૧॥

(મનુસ્મૃતિ)

સંતાનની ઇચ્છાથી જે સ્ત્રી પતિનો ત્યાગ કરી વ્યભિચાર કરે છે, તે સ્ત્રી આ લોકમાં નિંદાપાત્ર થઈ પરલોકમાં પણ પતિના સુખને પામતી નથી. (કુકર્મના દોષથી તથા વર્ણશંકર થયેલી પ્રજા સુખને ગદ્ગદે દુઃખ આપે છે અને સ્વર્ગ મળતું નથી) ૧. (મનુસ્મૃતિ.)

શીલભંગેન દુર્વૃત્તાઃ પાતયંતિ કુલદ્વયમ્ ॥

પિતુઃ કુલં તથાપત્યુરિહામુત્ર ચ દુઃખિતાઃ ॥૨॥

(બૃ૦ પુ૦ સ્કં૦ પુ૦)

શિયળ ભંગ કરવાથી સ્ત્રી પોતાના પિતાના કુળને તથા પતિના કુળને આ જગતમાં દુઃખ આપનારી તથા પરલોકમાં પણ દુઃખ આપનારી થાય છે. ૨.

વ્રતોપવાસનિયમં પતિમુલ્લંઘ્ય યા ચરેત્ ॥

આયુષ્યં હરતે મર્તુર્મૃતા નિરયમૃચ્છતિ ॥૩॥

જે સ્ત્રી પોતાના પતિના વચનને ઓળંગી વ્રત-ઉપવાસ વિગેરે કરે છે, તે સ્ત્રી પોતાના પતિના આયુષ્યનો ઘટાડો કરે છે; અને મરણ પછી નરકને પામે છે. ૩.

વ્રતં ચાનશનં દાનં સત્યં પુણ્યં તપશ્ચિરમ્ ॥

પતિમક્તિવિહીના યા મસ્મીભૂતં નિરર્થકમ્ ॥૪॥

(બ્ર૦ વૈ૦ પુ૦)

જે સ્ત્રી વ્રત, ઉપવાસ, દાન, પુણ્ય, તપ વિગેરે જે કાંઈ કરે છે, તે સર્વ પતિની ભક્તિ વિના વ્યર્થ છે. અને તે સર્વ ભસ્મ થાય છે (ક્ષણને આપતા નથી) ૪.

દરિદ્રં વ્યાધિતં મૂર્ખં ભર્તારં યા ન મન્યતે ॥

સામૃતા જાયતે વ્યાલી વૈધવ્યં ચ પુનઃ પુનઃ ॥૫॥

(પારાશરસંહિતા)

દરિદ્રી, રોગી અને મૂર્ખ પતિની, જે સ્ત્રી અવજ્ઞા (તિરસ્કાર) કરે છે. તે સ્ત્રી મૃત્યુ પછી સાપણુ થાય છે. અને વારંવાર વિધવા પણુને પામે છે. ૫

ઉક્તા પ્રત્યુત્તરં દયાન્નારી ક્રોધેન તત્પરા ॥

સરમા જાયતે ગ્રામે શૃંગાલી નિર્જને વને ॥૬॥

(સ્કંદપુરાણ)

પોતાનો પતિ કાંઈ પણ પૂછે ત્યારે જે સ્ત્રી ક્રોધવાળી થઈ સામે જવાળ આપે છે, તે સ્ત્રી ણીજા જન્મમાં કૂતરી અને મનુષ્ય વિનાના વનમાં શિયાળ થાય છે. ૬

યા ભર્તારં પરિત્યજ્ય રહશ્વરતિ દુર્મતિઃ ॥

ઉલૂકી જાયતે કૂરા વૃક્ષકોટરશાયિની ॥૭॥

જે સ્ત્રી પોતાના પતિનો ત્યાગ કરી, વ્યભિચાર બુદ્ધિથી એકાન્તમાં ફરે છે; તે સ્ત્રી ણીજા જન્મમાં વૃક્ષના પોલાણમાં રહેનાર ઘૂવડ પક્ષીનો અવતાર પામે છે. ૭

યા ભર્તારં પરિત્યજ્ય મિષ્ટમશ્નાતિ કેવલમ્ ॥

ગ્રામે વા સૂકરી મૂયાદ્ વલ્ગુર્વાપિ સ્વવિદ્ભુજા ॥૮॥

જે સ્ત્રી પોતાના પતિનો ત્યાગ કરી (તેનાથી છૂપી.) મીઠી વસ્તુ ખાય છે, તે સ્ત્રી ણીજા જન્મ વિષે ભૂંડણી અથવા વિદ્યા ખાનારી વડવાંગડી થાય છે. ૮

યા હંકૃત્વાપ્રિયં વ્રૂતે સા મૂકા જાયતે સ્વલુ ॥

યા સપત્નીં સદેષ્યેત દુર્ભગા ચ પુનઃ પુનઃ ॥ ૯ ॥

જે સ્ત્રી પોતાના પતિ સાથે વાતચિતમાં હું
બોલે છે, તે સ્ત્રી બીજા જન્મમાં મૂંગી થાય છે
પોતાની શોકચને ઈર્ષ્યાથી દુઃખ દેછે તે સ્ત્રી, અ-
ગિણી થાય છે, એટલે સંસારના સુખને પામતી

તાડિતા તાડિતું ચેચ્છત્ સા વ્યાગ્રી વૃષ
કટાક્ષયતિ યાન્યં વૈ કેકરાક્ષી તુ સા મં

પોતાના પતિએ મારી હોય ત્યારે જે સ્ત્રી સા-
કરેછે, તે સ્ત્રી બીજા જન્મમાં વાઘણ અથવા
તેમજ જે સ્ત્રી અન્ય પુરૂષના સામું આડો આં
સ્ત્રી ત્રાંસી અથવા ઉંઘી આંખવાળી થાય છે. ૧.

દષ્ટિં વિલુપ્ય મર્ત્યુર્યા કંચિદન્યં સમીક્ષતે
કાળા વા વિમુક્તી વાપિ કુરુપા ચૈવ જ

જે સ્ત્રી પોતાના પતિની નજર ચુકાવી બીજા
કરે છે, તે સ્ત્રી પછીના જન્મમાં કાંણી અને
કાળી અથવા બેડોળ) થાય છે. ૧૧

વ્યભિચારાત્ મર્ત્યુઃ સ્ત્રી લોકે પ્રાપ્નોતિ નિ
શૃંગાલયોનિં પ્રાપ્નોતિ પાપરોગૈશ્વ પીડ્યતે

જે સ્ત્રી કુકર્મ કરે છે તે સ્ત્રી આ લોકમાં નિ-
મરણ પછી તે સ્ત્રી શિયાળ તથા હિંસા કરનાર ૩
તાર પામે છે; વળી નાના પ્રકારના શરીરમાં રોગ
દર, ક્ષય, ભગંદર, રક્તપિત્ત, કોડ, વિગેરે
તેથી દુઃખી થઈ મરણ પામે છે. ઉપર કહેલાં દુરાચ-
ળતાવેલાં છે; તેથી કરીને સ્ત્રી વર્ગે સદાચાર પા-
નિરંતર કરવી, તેજ આ લોક તથા પરલોકમાં ઉ-
વાનું સાધન છે. ૧૨.

સર્વ સ્ત્રી ઉપયોગી વિમુખકૃણ સમાપ્ત

શ્રીસદ્બોધ કાવ્ય પ્રકાશ.

પ્રકાશ ૧૨ મો.

શ્રી સદ્બોધ કાવ્ય.

આદાવાદિ પિતામહસ્ય નિયમવ્યાપારપાત્રે જલમ્
પશ્ચાત્પન્નગશાયિનો ભગવતઃ પાદોદકં પાવનમ્ ॥
ભૂયઃ શંભુજટાવિભૂષણમણિર્જહોર્મહર્ષેરિયમ્
કન્યા કલ્મષનાશિની ભગવતી ભાગીરથી દૃશ્યતે ॥૧॥

૧

પ્રાતઃકાળે શ્રી કાશીમાં ગંગાતીરના દેખાવનું વર્ણન.

§ રાગ પ્રભાતિ. તાલ—સુલક્રાંત.

ધન્ય વિશ્વેશને ધન્ય કાશીપુરી, લાગીઆ શબ્દ ને શ્રવણ પડવા-ટેક.
પાછત્રી રાતના ચાર વાગ્યા હવે, લોક સૌ જાય ને સ્નાન કરવા;
સાજ સંધ્યાતણા કૈકની ગંગલમાં, પુષ્પની છાળ વિશ્વેશ ધરવા.
કૈક કીર્તન કરે કૈક પ્રીતે કહે, ધન્ય તું ગંગ છો પાપ હરવા;
ધન્ય વિશ્વેશ ને ધન્ય કાશીપુરી, લાગીઆ શબ્દ ને શ્રવણ પડવા. ૧
કૈક ગાળા વળી સાદ સખીને કરે, ચાલને પહેન તું સ્નાન કરવા;
પુણ્ય ઓધજ દ્રવ્યો હર્ષે હલાર્થ વળ્યો, ધન્ય છું ગંગમાં આજ પડવા.
તીર ગંગાતણા રમ્ય દેખાય ને, ઉર્મિગો નાચતી દીલ હરવા;
ધન્ય વિશ્વેશ ને ધન્ય કાશીપુરી, લાગીઆ શબ્દ ને શ્રવણ પડવા. ૨

§ આ રાગ જલણા જંદમાં તથા ગિલાસ વીજેરે રાગોમાં પણ ગાઈ શકાય છે.

ઠાઠ પ્રેક્ષાતનો વાત શું વરણુવું, દેખવાને ફરી હૃદય લોભે;
 જૂજવા રંગની પૂર્વમાં જે પ્રભા, વૃક્ષની હાર પર શુદ્ધ શોભે.
 શીત વાયુંતાણું વમળ વારી થકી, આવતું વૃત્તિએ શાંત કરવા;
 ધન્ય વિશ્વેશ ને ધન્ય કાશીપુરી, લાગીઆ શબ્દ જે શ્રવણ પડવા. ૩
 ચળકતા ઉડુગણો અસ્ત થઈ નાસતાં, અંદ્રનાં કિરણ નિસ્તેજ પડતાં;
 હોડકે સ્વાર થઈ જાતરી આવતાં, હૃષ્માં ગીતની ધુન્ય કરતાં.
 દૂર જે પૂલ પર ગાડીઓ આવતી, ભારતી સીટીઓ વેગ વધવા;
 ધન્ય વિશ્વેશ ને ધન્ય કાશીપુરી, લાગીઆ શબ્દ જે શ્રવણ પડવા. ૪
 વાશિ પુષ્પો વળી કમળ ગુંલાળનાં, જળતરંગેથી વીખરાઈ જતાં.
 પાય ઝાંઝર ધરી ઘાટથી ઉતરી, રમણીઓ પૂજતી સૂર્ય નહાતાં;
 કાષ્ટ-તકતા પરે ભરમ અંગે ધરી, બેસીયા વિપ્ર જે જાપ કરવા;
 ધન્ય વિશ્વેશ ને ધન્ય કાશીપુરી, લાગીઆ શબ્દ જે શ્રવણ પડવા. ૫
 કેક સંધ્યા કરે કેક ધ્યાન જ ધરે, કેક તો વિધિએ ગંગા પૂજે,
 તુંલસી પત્રને વારિમાં ફેંકતી, વૃદ્ધ બંગાલણો કેક ધૂજે;
 મૈથિલી નારને કેક નેપાલણો, આવતી દૂરથી સ્નાન કરવા;
 ધન્ય વિશ્વેશ ને ધન્ય કાશીપુરી, લાગીઆ શબ્દ જે શ્રવણ પડવા. ૬.
 તીરપર દેવળો જૂજવા લોકનાં, જૂજવા વાદ્યથી ધ્યાન બેસે,
 કેક યુવતિ વળી વહન ગંગા પ્રતિ, હીપને પાત્ર સાથે ધરેછે,
 કેક યુવક વળી જળ તરંગે મળી, લાગીઆ મસ્તીમાં ખૂળ તરવા;
 ધન્ય વિશ્વેશ ને ધન્ય કાશીપુરી, લાગીઆ શબ્દ જે શ્રવણ પડવા. ૭.
 કેક કુંભારિકા વારિ ઉછાળતી, માંજતી કેક તો સેવ્ય પાત્રો,
 આંખ ઉંચી કરી જે વળી ખારીએ. વેદ ઉચ્ચારતા શુદ્ધ છાત્રો;
 વિમુક્ત વારાણસી ગંગા અમૃત સમી, દેવ વિશ્વેશ કેલાસવાસી,
 સર્વ સાનિધ્ય જય-શંકર આ સ્થળે, અન્યથા સર્વ માનું ઉપાધી. ૮.

બોલો શ્રી કાશી વિશ્વનાથકી જય.

૨

*રાગ-કલ્યાણ.—તાલ દીપચંદી.

રમણી પ્રભાતે ઉઠી 'સંચરવું' પતિદર્શન સ્નેહેથી કરવું,
હરિહર નામ રટણ આદરવું. રમણી. ૧

વિધિ રવ્યવસિત મન શાંત કરીને સ્નાન ઇચ્છિત સૌભાગ્યે ધરીને,
મન ઉપચાર સહ દૃઢ કરવું. રમણી. ૨

પ્રિયનો પુન્નપો હૃદય ધરાવી મનવચ નિચલ ધર્મ સોહાવી,
જળચંદન દીપમાળ કરવું. રમણી. ૩

નિત્યવિધિ અવનવી ન કરવી અરૂચિ, આશ્રમનું શુભ લક્ષણ ધરંછી.
'આદિત્યાર્થો' એ કદિ ન વિસરવું. રમણી. ૪

કાર્ય સહ પતિવચને કરવાં, વિણ 'આદેશે' ચિત નહિ ચહવાં,
એજ 'વિભૂષણે' હરવું કરવું. રમણી. ૫

'વૈશ્વદેવાન્ન' નિવેદ્ય કરીને અતિથિ પતિસહ વહાલ ધરીને,
લોજનથી મન તૃપ્ત કરવું. રમણી. ૬

પતિ 'પરિચર્યા' ગૃહનીસેવા મૌજ્જિક કહે એ મીઠા મેવા,
સુશિલ એ પતિવ્રત આચરવું. રમણી. ૭

૩

કન્યાઓને ગાવાની ગરબી.

લાળ ગરબી, તાલ-ઢાઢરો.

નિત્ય ચાલો સૌ જહેનો નિશાળમાં રે;
લઈ આજ્ઞા માતા પિતા ગુરૂતણી રે;
સર્વે સાધનો મળ્યાં છે રહેલાધનાં રે નિત્ય. ૧

જી આ રાગ હુમરી, પિલુ વિગેરેમાં પણ ગાઈ શકાય છે.

૧ કામે લાગવું. ૨ ભેડાયેલું. ૩ જળાવેલાં. ૪ ચૂર્ણને અર્થ. ૫ આજ્ઞા.

શગુપાર. ૭ વૈશ્વદેવમાટે કરેલું અન્ન. ૮ આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું.

નહિ એકે દિવસ આવો મળે, પછી આશ્રમ કામો માથે પડે,
 રાખો સારો ઉત્સાહ અભ્યાસમાં રે નિત્ય. ૨
 કયાંધ જોટી થવું નહિ વાટમાં રે
 રમત જોવી વાટે નહિ સાથમાં રે
 ૧ કુત્સિત શબ્દો કહિ નહિ ૨ ભાળવા રે નિત્ય. ૩
 કહિ કુસંગો સાથે રહો નહિ, સારી સંગીની પ્રીતિ તજે નહિ,
 રેવું સદા વસોની સંભાળમાં રે નિત્ય. ૪
 સદા નીચી નજરે ૩ નિહાળવું, નહિ એકે જીજ્ઞાસે લડાવવું,
 વસ્તુ સ્લેટ પેન પુસ્તકોને સાથ લઈ રે નિત્ય. ૫
 રહી સંપે સૌ જહેનો હેતથી, રહી સાવધ આચારે નેહથી,
 નહિ 'વાક-વાદથી કહિ બોલવું' રે નિત્ય. ૬
 ગુરૂજનોને પ્રીતે પાથેપડી, કરજોડી કહેવું પહેલી ધડી,
 સર્વ વિદ્યા સુપ્રીતે ભણાવજો રે. નિત્ય ૭.
 ભરતકામ, પાક, વાંચતાં શીખવું, નહિ ૧ રોષ રાખી કહિ જીજ્ઞવું,
 શીખી હુન્નરો સદા ઉદ્દાસમાં રે. નિત્ય ૮.
 જો આવીરીતે સૌ વર્તશો, તો તો ૭ ભવાળિધ પ્રેમે ઉતરશો.
 ૮ મૌક્તિક શીખ એજ લઈ સાથમાં રે. નિત્ય ૯.

૪

કાલિકાના ગરબાનો રાગ—તાલ ધીમો ત્રિતાલ.

ગાઓ ગાઓ મનહર ગુણિચલ ગોરી કુમારિકા—ધર્મને રે લોલ.
 આવો ગાઓ હળીમળી રૂમક ઝુમક ચિત, ચાલથી રે લોલ.
 કુમારિકાઓ પ્રીતેથી પાળવું, ગુરૂ માતતા તાણું વાક્ય સંભાળવું,
 હસવું—૯ વીતાવવું. ચોંપે ન ચાલવું. દ્વારે ન માલવું.

૧ ખરાબ. ૨ બોલવા. ૩ જોવું. ૪ એક જીજ્ઞાસે બેલાચાલીની તકરાર.
 ૫ સારી પ્રીતિથી. ૬ ક્રોધ. ૭ સંસારરૂપ દરીઓ. ૮ મોતી. ૯ તજવું.

નિજ તન મન ધન અરપીને ^૧ધૂર્જટિ-નાથને રે લોલ.
પુષ્પો ^૨ગિલ્લી કુંકુમ અક્ષત સુગંધર ^૩સાજને રે લોલ.
ગાઓ. ૧

વડિલ આદેશ ધારો, વ્રતો જરૂર પાળો.
ભક્તિ ધરો વધારો, દુઃખોને સંહારો.
ગૃહ-કાર્ય પીછાણો, રસોઈ સર્વ જાણો.
નિત્ય સત્ય વાણિ ધારો, આયુષ્યને વધારો.
સર્વ આચાર સારો, પવિત્ર ચિત્ત ધારો.
^૪દિલભર ^૫ગિરિજા પૂજી પ્રીતે સુશિલ પતિ પામશો રે લોલ
ગાઓ. ૨

પ

રાગ—કાશી. તાલ ચો તાલ.

કાત્યાયિની વ્રત આદરશો તો સ્વામિ સુંદર મેળવશો,
સુખે ^૬લવસિંધુ તરશો. કાત્યાયિની. ૧
સુંદર વ્રત ભાવેથી કરીને ^૭હિમતનયાને રાજી કરીને
આસ્તિક ^૮હૃદયી ખૂબ જનીને ^૯નિયમિત મન કેળવશો.
કાત્યાયિની. ૨

કાત્યાયિનીવ્રત છે જાહુ સારાં શ્રી મુરલીધરને મન લાવ્યાં.
^{૧૦}સ્વેચ્છાથી કરશો રઢીયાળાં તો ^{૧૧}પરમ-સ્થાન તેવડશો.
કાત્યાયિની. ૩

કૂર વિચાર ^{૧૨}હૃદે નહિ લાવો વિશ્વતણો લેવાને લહાવો.
વ્રત જપ નિયમે ધરને ^{૧૩}તાવો તો ^{૧૪}પરમેશને ગમશો.
કાત્યાયિની. ૪

૧ શંકર. ૨ ખિલિપત્ર. ૩ સામગ્રી. ૪ દિલથી. ૫ પાર્વતી.

૬ સંસારરૂપ દરીઓ. ૭ પાર્વતી. ૮ આસ્થાવાણું હૃદય. ૯ દહ. ૧૦ મનની ઇચ્છા. ૧૧ ઉત્તમ ઠેકાણું. ૧૨ હૃદયે. ૧૩ આરાધો. ૧૪ પરમેશ્વર.

૬

પતિવ્રતાસ્ત્રીઓને ગાવાના ગરબાઓ.

રાગ, નટ-કેદાર. તાલ—જલદ ત્રિતાલ.

૧ પરમેશ પતિને ગણુનાર સાધ્વી. (૨)

૭નિયત નિયત પ્રભુરૂપ ગણી પિયુને

પ્રિય પતિ-સેવા કરનાર સાધ્વી.

પરમેશ. ૧

૪ચિંત્વન ચિત્તમાં અન્ય ન ધારે પ્રેમ સ્વામિનો કદિ ન વિસારે,

શ્રુતિ હર્ષ હૃદય ઝંખનાર સાધ્વી.

પરમેશ. ૨

પતિસેવા મનથી ન વિસારે સેવે હર્ષ ધરી ંહાલે,

તરી સફળ જન્મ ધરનાર સાધ્વી.

પરમેશ. ૩

સુખમય પાલ-કૃપાલજ સ્વામિ, ૫દુઃખદ થાય ૬ગુણહીન ૭હરામી,

પણ અન્ય ભાવ લાવે ન સાધ્વી.

પરમેશ. ૪

સ્વર્ગ મોક્ષ સાધન સંપત્તિ પતિ ૮પદપંક્જમાં નિજ વૃત્તિ;

મૌક્તિકહાર એ નાર સાધ્વી.

પરમેશ. ૫

૭

રૂકિમણીનો પત્ર.

રાગ-જેકેમણીના વિવાહનો (દેવી પૂજવાનો મસલમ નારીરે)

તાલ-દીપચંદી.

સ્વસ્તિ શ્રી પુરી દ્વારિકાં સારી રે, ત્યાંના વાસી સુંદર વનમાળી રે;
ત્રિભુવનમાં સુંદર વર તારાં રે, ગુણો બાણી અતિ રઢીયાળાં રે. ૧

૧ પરમેશ્વર, ૨ પતિવ્રતા. ૩ હમેશ. ૪ વિચાર. ૫ દુઃખઆપનાર
૬ ગુણવિનાનો. ૭ પ્રપચી. ૮ ચરણકમળ.

* આ રાગ 'રે' કાઢી નાંખવાથી 'મોરેશ્વર' નો દાળમાં તથા માર
અને બીજા કેટલાક યોગના રાગોમાં પણ ગવાયછે.

શ્રોતાજન મન તનમાં જનારાં રે, ^૧ત્રિવિધ તાપોને હરનારાં રે;
 દૃષ્ટે પડતાં રૂપ તમારૂં રે, સદા મનોરથોને કરનારૂં રે. ૨
 થઈ ^૨નિર્ભય મુનડું મારૂં રે, ^૩પ્રેમે અવનવું રૂપ તમારૂં રે;
 માધવ ઉત્તમ કૃષ્ણ તમારૂં રે, સારી વિદ્યાને સુશિલ ^૪પ્રમાણુ રે. ૩
^૫તરણાવસ્થા ને ધનના પ્રભાવે રે, વિશ્વ ^૬મોહિની શું ન કસાયે રે;
 સ્વામિ ^૭કિંકરી હું છું તમારી રે, આરે કાયા નથી હવે મારી રે. ૪
^૮વીણાધારી ^૯ગૃહિણી સ્વીકારો રે, ઇચ્છું આશ્રય એક તમારો રે;
 શિશુપાળ શિયાળ ન અડકે રે, કૃષ્ણ કેસરિ જાણી થડકે રે. ૫
 જ્ઞે મેં પુણ્ય કર્યા હશે ભારી રે, ^{૧૦}વાપિ ^{૧૧}કૃપ ^{૧૨}તડાગ ખોદાવી રે;
 યજ્ઞ દાન તપો જપ કીધાં રે, તો તો થાશે જરૂર કાર્ય સીધાં રે. ૬
 દેવ પ્રાહ્મણ પૂજન ધારી રે, દાન દર્ધને પુણ્યોને વધારી રે;
 હશે પૂજા ગુરૂની ^{૧૩}પરેશ રે, તો પધારો ^{૧૪}ત્વરાથી ^{૧૫}નરેશ રે. ૭
 હસ્તે શિશુપાલાદિ અડકશે રે, ભંગ પતિવ્રત મારૂં કરશે રે;
 કાંઈ મનમાં ^{૧૬}અદેશો ન લાવો રે, નથી મુજ પર સંબંધી દાવો રે. ૮
^{૧૭}આસુરિ-લગ્ને વરજો સ્વામિ રે સૈન્ય સર્વે જીતી બહુ નામી રે.
 પ્રાક્રમ મૂલ્ય આપી હરી લેજો રે, જૈરાસંધાદિકને લેદો રે. ૯.
 કદિ શંકા થશે મન ભારી રે, ^{૧૮}અંતઃપુરનાં સ્ત્રીજન સંહારી રે;
 તેની સુક્તિ જણાવું હું તમને રે, કરવાં પડશે દર્શન અમકુળને રે. ૧૦.
^{૧૯}નવલ થનારી ^{૨૦}વધૂ એ કન્યા રે, થાશે પાર્વતી ધામે ધન્યા રે,
 સૈન્ય સહિત મંદીરે પધારી રે, હરજો ત્યાંથી મને રે મોરારી રે. ૧૧.
 શંકર સમ અન્ય સંત મહાજ્ઞાને રે, અર્જુનમળને આપી સન્માને રે.
 ટાળે અવિદ્યાને ભયહારી રે, ઇચ્છા થાય તેવી મને ભારી રે. ૧૨.
 ક્યારે ^{૨૧}અર્જુન ^{૨૨}સરે નહાવું રે, શુદ્ધ ^{૨૩}સાંત્વિકી ગુંથે સોહાવું રે.
 નહિ મળશે એ અર્જુ પ્રસાદી રે, તપથી ^{૨૪}દુર્ગળ દેહને ત્યાગીરે. ૧૩

૧ ત્રણપ્રકારનાં. ૨ ભયવિનાશ. ૩ જુએ. ૪ માતું ૫ જીવાતી. ૬ માયા.
 ૭ દાસી. ૮ કૃષ્ણ. ૯ સ્ત્રી. ૧૦ વાવ. ૧૧ કુવો. ૧૨ તળાવ. ૧૩ ઇશ્વર.
 ૧૪ જલદી. ૧૫ રાજા. ૧૬ વહેમ. ૧૭ ગંધર્વ-વિવાહ. ૧૮ જનાતું ૧૯ નવી
 ૨૦ વહુ ૨૧ ચરણની રેતી. ૨૨ સરોવર. ૨૩ સત્વવાળા. ૨૪ અળવિનાતું.

૬ પતિવ્રતાસ્ત્રીએને ગાવાના ગરબાઓ.

રાગ, નર-કેદાર. તાલ—જલદ ત્રિતાલ.

૧ પરમેશ પતિને ગણનાર સાધવી (૨)-

ઉનિયત નિયત પ્રભુરૂપ ગણી પિયુને

પ્રિય પતિ-સેવા કરનાર સાધવી.

પરમેશ. ૧

૨ ચિત્તવન ચિત્તમાં અન્ય ન ધારે પ્રેમ સ્વામિનો કહિ ન વિસારે,

અતિ હર્ષ હૃદય ઝંખનાર સાધવી.

પરમેશ. ૨

૩ પતિસેવા મનથી ન વિસારે સેવે હર્ષ ધરી બહાલે,

તરી સફળ જન્મ ધરનાર સાધવી.

પરમેશ. ૩

૪ સુખમય પાલ-કૃપાલજ સ્વામિ, ૫ દુઃખદ થાય ૬ શુભહીન ૭ હુરામી,

પણ અન્ય ભાવ ભાવે ન સાધવી.

પરમેશ. ૪

૫ સ્વર્ગ મોક્ષ સાધન સંપત્તિ પતિ ૬ પદપંકજમાં નિજ વૃત્તિ;

મૌકિતકહાર એ નાર સાધવી.

પરમેશ. ૫

૭

૭ રૂકિમણીનો પત્ર.

રાગ—રૂકિમણીના વિવાહનો (દેવી પૂજવાનો મસ લાઘ નારીરે)

તાલ-દીપચંદી.

સ્વસ્તિ શ્રી પુરી દારિકાં સારી રે, ત્યાંના વાસી સુંદર વનમાળી રે;

ત્રિભુવનમાં સુંદર વર તારાં રે, શુભો જાણી અતિ રઠીયાળાં રે. ૧

૧ પરમેશ્વર, ૨ પતિવ્રતા. ૩ હંમેશ. ૪ વિચાર. ૫ દુઃખઆપનાર
૬ શુભવિનાશ. ૭ પ્રપચી. ૮ ચરણરૂપ.

જ આ રાગ 'રે' કાઢી નાખવાથી 'મોરેશ્વર' ના ઢાળમાં તથા માર
અને પ્રીત દેવદાસ એવાના રાગોમાં પણ ગવાયછે.

શ્રોતાજન મન તનમાં જનારાં રે, ^૧ત્રિવિધ તાપોને હરનારાં રે;
 દૃષ્ટે પડતાં રૂપ તમારું રે, સદા મનોરથોને કરનારું રે. ૨
 થઈ ^૨નિર્ભય મનહું મારું રે, ^૩પ્રેમે એવનવું રૂપ તમારું રે;
 માધવ ઉત્તમ કૂળ તમારું રે, સારી વિદ્યાને સુશિલ ^૪પ્રમાણુ રે. ૩
^૫તરુણાવસ્થા ને ધનના પ્રભાવે રે, વિશ્વ ^૬મોહિની શું ન કસાયે રે;
 સ્વામિ ^૭કિંકરી હું છું તમારી રે, આરે કાયા નથી હવે મારી રે. ૪
^૮વીણાધારી ^૯ગૃહિણી સ્વીકારો રે, ઇચ્છું આશ્રય એક તમારો રે;
 શિશુપાળ શિયાળ ન અડકે રે, કૃષ્ણ કેસરિ જાણી થડકે રે. ૫
 જ્ઞે મેં પુણ્ય કર્યા હશે ભારી રે, ^{૧૦}વાપિ ^{૧૧}કૃપ ^{૧૨}તડાગ જોદાવી રે;
 યજ્ઞ દાન તપો જપ કીધાં રે, તો તો થાશે જરૂર કાર્ય સીધાં રે. ૬
 દેવ, પ્રાદ્યક્ષ પૂજન ધારી રે, દાન દઈને પુણ્યોને વધારી રે;
 હશે પૂજાં ગુરૂની ^{૧૩}પરેશ રે, તો પધારો ^{૧૪}ત્વરાથી ^{૧૫}નરેશ રે. ૭
 હસ્તે શિશુપાલાદિ અડકશે રે, ભંગ પતિવ્રત મારું ઠરશે રે;
 કાંઈ મનમાં ^{૧૬}અદેશો ન લાવો રે, નથી મુજ પર સંબંધી દાવો રે. ૮
^{૧૭}આસુરિ-લગ્ને વરજ્ઞે સ્વામિ રે સૈન્ય સર્વે જીતી બહુ નામી રે.
 પ્રાક્રમ મૂલ્ય આપી હરી લેજ્ઞે રે, જૈરાસંધાદિકને લેદો રે. ૯
 કંદિ શંકા થશે મન ભારી રે, ^{૧૮}અંતઃપુરનાં સ્ત્રીજન સંહારી રે;
 તેની સુક્તિ જણાવું હું તમને રે, કરવાં પડશે દર્શન અમકુળને રે. ૧૦.
^{૧૯}નવલ થનારી ^{૨૦}વધૂ એ કન્યા રે, થાશે પાર્વતી ધામે ધન્યા રે,
 સૈન્ય સહિત મંદીરે પધારી રે, હરજ્ઞે ત્યાંથી મને રે મોરારી રે. ૧૧.
 શંકર સમ અન્ય સંત મહાજ્ઞાને રે, અર્ચકમળને આપી સન્માને રે.
 ટાળે અવિદ્યાને ભયહારી રે, ઇચ્છા થાય તેવી મને ભારી રે. ૧૨.
 ક્યારે ^{૨૧}અર્ચુરજ ^{૨૨}સરે નહાવું રે, શુદ્ધ ^{૨૩}સાંત્વિકી ગુંથે સોહાવું રે.
 નહિ મળશે એ અર્ચુ પ્રસાદી રે, તપથી ^{૨૪}દુર્ગળ દેહને ત્યાગીરે. ૧૩

૧ ત્રણપ્રકારનાં. ૨ ભયવિનાશ. ૩ જુએ. ૪ માતું ૫ જીવાની. ૬ માયા.
 ૭ દાસી. ૮ કૃષ્ણ. ૯ સ્ત્રી. ૧૦ વાવ. ૧૧ કુવો. ૧૨ તળાવ. ૧૩ ઇશ્વર.
 ૧૪ જલદી. ૧૫ રાજા. ૧૬ જ્ઞેમ. ૧૭ ગંધર્વ-વિવાહ. ૧૮ જનાતું ૧૯ નવી
 ૨૦ વહુ ૨૧ ચરણની રેતી. ૨૨ સરોવર. ૨૩ સત્વવાળા. ૨૪ અળવિનાતું.

આર્પી પ્રાણુને ક્રોડો જન્મેરે, થઈશ આપની ધ્વજાએ મનમાં રે.
 માટે ંહેલેરા આવો સ્વાગિ રે, રવીકારો વિનતિ ^૧અભિરામી રે. ૧૪.
 હીરા મૈક્ષિક હારે વધાવું રે, અંગિકાના મંદીરે શોભાવું રે.
 ભોળાનાથની હોય બે રંહેરે રે, તો તો ^૩ઉદ્દલવશે લીલાદેરે રે. ૧૫.

૮

રાગ-સારંગ, તાલ-ચલતી.

(હરિભજન થકી છોડા હોય તે સૌથી મોટા થાય, એ રાગ.)

ધન્ય પ્રમદાનો માર્ગ પરમ છે ^૧ઉદ્દલ લોકનાં શ્રેયનો. (૨)
 જે કાર્ય કરે શુભ યશ પ્રસરે, પ્રાણેશ્વર મન વચ્ચે કરે;
 એ નાથ નિરંતર દુઃખ દહે. ધન્ય. ૧
 દુર્ગુણો સદા ^૨ભોરિંગ સમા, નહિ રાગે સુંદરિ એની ^૩તમા,
 તો ભવનાં કાર્ય સર્થાજ સર્થા. ધન્ય. ૨
 કદિ કોપ કરે નિજને ભાર્તા, કદિ પ્રસન્ન ચિત્તે મુદ્ ^૪ભરતા,
 પણ પૂજ્ય બુદ્ધિથી નીરખવા. ધન્ય. ૩
 વ્રત દાન જ્ઞાન અરવે ધરવાં, વિણ આજ્ઞાએ નહિ તે ઠરવાં,
 સંતોષી મને નહિ ^૫વિલખવાં. ધન્ય. ૪
 પ્રિય મધુર સત્ય વચનો વહીને, સ્વખને પણ અહિંત ન આદરીને,
 કદિ ^૬કટુ વારણ નહિ કદખીને. ધન્ય. ૫
 જો અંધ ^૭અધિરજડ સ્વાગિ મળે, નિર્ધન રોગી રોષી ^૮કુકળે,
 બાલુ પ્રસન્ન કરવા કંઈક ^૯કુળે. ધન્ય. ૬
 નહિ પૃથ્વી વાદ નિત આદરવા, અભિમાન આત્મકુળનાં કરવાં,
 દુઃખમાં ^{૧૦}ઉદ્દલજીવ નહિ ઠરવાં. ધન્ય. ૭

૧ જ્ઞાનદી. ૨ કૃપા. ૩ પ્રગટ થશે. ૪ આ શોક અને પરલોક. ૫ સર્પ.
 ૬ ખરવા. ૭ દર્પ દેનારા. ૮ તજવાં. ૯ કોરે વચન. ૧૦ બહેરા. ૧૧ કુકળાટ
 દેનાર. ૧૨ મુક્તિએ. ૧૩ સાદગ્ય.

૧ઉપહાસ્ય ન થાયે આ જનમાં, નહિ શોક કરે ૨સુહૃદ મનમાં.
 ૩કુજનો નિંદે નહિ ત્રિભુવનમાં. ધન્ય. ૮
 પતિવ્રતા પરમ શિષ્ય જે ધારે, પતિ ૪આત્મ માતૃકુલ શોભાવે,
 તે યમ ૫ગૃહ સ્વપ્ને નહિ જાયે ધન્ય. ૯
 પતિવ્રતા-ધર્મને સાચવશે, તેને ૬અમિત પુણ્ય ફળ પાલવશે,
 જઈ પરમ ધામ દુઃખો હરશે. ધન્ય. ૧૦

૯

સાત વારની ગરબી.

(રઘુપતિ રામ હૃદયમાં રહેજે રે.) એ રાગ. તાલ-દોપચંદી.

એવાં વ્રતને શિયળવતી સાચવે રે. (૨) ટેક.
 પ્રિય ૭ચંદ્ર અમૃત દૃષ્ટિ રેડે રે વૃત્તિ જાણી સ્વામિ રહે કેડે રે,
 જેથી જાણે ૮સ્વલોકને મેડે. એવાં. ૧
 ૯ભૌમે મંગળ સંગીત ગાઈ રે હર્ષે રાખે સ્વામિ સુખ આહી રે,
 સર્વે જાણી એ વ્રતની કમાઈ. એવાં. ૨
 બુધે ૧૦બાઠમ કહી પર નર ત્યાગોરે નિજ પ્રાણેશમાં ચિત્ત રાખોરે,
 તેથી સર્વદા ૧૧સૌખ્ય વિલાસો. એવાં. ૩
 ૧૨બૃહસ્પતિ પ્રમાણુ પ્રમાણુ રે પતિનું રૂપ અન્ય ન જાણો રે,
 ૧૩શ્રેષ્ઠ વિદ્યા વિલાસને માણો. એવાં. ૪
 શુકે શાંતિ ધરી ૧૪વ્રતચારી રે થાજે શાણી સખી આ મારી રે,
 એથી નિશ્ચય વધશે કમાણી. એવાં. ૫
 ૧૫મંદે ૧૬મંદ ન રહીએ જાતે રે ૧૭મિષ્ટ-ખાદ્ય કરી લક્ષી ભાતંરે,

૧ મશ્કરી. ૨ સ્નેહી વર્ગ, ૩ દુર્જન. ૪ પોતાનું. ૫ જમલોક. ૬ ધણું.
 ૭ સામવાર. ૮ સ્વર્ગ ૯ મંગળવાર. ૧૦ પ્રતિજ્ઞા. ૧૧ સુખ. ૧૨ ગુરુવાર.
 ૧૩ સારી. ૧૪ વ્રત કરનારી. ૧૫ શનિવાર. ૧૬ ધીમા. ૧૭ મીઠો પદાર્થ.

સ્વામિ સંતોષો ^૧અભિલાષે.

એવાં. ૬

^૨સૂર્યે ^૩ભાસ્કરસમ કાંતિ ધરશે તે જો આ પતિવ્રતને નિત્ય

ચહશે તે,

અમિત આનંદી એથો યનશે.

એવાં. ૭

૧૦

('પૂજી' ગણપતિના પાય પૂજી અંગિકાની પાવડી રે) ચાંપાનેરના
ગરબાનો રાગ. તાલ, દાદરો—હીંચ.

સ્નેહેપાળો નિરધાર સદાચારને નિભાવજો રે;
ખરો ધર્મ સુખસાર મદપૈસાનો ત્યાગજો રે. ટેક. ૧
રૂઠો આશ્રમ ^૪આગાર નેહે તેને શોભાવજો રે;
કરો વચને કરાર નહિ અસત્ય ભાળશે રે. ૨
રહે પ્રસન્ન મોરાર એવી રીતીને રાખશે રે;
સ્મૃતિ શાસ્ત્ર આધાર રાખી નીતીથી વર્તશે રે. ૩
આશા તૃણુ આ વાર તજી શાંતિથી માલજો રે;
રાખી અંતર ઉદ્ધાસ ^૫સેવ્યધર્મને પાળજો રે. ૪
કરી ક્રોધ કામ ત્યાગ મોહ સ્વપ્ને ન લાવજો રે;
પરનિંદાનો વાસ શુદ્ધ હૃદયેથી ત્યાગજો રે. ૫
મતિ નિર્મળ વિશાળ રાખી દુર્ગુણોથી નાસજો રે;
ધર્મ વિના સંસાર સાર અંશે ન ધારશે રે. ૬
નિત્ય સેવી ભરથાર ^૬મનોવાંછના પૂરી કરો રે;
મળ્યો ઉત્તમ આ જન્મ ^૭સુકૃત ^૮પૂર્વેના જાણજો રે. ૭
હાથ આવેલ રત્ન નહિ એળે ગુમાવજો રે;
એજ ધર્મ પ્રમાણ સખી સ્નેહેથી મેં કહ્યો રે. ૮
પૂજી મૌકિતક આરામ હીરા હારે શોભાવજો રે;
ધરી એકજ ધ્યાન ભોળાનાથને વધાવજો રે. ૯

૧ ઇચ્છાએ. ૨ રવિવાર. ૩ સૂર્ય. ૪ સ્થાન. ૫ સેવારૂપધર્મ. ૬ મનોરથ
૭ પુણ્ય. ૮ પૂર્વજન્મના.

૧૧.

(પતિત પાવની ગંગાજી પતિત પાવની) એ રાગ તાલ, દાદરો.

સતી સુવાસિની સાવિત્રી સતી સુવાસિની,
 ૧મન્થુ ધ્વંસિની, ૨સ્મર બ્રંશિની, જન વંદિની,
 સંભાવિની, સુરપાલિની રે.
 હુલ્લ એવાં સાવિત્રીવ્રત આદર્યો રે,
 ભાગ્ય કેવાં બ્રહ્માએ તેનાં ઘડ્યાં રે,
 ધર્મ દ્વારે, ઉભાં સંતાપ કાપે, ૩નૃવર પાસે,
 ઉભાં રહ્યાની આશે.
 ઉભય માતૃ પિતૃ દુઃખ સર્વ ટા....ળે,
 મૃત્યુપાશ સત્ય નાથનો છોડા....વે,
 ૪દ્વિવ્યનેત્ર ૫શ્વસુર પામે, મહિમા અપાર જામે.
 જન હિત કરી, મનમુદ ભરી ૬સંસૃતિ શોભાવિની રે. સ. સુ.

સાખી—પતિવ્રત પાળી સુંદરિ, સેવી નિજ ભરથાર,
 સાવિત્રી પદ પંકજે, ધ્યાન ધરો નિરધાર.
 સતી માતૃ પાપ તાપ સર્વ કા.....પો,
 ૭દુઃખાબ્ધિ વિવિધ તાપો,
 પતિવ્રતના ઉત્થાપો,
 આરોગ્ય નાથ રાખો,
 લઈ એજ શિખ સૌભાગ્યનીરે. સ. સુ.
 શિયળ વ્રતનો આ પ્રભાવ,
 નરવર સત્યવાન સાવ,
 યમદ્વાર ન દૃષ્ટિપાત,
 ફરી ઠર્યો ન શી વિખ્યાત,

૧ કોષ મટાડનારાં. ૨ છતેન્દ્રીય. ૩ રાજ (સત્યવાન) ૪ સર્વત્ર દષ્ટિ.
 ૫ સસરા ૬ સંસાર. ૭ દુઃખના સમુદ્રરૂપ નાનાપ્રકારના તાપ.

વન વનમાં ફરી ફરી ફરી,

સુશિલ સત્યને વરી,

૧ જગયશકર ૨ વિમલમાત, શિયળને શોભાવિનીરે. સ. સુ.

૧૨

(રાધા ગરબે રમે છે રસ રંગમાં રે લોલ) એ રાગ તાલ-દાદરે.

રાધાકૃષ્ણ શ્રી રામ નામને રમરી રે લોલ,	
ધારી પ્રમદાના ધર્મ કહું સ્નેહથી રે લોલ.	ટેક. ૧
કૃષ્ણ કૃપાની આશ થશે પાળતાં રે લોલ,	
જ્ઞાની આગળ કૃ રાખી વધાવતાં રે લોલ.	૨
શ્રી પ્રાણેશ અનુરૂપ ભજે ભામિની રે લોલ,	
રાખે એથી વિજ્યાતી થશે આપની રે લોલ.	૩
મન્મથારિ આશિષ ગૃહો ભાવથી રે લોલ,	
રાધાકૃષ્ણ શ્રી રામ તણા ૪ સારથી રે લોલ.	૪
સખિ પુણ્યોનો માર્ગ એ માનજો રે લોલ,	
જેથી વિશ્વ વિષે યશ પામશે રે લોલ.	૫
શાણી સંસારે સુખ એથી વાધશે રે લોલ,	
૬ ઐહિકામુખિક શ્રેય સહુ સાધશે રે લોલ.	૬
નાથ સર્વ પ્રકારે સુખી રાખવા રે લોલ,	
સદાચારોના પંથે પાય માંડવા રે લોલ.	૭
ડરી દુર્ગુણોથી ચોંપે નાસજો રે લોલ,	
જેથી ૭ પુણ્ય ઉદય પુંજમાં માલજો રે લોલ.	૮
૮ સહસ્ર કામો પડ્યાં મૂકી નાથનું રે લોલ,	

૧ જગમાં યશને કરવાવાળાં. ૨ નિર્મળ અંતઃકરણવાળાં. ૩ દેશમાં.

૪ મદદદેવ ૫ સારી ૬ આ લોક અને પરલોકનું કલ્યાણ. ૭ પ્રાપ્ત થયેલ પુણ્યનો સમૂહ. ૮ હજાર.

વચન પાળી લાણુંદયો સાથનું રે લોલ.	૯
સર્વ સ્ત્રીને છે ઇશ સ્વામિ-નાથજી રે લોલ,	
ધામ સુખનું સાહેલી ભલી ભાતથી રે લોલ.	૧૦
તેથી શાંતિ સુખ ધામ એ પ્રમાણુને રે લોલ,	
શાસ્ત્ર આધાર સાર એ વધાવજો રે લોલ.	૧૧
શોભા સૌભાગ્યની સદા ઇચ્છવી રે લોલ,	
ક્ષમા ભૂષણ ગૃહો કહું વીનવી રે લોલ.	૧૨
વસ્ત્ર ^૧ પ્રૌઢપણનાં સદા ધારવાં રે લોલ,	
કર-કંઠણો દાનથી શોભાવવાં રે લોલ.	૧૩
વાળી શ્વસુર-સાસુ સેવથી વિરતારવો રે લોલ,	
મોતીદામની વિવેકથી આપાવવી રે લોલ.	૧૪
રહી સદ્ગુણી સાચી સહિયરે રે લોલ,	
કામ ક્રોધ લોભ મોહ જેથી ટળે રે લોલ.	૧૫
મન ^૨ શમ-દમની સાંકળે ણાંધજો રે લોલ,	
ગૃહી કુળની મર્યાદ ભલી ભાત જો રે લોલ.	૧૬
નમ્ર વાણિ વિવેકતણી રાખજો રે લોલ,	
વૃથા વાદે વિરામ લઈ ચાલજો રે લોલ.	૧૭
હીરા મોતીના હાર રાખો ભાવમાં રે લોલ,	
ભોળા શિવને સ્મરો ધર્મ ધ્યાનમાં રે લોલ.	૧૮

૧૩.

રાસડો.

(વદ્ સાવિત્રીવ્રત આજ પૂરણ કરીએ રે.) એ રાગ. તાલ-ચલતી.

^૩શરદે ^૪આલહાદક ચંદ્ર સમ પ્રિયતમને રે. (૨)

નીરખી પ્રેમસહ આંખો ^૫સુમન-ગુચ્છ એમને રે. (૨)

૧ ગંભીરપણું. ૨ મનની શાંતિ અને ઈંદ્રીયનો નિગ્રહ. ૩ શરદ ઋતુમાં. ૪ આનંદ આપવાવાળો. ૫ પુષ્પનો ગળરો.

કૃષ્ણ-ચંદ્ર પ્રહ્લ શિવરૂપ પતિને પીછાણો રે. (૨)
 આશ્રય એ મન-^૧મરાલનું ^૨સર છાનો રે. (૨) શરદે૦
 પ્રિય નટવરસમ નાથ સંભાળો સાત્વિકદૃષ્ટિએ એકને ભાળો (૨)
 ૩અન્યેચ્છાને સંહારો પરળી પ્રિયતમને રે. શરદે૦
 બાલા, યુવા અને વૃદ્ધાનારી એજ શિખામણુ ગૃહજ્ઞે સારી. (૨)
 પતિવ્રત લેજો સંભાળી પરળી પ્રિયતમને રે શરદે૦
 મૌક્તિક રાજે એ આશા તમારી હીરાજડિત ધનશે બહુ ભારી. (૨)
 વ્રતરૂપ હારે વધાવો ભોળા પ્રિયતમને રે. શરદે૦

૧૪.

(સેવો તમે સનખલપુર રાણી) એ રાગ. તાલ—દીપચંદી.

કૃપાનાથ કુશળ સદા કરજો લક્ષ્મીપતિ દુઃખો સહુ હરજો,
 ગળનન વિદ્વેતો સંહરજો. કૃપાનાથ. ૧.
 નથી ધર્મ-ધ્યાને રહી ંહાલા નથી સેવ્યા અતિથિ સદા બાલા,
 બહુ અપરાધો કીધા ઠાલા. કૃપાનાથ. ૨.
 અમોને ઔભાગી અખંડ કરજો અંતર્યામી વિનતિ ચિત ધરજો,
 દયા દૃષ્ટિ અમપ્રતિ આદરજો. કૃપાનાથ. ૩.
 ૪દયાધન ૫માર્ત્તંડ સુખ દેજો મહામાયા ભાગ્યવૃદ્ધિ કરજો,
 દિન અર્જ મહિલાની ધરજો. કૃપાનાથ. ૪.
 અમિત ઉપકાર ગૃહુ તારા ભવાખ્ધિનાં દુઃખો હરનારા,
 પતિ સુખના દ્વેષને દેનારા. કૃપાનાથ. ૫.

✽ કૈવલ્ય-જ્ઞાનોપદેશ.

૧૫

(રાગ ભજનનો તાલ-ચલતી.)

જગદીશ જપરે (૨) જો મર્ણુ ભમે છે મા.....થે—ટેક
મર્ણુ ભમે છે માથે જમ તો સાથે.....ટેક. જગદીશ૦ ૧
શુ' સંસારીક મતિ સૂઝી જમ આગળ જઈશ તું ધૂળ
કરીલે હરિ નામની પુ'જા, તે આવશે જપરે (૨) જો મર્ણુ૦ જગ૦
રોજ રમતો જમતો તું રહેછે ઝેરમાં ણીજાને દુઃખ દેછે
આપ સંસાર સુખ લે છે, તે પુરવતું તપરે (૨) જો મર્ણુ૦ જગ૦
ઘેલા જીવ શુ' થયો ઘરખારી અંતે મીલકત નથી કાંઈ તારી
સંસારી જંજાળને, જાણજે લપરે (૨) જો મર્ણુ૦ જગદીશ૦ ૪
ગાંડા જીવ શુ' ગોથાં ખાય છે અભિમાનમાં શુ' અથડાય છે.
તારા ભજનના દહાડા જાયછે, અપો અપરે (૨) જો મર્ણુ૦ જગ૦
શુ' કરે કૃષ્ણની ચોરી શુ' ઉંઘે જગ અઘોરી
તારા આયુષ્યની દોરી તે, તુટશે ટપરે (૨) જો મર્ણુ૦ જગ૦
આ કાયાનું કોટડું કાચું જમ ઝાલી લાગશે કાચું
હીરાલાલનું વેણુ છે સાચું, ન જાણશે ગપરે (૨) જો મર્ણુ૦ જગ૦

૧૬

દાળ—ભજનનો રાગ. તાલ—ચલતી.

(પ્રહલાદની પાટીનો રાગ.)

શ્રી ગુરૂ ચરણે હું જાઉંરે હરિ હરિ, આશ્રય એજ કર્માઈ રે હરિ હરિ;
દુઃખ દાવાનળ ભારીરે હરિ હરિ, શાને જીતું જાઉં હારી રે હરિ હરિ.
સુખનું સ્મરણ શ્રી રામરે હરિ હરિ, જાપ જપી લઉં આ રામરે હરિ હરિ;
સો વર્ષ આવરદા એ હરિ હરિ, પચાસ નિદ્રામાં જાયે હરિ હરિ.

પચીસ યૌવને જાએ હરિ હરિ, ખાર ખાલાએ સેવાયરે હરિ હરિ;
 પાંચે કલહ કરાય રે હરિ હરિ, જંપ નહિ જરી ત્યાંહી રે હરિ હરિ.
 માંદગી પાંચે મનાય રે હરિ હરિ, હરિ ભજન તક જાએ હરિ હરિ;
 કામ વિષય ગહુ કૂડો હરિ હરિ, પ્રાણ *મત્સરમાં ડૂબ્યો હરિ હરિ.
 લોભ ને મોહ ન ત્યાગ્યાં હરિ હરિ, યમ પિપિનાકો લાગ્યાં હરિ હરિ;
 જાઉં પડે ન ઉપાયે હરિ હરિ, પ્રભુ ભજન ન થાયે હરિ હરિ.
 પછી પસ્તાવે પડવું હરિ હરિ, નરકનાં દુઃખને સહવું હરિ હરિ;
 જીવ અભાગી જો રે હરિ હરિ, સાર નથી ભવનો રે હરિ હરિ.
 નહિ કોઈ કંદે કસારે હરિ હરિ, ભજવે શ્રી ગોપાલા રે હરિ હરિ;
 તો ભવસિંધુ તરાશે રે હરિ હરિ, અમિત જ્ઞાન પમાશે રે હરિ હરિ.

૧૭.

રાગ ઘોળ (રે ઉમેર્યાથી રાસડમાં ગવાય છે.) તાલ-ધીમાત્રિતાલ

૧હંસી શું જશે મૂકી સરોવર, ૨વાયસતીથે નહાવા;
 મૌકિતક ફળનો ચારો ૩વિછોડી, ૪મલિન-ખાદ્ય શું ખાવા. ૧
 તન ક્ષણભંગુર ૫પતંગ સરીખું, દીપની આજે બદાશે;
 દિવ્ય મનોહર રૂપ સંહારી, પછી પુરી પસ્તાશે. ૨
 ૬પદ્મ દેખી શું ૭ભીરૂ ૮કમલિની, ૯પ્રકુલ્લતાને ૧૦પ્રસારે;
 ૧૧નિશિ અધીયારી બનશે ત્યારે, કમલ વિના તું સુકાશે. ૩
 આર દિવસને આંદરણે શું, માયામાં ગોથાં ખાશે;
 દેહ અમૂલ્યને ભોગે પછાડી, ટુકટુક તું બની જશે. ૪
 ભોગનો રોગ છે મોટો જગતમાં, માન ગૃહે શા માટે;
 ૧૨કલેશ-વિટંગણા વિવિધ વ્યાધિ, દિન રાત્રિ પડે માથે. ૫
 તોપણ ૧૩રાગથી સારાં તે માન્યાં, આવે નહિ કોઈ સાથે;

છ ઉજાજળાપણું. † જમના હથિયાર. ૧ મનરૂપી-હંસી. ૨ ખાળોચીયું.
 ૩ તથા. ૪ ખરાળ પદાર્થ. ૫ પતંગીયું. ૬ કમળ. ૭ બીકણ. ૮ પોયણી.
 ૯ આનંદપણું. ૧૦ દેલાવે. ૧૧ રાત. ૧૨ કલેશનું દુઃખ. ૧૩ મનનો વેગ.

૧ધર્મધ્વજા તે ઠેઠ ફરકશે, ભોગ શાને સહવાસે. ૬
 સુખ સરીખા કામ ક્રોધનો, સહે અતિ સંતાપે;
 તોપણ શાંતિ ન ધારે આ ભવમાં, ફેકટ ફૂલી ફસાશે. ૭
 ૨ધૂમના ગોટા ભોગ સરીખા, શાને ગૃહવા જાયે;
 હાથમાં તારા કાંઈ ન આવે, ઠાલી ભૂલી શરમાયે. ૮
 તપ તિરથ વ્રત નિયમ પાળી, કર કાયાનું કલ્યાણ;
 દેહ ઉગહંતા વિષય મમતા, ત્યાગે એ જીવનું ૪તરાણ. ૯
 સત્ય વાણીના પ્રેમપ્રલાપે, મન ઈંદ્રિય યમ રાખે;
 જ્ઞાન સુબોધ પ્રસારે જગમાં, જીવને શમતા આપે. ૧૦
 પૂર્ણ પરાક્રમે મળી આ ૭ભારી, ભજનીક દેહ આ વાર;
 મહેર થઈ શ્રી અચ્યુતધનની, ચડે ન મોહ-કાસાર. ૧૧
 સાથનું ભાતું કેમ તજે શું, જેથી જઈશ ભવપાર;
 ૧૦ચિંતામણી શીઘ્ર હારે નકામો, એજે જશે અવતાર. ૧૨
 જ્ઞાન પ્રબોધે ૧૧ગાઠ-તિમિર ટળે, ૧૨ભોગ જશે નિરધાર;
 સત્ય શ્રવણમાં રહેશે પ્રીતિ, ધર્મની રીતિ વિચાર. ૧૩
 કાળશત્રુને જીતી જશે જો, હશે હરિનું જહાનું;
 ધર્મ શ્રદ્ધાળું થઈ સ્મૃતીનું, જ્ઞાન શિરોમણી સાડું. ૧૪
 ૧૪હૃદયગત ૧૫પ્રાપ્ત હોય દયા જો, ખરી ભક્તિ પરમાણુ;
 ૧૬અંધ-પરંપરા પકડે ક્ષણમાં, રાખ તું એક નિશાન. ૧૫
 સરજનહારને વશ કરીલો, ધર્મની પકડી ડાળી.;
 ૧૭ભ્રમરી ૧૮કુસુમસમ દુઃખસમુદ્રે, ભમીશ નહિ દયા લાવી. ૧૬
 અમિત ફળ થશે ૧૯કલ્પતરુએ, ધર્મધ્વજાને ધારી;
 ૨૦સરલમાર્ગ એ મિથ્યાજગતનો, જાણો તમે સહુ નારી. ૧૭

૧ ધર્મની ધ્વજા. ૨ ધૂમાડો. ૩ અભિમાન. ૪ હોડી. ૫ પ્રેમના વચન.
 ૬ ઈંદ્રિયને વશ કરવી ૭ સરસ. ૮ પરમાત્મા. ૯ મોહરૂપી તળાવ. ૧૦ ઇચ્છીત
 ફળ આપનાર. ૧૧ બહુ અંધકાર. ૧૨ વાંછના. ૧૩ શ્રેષ્ઠ. ૧૪ અંતરમાં.
 ૧૫ થએલી. ૧૬ એકનું જોઈ બીજાએ કરવું તેવો ન્યાય. ૧૭ ભ્રમરી.
 ૧૮ પુષ્પમાં સપડાયેલી તેમ. ૧૯ કલ્પવૃક્ષ. ૨૦ સીધો રસ્તો.

૧૮.

ગગ લજનનો. તાલ—ત્રિતાલ.

(જીવ તું શીદને ચિંતા કરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે)—એ રાગ.*

હે ! મન તનને શાને દમે નહિ તને લજનની વાતો ગમે. ટેક.
 ૧લવાટવીની ૨કલિપત ૩બ્રમણા ભમતાં ભોગ વધારે;
 આશા તૃણા તાપ મટે તો પ્રભુજી જન્મ સુધારે. હે ! મન.
 શુભમતિ દાતા ગુણ ગોવિંદના સદ્ગુરૂ રૂપે સ્મરીએ;
 મતિ ૪પ્રકાશક ૫તટસ્થ ૬સાક્ષી હરિને નેહિ નમીએ. હે ! મન.
 ઘટઘટ વ્યાપક નિત્ય નિરંજન પ્રભુપદ હેતે ધરીએ;
 ૭આડંબરતા આ દુનિયાની તેને ત્યાગી દઈએ. હે ! મન.
 સ્તોત્ર પાઠ-પૂજન જપ-તપ સમ અવર ન કાંઈ સારું;
 વિષય સુંખ ૮મિથ્યા-વારિસમ સર્વે એ નકારું. હે ! મન.
 સતી લક્ષ્મી ૯પદ પદ્મ સ્પર્શે ૧૦તન્મહિમા ચિત્ત ધરીએ;
 ૧૧મોરમુગટ શરણે જઈ ભાવે ભવનોપાર ઉતરીએ. હે ! મન.

* ઉત્તરપદ (નહિ તને લજનની વાતો ગમે) નહિ બોલવાથી “ મધુવન ના રાગમાં ગવાય છે.

૧ સંસારરૂપી વન ૨ માનેલી ૩ ભટકવાપણું ૪ શુદ્ધિનો પ્રકાશ કરનાર.
 ૫ ત્રીજી તરીકે ૬ પુરની કરનાર. ૭ આડંબરપણું. ૮ બીજું ૯ ઝાંઝ-
 વાનાં જળ ૧૦ જેનાં ચરણ કમળનો સ્પર્શ કરે. ૧૧ તેનો મહિમા ૧૨ શ્રીકૃષ્ણ

ਸਿ
ਭ
ਯ
ਸ਼ਾਂ

ਯਯਾ ਰੀੜ

੧੫

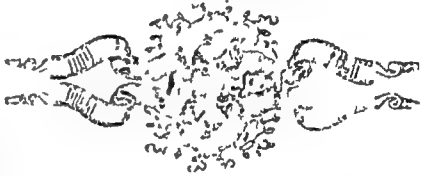
੧੨

ਭਵੇ ਭਾਯ

੨

ਯਯਾਂ ਚਯੁ

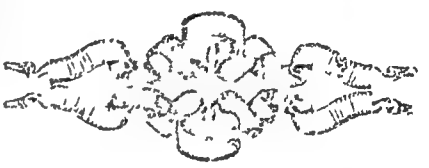
੧੩

੧੫

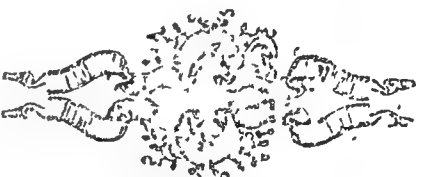

੧੪

ਭਿਯ ਰਯਾ

ਵਿ

ਸੁ

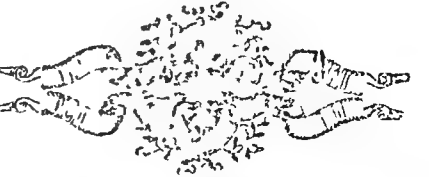
ਕ

ਸਤੀ ਚਯ

ਕ

ਲਲਭੇ ਮੰਧ

ਕਿ

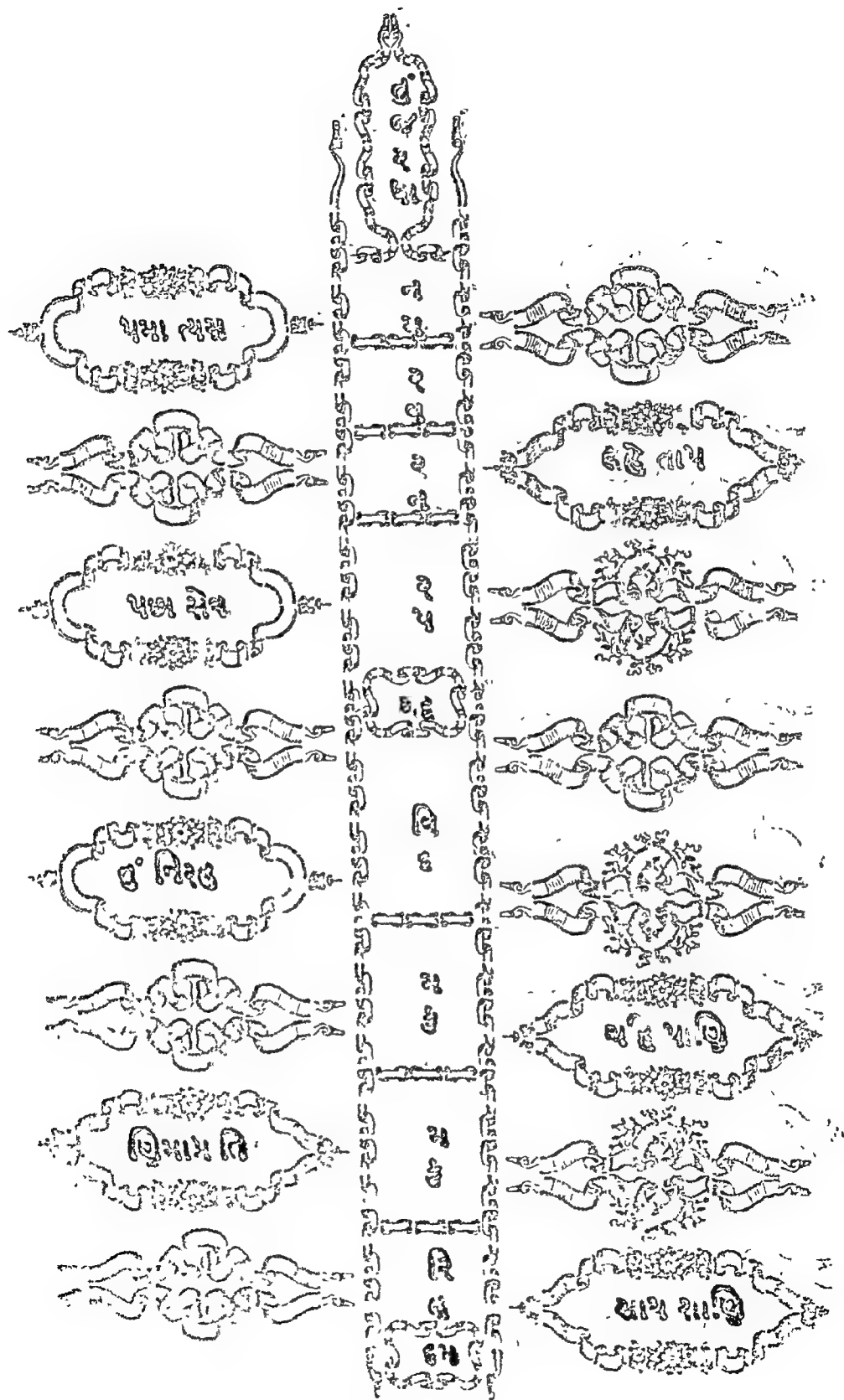
ਭ

ਕ

ਨਿਤਾ ਵਲ

ਸਿ

સતી વનિતા—લતા.

પાતિવ્રત્યેન મૂલેન સતીસંગશુભાશ્રયા ॥

પતિપાદોદકપ્રાપ્તા વર્દતાં વનિતાલતા ॥૧॥

પતિવ્રતપણાંરૂપ મૂળવડે, સતીના સંગરૂપ શુભ આશ્રયવાળી તેમજ પતિના ચરણોદકને પામેલી સતીઓની વેલ વૃદ્ધિ પામે. ॥૧॥

પત્રૈઃ પતિહિતૈઃ કાર્યૈઃ શીલપુષ્પૈઃ પ્રફુલ્લિતા ॥

સુસૌભાગ્યફલા જીયાત્ શ્રીસતીવનિતાલતા ॥૨॥

પતિનાં હિતરૂપ પત્રોવડે, શીલગરૂપ પુષ્પોવડે પ્રપુલ્લ થયેલી, સારા સૌભાગ્યરૂપ ફળવાળી શોભાયમાન સતી સ્ત્રીઓની વેલ જય પામે. ॥૨॥

*રાગ, બિભાસ. તાલ—દીપચંદી.

લતા—પ્રબંધ.

સુશિલ વનિતાં વેલ લવધર ધર્મ સ્થેલ

ધર મન સતી ટેવ મન સુવિચાર ચહી. સુશિલ. ॥૧॥

સુરવર તુરછ ત્યાંય વરપર હુષે કાય

પરનર ડરી જાય નર લય સાચવતી. સુશિલ. ॥૨॥

મદ હરિ સાથ શાણિ હરિ કુમતિ પ્રમાણિ

કુમ કુમ ચહિ પાણિ કુમદ વિહરનિ તું. સુશિલ. ॥૩॥

દગ પર વસે છાપ પર નર લહે તાપ

નર વર સત્ય માપ વર મન ધારજ તું. સુશિલ. ॥૪॥

રાગ, દેશ, તાલ—ચોતાલ.

જોશો ! વનિતાઓની લતા પ્રકાશી નેહથી રે. (૨)
 સતીઓની માલા મન ધારો દુઃખોનો રહેશે નહિ વારો,
 કૂર કપટ પરિહારો મહિલા હેતથી રે. જોશો ! ૧
 કૃષ્ણ કૃપામૃત માગું જાણી નિશ્ચય કરતા હિમગિરિ વાણી;
 જાણીને છળથી નાસ્યાં એ પાર્વતી રે,
 વ્રત જપ નિયમે વરિયાં સુસ્વર ધૂળટિ નાથજી રે. જોશો ! ૨
 વિશ્વંભર કહેવાયા સ્વામિ પ્રેમ પરીક્ષા ત્યાં શી જામી,
 પીપીલીકા પોષણથી સંદેહ પામિયાં રે;
 એવાં લક્ષ્મીજી વૈકુંઠમાં પ્રીતે રાજતાં રે. જોશો ! ૩
 જપ તપ નિયમે ધ્યાન ધરીને આજ્ઞાનો ઉદ્ધાર કરીને,
 મુનિ કર્દમના પરીક્ષણે તે કાવિયાં રે.
 એવાં દેવહુતી વૈમાને ખૂળ હસાવિયાં રે. જોશો ! ૪
 વ્રત જપ નિયમે મન દૃઢ રાખી પૂર્ણ વ્રતથી મત્સર ત્યાગી;
 સ્વામિનાં વચનોને શીર ચડાવિયાં રે,
 એવાં શતરૂપા સતી જગત વિષે બહુ માનિયાં રે. જોશો ! ૫
 સાવિત્રી વ્રત જપથી પામી સત્યવાન સ્વામિ આરામી,
 યમદાસથી પાછા લાવ્યા નાથજી રે;
 એવાં સાવિત્રી સંતોષો પ્રમદા બહાલથી રે. જોશો ! ૬
 આધ્યાત્મિક વિદ્યાને આપી સનક સનંદનના આરામી,
 સંત સમાગમ વશિષ્ઠ પદમાં શોભતાં રે,
 એવાં અરૂંધતી સ્વામિના હર્ષે માલતાં રે. જોશો ! ૭
 અગસ્ત્ય કન્યા માગી ચંદ્યા, લગ્ન સમયમાં પણ નહિ આવ્યા
 કન્યાના આવાહનથી સુતને વચાં રે.
 એવાં લોપામુદ્રા સતી ધર્મને કહી ગયાં રે. જોશો ! ૮

ધ્યાન સમાધિ ત્યાગી જાણ્યું સતીપાસ ઉમદા જળ માગ્યું,
વર્ષ એકની શરતે ગંગા આવિયાં રે.

એવાં અનસૂયા માતાજી પતિને લાવિયાં રે. જ્ઞેશો ! ૯

વાલ્મિક મુનિને નોતી માતા ન હતા અન્ય સંગંધી જ્ઞાતા
વિદ્યાથી મદમાતા જગમાં શોભતા રે.

એવાં સરસ્વતી દેવીનાં સંગિત આપતાં રે. જ્ઞેશો ! ૧૦

સહસ્રધેનુ ગૃહવાને તે જનક સમામાં આવ્યા હોતે.

આધ્યાત્મિક વિદ્યાને જીતી ચાલિયા રે.

એવાં સુશિલ ગાર્ગીએ યાજ્ઞવલ્કય સોહાવિયારે જ્ઞેશો ! ૧૧

ધનુષ ખાણને સ્પર્શે સાડી ચક્રાંકિત હરધનું ઉડાડી,

ભાર્ગવનું મન ચિંતા ભ્રમમાં નાંખતાં રે.

એવાં વૈદેહી પતિવ્રતને પૂર્ણ શોભાવતાં રે. જ્ઞેશો ! ૧૨

અહિ ગૃહમાં કંટકને નાંખી રૂઢિરક્ષાવ દેખીને ત્રાસી

ચ્યવન ઋષિને જાણી મનથી માનિયારે.

એવાં સુંકન્યાએ ચ્યવન ચક્ષુ ઉઘાડિયારે જ્ઞેશો ! ૧૩

શુદ્ધ હૃદયથી પતિને માની ન્યાયયુક્ત વચને અલિરામી

સત્ય વાક્ય નહિ ત્યાગી પતિ શુભ ધચ્છતાં રે.

એવાં મંદોદરીની વાણીની એ મિષ્ટતારે જ્ઞેશો ! ૧૪

ગાલવ મુનિસહુ ગરૂડ આવી અવિચારે મન ખુદ્ધિ તાવી

પ્રાતઃ કાલે મુનિનાં વચનો સાંભળી રે.

એવાં શાંડીલી સતી ખગ પાંખોને આપતાં રે. જ્ઞેશો ! ૧૫

ઘંટ સાથ મદદે નૃપ જતાં સાથે આગ્રહથી મદમાતાં

ચક્ર ભાંગતાં ધરે ધરાવી રાખતાં રે

એવાં કૈકેયી પતિ વચનો મનથી પાળતાં રે. જ્ઞેશો ! ૧૬

ઈંદ્ર વરુણ અગ્નિની પરવા ધરી ન પુણ્યશ્લોકને મળવા
ઈંદ્ર વરુણ નૈષધ સમ થઈને આવિયા રે.

એવાં દમયંતીએ મન વચથી ધિક્કારિયા રે. જ્ઞેશો ! ૧૭

દૈત્ય હરણ કરવામાં ફાળ્યો કુર વિચાર મને કરી આવ્યો
પ્રપંચના પંજમાં નહિ અંપાવિયાં રે

એવાં અહાલક્ષ્મી ઋતુધ્વજના કરને પામિયાં રે. જ્ઞેશો ! ૧૮

અંધ સ્વામિ જાણીને પોતે નેત્રો અંધ કર્યા છે હોંશે,
પુત્રોની દુષ્ટાચારીને ગણી નહિ રે.

એવાં ગાંધારીએ પતિને વાણી ખરી કહી રે. જ્ઞેશો ! ૧૯

મનવચ કર્મે દૃઢ સંકલ્પે વરી કૃષ્ણને મળવા તલપે,
અંખીકાને મંદિર આવ્યાં ભાવથી રે.

એવાં રુકિમણિ પામ્યાં મનહર નટવર નાથજી રે. જ્ઞેશો ! ૨૦

મત્સ્ય વેધથી અર્જુન પામી કહી વાત માતાને સામી,
પંચ ભાગમાં રાખો જાણી ખુશી થતાં રે.

એવાં પાંચાલીએ પાંડવને સંતોષિયા રે. જ્ઞેશો ! ૨૧

ક્રીડા કરતાં ઉપવન માંહે સંન્યાસી દર્શન કરી ત્યાંએ,
મનથી માની સ્વામિ લગ્નો ત્યાગિયાં રે.

એવાં અર્જુનસહ સુભદ્રા હર્ષ પામિયાં રે. જ્ઞેશો ! ૨૨

પતિવ્રતતાના પુણ્ય પ્રભાવે સ્વામિનાથ છ મહિને લાવે.
પુરુષને સ્ત્રી કરતાં મનથી નહિ ડર્યા રે.

એવાં સીમંતિનિનાં પૂર્ણ મનોરથ સર્ચી સર્ચી રે. જ્ઞેશો ! ૨૩

ભાવ ભૂપ ને મનવચ કર્મે અર્ધાંગી થઈ તોયે ધર્મે,
કૃષ્ણ-ચંદ્રનો જન્મ સમય દીપાવતાં રે.

એવાં નંદકુંવરબા સતીત્વને શોભાવતાં રે. જ્ઞેશો ! ૨૪

ઈતિ શ્રી મહિલા ધર્મ માર્તંડે સ્ત્રી સદ્ગુણોદ્ધ કાવ્ય નામ

દ્વાદશ પ્રકાશઃ

॥ श्री राधा-कृष्ण ॥

પરિશિષ્ટમ.

ઉપદેશ—મંજરી.

માલિની વૃત્તમ્.

સુરવર મુનિજનમાં વિપ્ર કે દાનવોમાં
નૃપ વણિજ કુલોમાં કે મહા શૂદ્રજેમાં ॥
પ્રણાતર પ્રતાપી થઇ ગયાં શીલમાં જે
ચરણ કમળ સેવી નાથનું સ્ત્રી જનો તે ॥૧॥

તુરાજ વસંતના પ્રાદુર્ભાવે લતાઓ, સમીપમાં રહેલાં
નવાંકુરના કોમળ ફળગાઓથી ઘેઘેર તરવરે ઉપર
વિકાસી રહી છે. મલયગિરિનો શીત, મંદ અને સુરભી
પવન મધુ માધવીના સ્પર્શથી ઉત્સાહી રહી સન્નિમત્ર
કેતકના સુગંધને હસતો હોયની શું? એવો વાતો હતો. જાગીઆમાં
ગાલીચાડપે જણાતી સુંદર રેતીના કણોની ધવલતા અને ઈષદ્ રક્તતાને
જોઈ, ગર્વિષ્ટ દાડમો આપોઆપ ફાટી પોતાની ઢલીઓને દેખાડતાં
મસ્ત થઈ રહ્યાં છે; તે દાણાઓના આસ્વાદનાં રસિક પોપટ, કોકિલ,
મેનાં અને કોયલ કૌઆ વિગેરે પક્ષીઓ આસપાસ કોલારવ કરી રહ્યાં
છે. ચંપક, જાકુલ, બસમંતી, ટગ્ગર, ભૂરૂહ, કરવીર અને કદલી વૃક્ષો
ઉપર ઉડતા કુવારાનાં સુગંધી વારિના ણિંદુઓ મુક્તા ફળની શોભાને
અનુરૂપ ધસી આવતાં જેવાં દેખાતાં હતાં. માલતી, જીર્ણ, જાઈ, ચંબેલી
અને નાગરવેલની લતાઓ પૂર જીરસામાં વાંદ કરતી પ્રસરતી હતી;
તેઓનાં આલીંગનથી તૃપ્ત રહેવા ઉત્સાહી વૃક્ષોઅશ્વત્થ, અશોક, કદમ્બ
વિગેરે પોતાની ડાળીઓ નીચી નમાવી નવ પદલવિત, લતાઓનાં

આરોહણની ઈચ્છા રાખતા હતા, તેને જોઈ નિઃસહાઈ આમ્ર-પાદપો, સરેવર ઉપરની પ્રભાતની રમણીયતા જોતા જોતા, જળકુકડી અને મનોહર રાજહંસે કુંચિત ઠરેલાં માર્ત્તણ્ડના આલાસથી વિકાસ પામતાં કમળોની ગંભીરતા ભરેલી શોભા જોડે સરખામણી કરતા કરતા નવ વિકસિતપત્ર અને મોરની સુશોભિત અવસ્થાથી ગંભીરતામાં અમો વધીએ છીએ એમ જાણી આનંદ માનતા હતા; જેની શાખાઓ ઉપર રંગ ઘેરંગી કોરવાળાં પટુઓ રાખી ઉત્સાહ ભર્યા પવિત્ર બ્રાહ્મણો શૈવાલની કોમળતા અને સુંદરતાથી વર્ષા ઋતુના આલાસને જણાવતા એવારાના પગથીઆઓ કટકટ કટકટ ઉતરી જળાશયમાં સ્નાન વિધિથી પવિત્રતાને વધારી કોઈ ઉપસ્થાન કરતા, કોઈ સૂર્યાધ્ય આપતા, શાંત અને તેજસ્વી લાગતા હતા. આમ્ર-મોરના સુગંધ-મય માધુર્ય ભર્યા રસનાં આદ્રાણથી ભસ્ત મધુકરો, શાખાઓ ઉપરનાં પટુઓને મધપૂડામાની વિસ્મયતાથી ફરતા ગુંજારવ કર્યા જતા હતા. તે વખતે જ્ઞાનપ્રસારિકા, અરૂણોદયમાં સ્નાનાદિ પ્રાતઃકૃત્ય પરવારી ત્વરાથી પતિસેવાને અનુરૂપ સામગ્રીઓ સંપાદન કરવા મુખથી સ્તોત્ર પાઠને સંગીતરૂપમાં જોલતી જોલતી પુષ્પોને ચુંટતી ખગીઆમાં ફરતી હતી. ગુલાબ, ડોલર, મોગરો, પારિજાત, ગુલદાવદી, સૂર્યમુખી, ગલગોટા વિગેરે પુષ્પો, જાણે એવી આતુરતાથી વિકાસી રહ્યાં હોય કે અમોને જલદી સ્પર્શ કરી, જ્ઞાનપ્રસારિકા પવિત્ર કરે એવાં દેખાતાં હતાં. પુત્ર માફક સુમનને જોઈ હર્ષિત થતી સાધ્વી સંભાળથી તેને ગૃહણુ કરી સાગ્રવતી હતી. પોતાનાં સુશિલતા અને પવિત્રતા યુક્ત ધાર્મિક તેજને લીધે કિનારે પાણી ભરતી બાલિકાઓ, લલનાઓ અને બ્રાહ્મણોનાં મનનું તે આકર્ષણ કરતી હતી. શ્વેત સાડીના રંગઘેરંગી પટાઓ ઉપર સાધ્વીનાં તાપત્રી તેજ અને ઉદયનાં ઉચ્ચ તેજની સ્પર્શમાં માધ્યમ્ય રહેલા માર્ત્તણ્ડને વિચાર થતો હતો કે-ખન્નો તેજમાં કેને સામાન્ય કહેવું? અને શું ત્યાય કરવો? એ વિચારે રવિ રક્ત જળાતો હતો. રક્ત જળાવાથી, જ્ઞાન પ્રસારિકાનાં ભાલમાં રહેલાં

સૌભાગ્ય ચિહ્નને જોઈ, સંધ્યાવંદન કરતા પ્રાહ્મણોને ભ્રમ થયો કે સૂર્ય ઉદયાચલ ઉપર છે ! કે સાધ્વીના લાલમાં છે ! અમારે સૂર્યા-ધ્ય કેને ઉદ્દેશી આપવો ! આવી પ્રાહ્મણોની ભ્રમણા તળડવા ભાનુને રકતતા છોડી શ્વેત થવું પડ્યું. જેની કટિમેખલા તથા નૂપુરની ઘુઘરીનો નાદ જાણે નાદ પ્રહ્મ (શ્રીકૃષ્ણ) નું ભજન કરતો હોયની શું ! એમ રણુરણાટ કરી મૂકતો હતો, રમ્ય મુખથી નિકળતાં સ્તોત્રરૂપ સંગીતનું શ્રવણ કરવા આતુર હરિણો ઝગઝગાંઓનું ભાન ભૂલી સ્થિર થઈ રહ્યાં હતાં. જેનાં કરકંઠનાં મિશ્રતેજનાં કિરણથી ઝાંખા પડી જઈ મણિને સંતાડતા નાગ સૌ સૌનાં સ્થાનમાં સંતાઈ રહ્યા હતા. વયેવૃદ્ધ નહિ છતાં જ્ઞાન, ધ્યાન, નિયમ, સંયમ અને પવિત્રતાથી તે મહાવૃદ્ધ અને ગંભીર લાગતી, પતિવ્રતા ધર્મની મૂર્તિમય દેવીને જોઈ; સ્ત્રીત્વનાં પવિત્ર જ્ઞાનને ઈચ્છતી વિદ્યાવિલાસી, સત્યાર્થ સમજવાને લાલક, નવલવધૂ સુખોદ-રસિકા, વડિલ સાસુજીની આજ્ઞાથી પતિ માટે પૂજેપહાર સામગ્રી તૈયાર કરવા જળ, પુષ્પ, તુલસી, દુર્વા, ખિલ્વી વિગેરે લેવા આવતાં, “ તપસ્વિની ! જ્ઞાનદાયિની ! સહચરી ! ” એમ બોલી સહુર્ષ લેટી પડી.

જ્ઞાનપ્રસારિકા—સખી ! સુખોદરસિકા ! પ્રસન્ન છો.

(એમ બોલી સજળ નેત્રે)

સુખોદરસિકા—સુબુદ્ધ સહચરી ! જ્ઞાનપ્રસારિકા ! પતિ સેવાનો કાલાતિક્રમ, વડિલની આજ્ઞાના ઉલ્લંઘનનો ત્રાસ વિગેરે સહન થઈ શકેછે; પણ તે સંજોગે આપનો સ્નેહાન્વિત ઉપદેશ સાંભળવા તક નહિ મળતાં વિરહ સહન થતો નથી; પરંતુ શું કરું, વ્યવહારની વિચિત્રતા વિધન કરે છે.

જ્ઞાનપ્રસારિકા—સખી ! આજે કાંઈ આવતાં વિલંબ થયો ?

સુબોધરસિકા—હા. મારા પ્રિયતમના શરીરની સહજ અવ્ય-
વસ્થા હતી, જેથી સેવામાં વિશેષવાર રોકાવું પડ્યું એઓ નિત્ય
વિધિમાં હમણાં જ તત્પર થયા, એટલે પૂજન માટે જળ, પુષ્પ,
તુલસી, દુર્વા, ગિલ્લી વિગેરે લેવા વડિલ સાસુજીની આજ્ઞાથી આવી છું.

જ્ઞાનપ્રસારિકા—વાહ ! વાહ ! સુભાગી જીવ ! આટલી બાલ્યા-
વસ્થામાં આવું સેવ્ય જ્ઞાન જોઈ હું બહુ પ્રસન્ન થાઉં છું. વડિલની
આજ્ઞા પાળવી એ કુલાંગનાઓનો પ્રથમ ધર્મ છે.

સુબોધરસિકા—એટલામાં જ જીવનનું સાક્ષ્ય સમાયેલું છે ?

જ્ઞાનપ્રસારિકા—નહિ સખી, તેની સાથે સત્ય બોલવામાં બહુજ
તત્પર રહેવું જોઈએ. એક સત્ય-વ્રતનાજ પ્રભાવે હરિશ્ચંદ્ર જેવા મહાન્
રાજાઓ પણ કીર્તિને અમર કરી શ્રી પરમાત્માના ધામને પામી
ગયા છે. અસત્ય બોલવું એ સ્ત્રીઓનો સહજ સ્વભાવ છે કહ્યું છે કે :

અનૃતં સાહસં માયા મૂર્ખત્વમતિલોભતા ॥

અશૌચત્વં નિર્દયત્વં સ્ત્રીणां दोषाः स्वभावजाः ॥૧॥

જોડું બોલવું, સાહસ કરવું, જૂઠું ચરિત્ર કરવું, મૂર્ખપણું,
બહુજ લોભ, અપવિત્રપણું, દયાળુપણાનો લ્યાગ, એટલા દોષો સ્ત્રી-
ઓમાં સ્વાભાવિક રહેલા છે; માટે માતા, પિતા, સાસુ-સસરા, પતિ
વિગેરેમાં પ્રિય થવાની ઇચ્છા હોય અને કીર્તિની અભિલાષા હોય
તો પ્રાણાંત સુધી પણ અસત્ય બોલવું નહિ. સત્ય બોલવાથી દેવ-
તાઓ પ્રસન્ન રહે છે, તેમજ સ્વજન તથા શત્રુઓ પણ પ્રસન્ન રહી
સેવકની માફક આધિન થાય છે.

સુબોધરસિકા—યથાર્થ છે, પરંતુ સ્ત્રીઓની પ્રસિદ્ધિ એ સ્ત્રી
ચરિત્રમાં જ સમાયેલી છે; અને ચરિત્રમાં સત્યાસત્યની જરૂર પડે છે;
કારણ, તે વિના હુશિયાર થવાતું નથી અને ગણનામાં અવાતું નથી
એમ સંસારીઓ કહે છે.

જ્ઞાનપ્રસારિકા—સ્રી ચરિત્રમાં જ સ્ત્રીત્વ સમાયેલું હોય, તો કઈ એવી દુરાચારી સ્ત્રીએ સ્વર્ગીય સુખ મેળવી પરમાર્થનું કાર્ય સાધ્યું ?

સુખોદરસિકા—શિયળને પણ કનિષ્ઠ માની પરવિલાસ અને તૃષ્ણાની પરિપૂર્તિ ખાતર ધર્મને પહાને અધર્મી થઈ, આંડળરવાળી અને અંતરમાં મલિન સ્ત્રીઓએ શું શું નથી કર્યું ? દુનિયામાં સતી-પણું દેખાડી પરદુઃખલજન વિક્રમાદિત્ય જેવા મહાનુરાજ્યોને પણ છેતર્યા છે, એવી ઇતિહાસિક કથા છે; માટે સ્રી કળા-કોશલ્ય, સુ-ક્રિત-પ્રયુક્તિ, સત્ય-અસત્ય, કર્યાં સિવાય ઐહિક સુખને જોઈ શકતી નથી, અને મૂર્ખાની ગણતરીમાં આવે છે, તેનું કેમ ?

જ્ઞાનપ્રસારિકા—હે, કોમળ હૃદયી ! શરીર જેમ વસ્ત્ર-અલંકાર વિના શોભતું નથી, તેમ શિયળવ્રત વિના પણ શોભતું નથી. શિયળથી જ સાવિત્રી યમદારથી સત્યવાનને છોડાવો શક્યાં. શિયળથી જ સુકન્યાએ દેવવૈદ્ય અશ્વિનીકુમારને પતિના કાર્ય માટે આધિન કર્યા હતા; માટે પતિનેજ ઉદ્દેશી જે જે કાર્યો કરવામાં આવે છે, તેનું નામજ પતિવ્રતા કહેવાય છે. પૃથ્વીમાં ભારરૂપ એવી કઈ દુષ્ટા સ્ત્રીએ આવું અગમ્ય ચરિત્ર કરી બતાવ્યું ? ચરિત્ર અને અમતકાર એ સુશિલામાં છે કે દુઃશિલામાં ? કહે જોઈએ વાડ !

સુખોદરસિકા—સખી ! ચરિત્રનું યથાર્થ સ્વરૂપ હું આજેજ સમજી.

જ્ઞાનપ્રસારિકા—વિશેષ શું કહું. સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખનું સાધન કરતાં પુરૂષોને યુગાનુયુગ જતા રહે છે અને મહાન કષ્ટ વેઠવું પડે છે; તે સુખ શિયળવતી સ્ત્રીઓ “કરામલકવત્” હાથમાં રહેલાં આંગળાંની માફક સહેલાઈથી મેળવી શકે છે, અને તે સત્સંગના સ્વીકારથીજ પ્રાપ્ત થાય છે.

સુખોદરસિકા—અહો ! શું પતિપરાયણતાનું રહસ્ય આવું ઉત્કર્ષ ભરેલું છે !

જ્ઞાનપ્રસારિકા - ખડેન, સાંભળ. પતિપરાયણતાનાંજ ગાળથી જગનિયંતા બ્રહ્મા, વિષણુ અને મહેશને પણ અનસૂયાજીએ ગાળક ગનાવી લિક્ષા આપી હતી, જેથી લક્ષ્મીજી રામાવતારમાં અનસૂયાજી પાસે સ્ત્રીજનોપયોગી બોધ લેવા વૈદેહી સ્વરૂપે પધાર્યાં હતાં. માતાજીએ એઓનું સન્માન કર્યાં પછી શું જ્ઞાન કહ્યું હતું તે યાદ છે ?

સુબોધરસિકા—ખડેન ! બહુ વ્યવસાઈ હોય તે જ્ઞાન મહારા સ્મૃતિપથમાંથી ગયું છે.

જ્ઞાનપ્રસારિકા—સાંભળ ત્યારે.

શાદ્દ્વલ-વૃત્તમ્.

“ છે દાતા નિજને પતિ સુખતણા સ્વર્લોકના સારથી,
તેના સેવનમાં નહિ મન ધરે દુષ્ટા રહે ત્યારથી;
ધીરજ ધર્મ સુમિત્ર ને સતીતણી દુઃખે પરીક્ષા રહે,
માટે ચિત્ત ધરે પતિ ભજનમાં એ શીખ પોતે કહે. ॥૧॥
રોગી દ્રવ્ય-વિહીન વૃદ્ધ મૂકને નેત્રો ગયાં જેમનાં,
કોધી ને વળી બંધકર્ણ પતિને સેવે ન જે અંગના;
દુઃખોથી અપમાન માન ન ગણે ભૂ ભારને આપતી,
એવી સ્ત્રી યમદ્વારમાં પડી રહે નાકીં ઠરે આપથી. ॥૨॥

માલિની.

શિયળવતી સતી તે સ્વામિને દેવ ભાળે,
જપ તપ નિયમેથી સ્વામિનાં ચર્ણુ પાળે;
જગ જન મન માંહે છે સતિ ચાર ભાવે,
ભવજલ તરી જાશે દુઃખ તેને ન આવે. ॥૩॥

શિખરણી.

નહિ સ્વપ્ને પ્રેમે અવર નર તે ^૧શ્રેષ્ઠ ઠરશે
રહી ^૨મધ્યે તે તો અનુજ સમ માને જગ વિષે ॥
ચહી મર્યાદાને દૃઢતર રહે ધર્મ સમજ
^૩કનિષ્ઠા કે'વાશે અવસર ભયે તેજ ^૪અધમી ॥૪॥ ”

(એમ બોલે છે એટલામાં કરુણાજનક શબ્દો શ્રવણે પડતાં ચક્રિત થઈ જુએ છે)

શાહુલ વૃત્તમ્.

“ જાણે આ અગ્નિ પ્રકોપ મુજને દેખાય શું દૃષ્ટિએ
દુઃખે ભગિની રમે દુઃખી થશે ત્રાતા નથી સૃષ્ટિએ ॥
કદપુ' છું મનથી ખરેખર અરે મંદીર એ ખડેનનું
ખાળી ભસ્મ કરે અરે અનલ એ તેની કરૂં શાંતિ હું. ॥૧॥ ”

સુખોદરસિકા—દેવી ! આ ગંભીર અને કરુણાજનક શબ્દો કોણ બોલે છે ? “ આંહી કોઈ આવતું હોય તેમ જણાય છે. ”

અરે ! આ તો તુલસીમાં જલસેક કરે છે. આવો સખી. (એમ કહી ગન્ને સખીઓ તેની પાસે જાય છે.)

ચંદ્રાવલી—(સરોવરમાંથી પાણીનું બેડું ભરી ભગવતી વૃંદાને પ્રસન્ન કરવા બગીચામાં આવી તુલસીકચારામાં પાણી નાંખે છે)
અને બોલે છે.

વૈતાલીય છંદ.

“ કરુણા કર દેવિ એમને કરજો દૂર હુતાશન ક્રમે,
શિયાળ દેવિ નથી ચહું મને પરદુઃખ નથી લહું તને ॥૧॥
સુખ સર્વ તમે સતી તમે નથી આશ્રય કોઈનો મને,
ભગિની તણી રંક કાયને પડી વિપત્તિ વિહાર તાપને ॥૨॥

સુખોદરસિકા—ખેન ! આપ કયા કુળને ઉજવલ કરો છો ? અને આપનું નામ શું છે ? આપની દયા જનક સ્થિતિ દેખી અમોને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે.

ચંદ્રાવલી—ખેન ? બહાલી ખેન ? મુજ રંક જેવા પ્રાણીઓ ઉપર માયાળુપણું દેખાડવું એ આપને ઘટે છે. આપની સાથેના દેવીને જોઈ મને એમજ થાય છે કે સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન દયા મારા દુઃખની શાંતિ કરવા પધાર્યા હોયની શું ?

સુખોદરસિકા—હા. ખરેખર તેમજ છે. એઓનાં એશ્વર્યનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. એઓને જ્ઞાનપ્રસારિકા એ નામથી સૌ જાણે છે.

ચંદ્રાવલી—ખરું છે કે એવાઓનાં જ પ્રતાપથી પૃથ્વી ભાર સહન કરી શકે છે અને જ્ઞાન યુક્ત સત્કર્મથી માર્ત્તણ્ડ પ્રકાશે છે. આ શરીરને ચંદ્રાવલી એ નામથી સૌ જોલાવે છે.

સુખોદરસિકા—ખેન ! તમારા ચિત્તની ભ્રમિત સ્થિતિ જોઈ તમે કોઈ અમુક આપત્તિમાં છો એવી કલ્પના થાય છે.

ચંદ્રાવલી—અમો એક ગૃહસ્થ પિતાના વંશમાં અવશેષ રહેલી બે ખેનો છીએ. ભાગ્યથી નિર્જાળ થઈ અમારા માત પિતાએ આ દુનિયાનો ત્યાગ કર્યો; એટલુંજ નહિ પણ ભાવિયોગથી અમારો ગૃહસ્થાશ્રમ એવો છે કે વ્યવહારનાં માનસિક સુખની કલ્પના કરી વૈભવાદિ ઉપચારમાં મનોમય આનંદ માનવો.

સુખોદરસિકા—આપની આકૃતિ ઉપરથી હું જાણું છું કે આપ ધર્મશિલ્પ અને ઉદાર છો.

ચંદ્રાવલી—ધર્મ પાળવાનો જો વળત મળે તો પતિના ત્રાસથીજ સિવાય નહિ. અને ઐદાર્યપણું માત્ર જ્ઞાનપાન, વિલાસ તથા

તૃણાની પરિપૂર્તિમાં સમાયેલું છે. માત્ર પતિના ડરથી જ શારીરિક પ્રાયશ્ચિતનો અંશ મારામાં આવ્યો નથી, એટલીજ ભાગ્યશાળી છું.

સુખોદરસિકા—આ તુલસીમાં જલસિંચન કરી શું કોઈ મહાનું કાર્ય સાધવા ધારો છો ?

ચંદ્રાવલી—આ કાર્યનો પ્રસંગ માત્ર ચિત્તખિન્ન સિવાય કંઈ નથી. જાણુશો તો હાસ્ય થશે.

સુખોદરસિકા—એમાંથી પણ વિશેષ જાણવાનું મળશે.

ચંદ્રાવલી—ગઈ રાત્રે જાર વાગે મને એક ભયંકર સ્વપ્ન આવ્યું કે જેનું ખ્યાન ઠહેતાં હું અચકાઉં છું, પરંતુ તે કુવિચારને અટકાવી મને આશિર્વાદ આપી મારી માતાએ જાણાવ્યું કે તારી જ્ઞેન પ્રાતઃકાલે અમુક આપત્તિમાં આવનાર છે, માટે તું ભગવતી તુલસીમાતાને જલસેક કરજે એટલામાં હું જાગૃત થઈ, અને તે સંજયે અનેક તર્કવિતર્ક કરવા લાગી તેથી નિદ્રા પણ વેરણ થઈ. સ્વપ્ન સાચું પડશે કે જોટું ! તેમજ મારી જ્ઞેનને શું આપત્તિ આવશે ! એમાંનો કંઈ પણ નિશ્ચય કરી શકી નહિ, અને ગાંડા જેવી બની વિચાર કરવા લાગી.

સુખોદરસિકા—વારૂ જ્ઞેન પછી.

ચંદ્રાવલી—પછી મને સ્મરણ આવ્યું કે મારા પતિએ એક વખત એવો જ ઉપદેશ આપ્યો હતો જે અગ્નિ પ્રકોપ થાય ત્યારે સામાનું કલ્યાણ ઇચ્છનાર મનુષ્ય તુલસીમાં જળ રેડે તો અગ્નિ શાંત થાય છે.

સુખોદરસિકા—વાહ ! વાહ ! ગહુ સાડું હિત વચન યાદ રાખ્યું. પછી,

ચંદ્રાવલી—એ વિચાર આવતાં જ માતાનું વચન અને પતિનાં વચનની સરખામણીમાં મને એમજ લાગ્યું કે જરૂર અશ્વિના ભયમાં મારી જેન આવી પડશે. એ વિચારવાયુમાં હું શય્યાનો ત્યાગ કરી નાહી પરવારી જળ ભરવા બહાર નીકળી છું, તેવામાં મને દક્ષિણ નેત્રનું સ્ફુરણ થયું જેથી વધારે ચિંતાતુર થઈ અને ઘેલછા પ્રાપ્ત થઈ કે ઠ્યારે સરોવરનું જળ ભરી તુલસીમાં જલસેક કરું. એવા વિચારમાં આંહી આવી તુલસીમાતાને પ્રસન્ન કરું છું.

સુખોદરસિકા—પતિનાં વચનો પર દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો એ તમને ઘટે છે, તેમજ માતાની આજ્ઞા પાલન કરવી એ આપણું કર્તવ્ય છે, પણ સ્વપ્નની વાત ઉપરથી આવી મોટી ઘેલછાની પાજળાંધી લેશ સુખને પણ ટાળવા તત્પર થયાં હો એવું મને તો લાગે છે.

જ્ઞાનપ્રસારિકા—સખી ! (સુખોદરસિકાને) જો કે તારી કદપના સાચી છે. આપણો આશ્રય લેનારને આપણે યથાર્થ માર્ગ બતાવવો એ ફરજ છે; પણ એથી મારા વિચાર બહુજ બુદ્ધ છે. સાંભળ. પતિની બીકથી પણ ચોથા પ્રકારની ગણત્રી (અધમી) માં આવેલી એ પતિવ્રતા છે, જેથી એનું પરાણે સચવાયેલું સતીત્વ એને શુભ ભ્રમણામાં નાંખી, પોતાના પતિનાં હિતવચનનાં સ્મરણથી એની પાસે સત્કૃત્ય કરાવી, એની ભગિની ઉપર આવેલી વિપત્તિ દૂર કરે છે; એ વાત ખરેખરી છે.

ચંદ્રાવલી—(વિસ્મયચિત્તે બોલે છે) દેવી ! આપ શું કહો છો !

જ્ઞાનપ્રસારિકા—હા. જોઈને, હું સત્ય કહું છું. એ વાતની ખાત્રી આ સામેથી ચાલી આવતી ગોવાલન પાસેથી થશે.

યશસ્વિની—ખા ! ચંદ્રાવલીના તમે જ કે.

ચંદ્રાવલી—હા, તે હું જ છું. (તેને પૂછે છે) તમે ક્યાંના રહીશ છો ?

યશસ્વિની—ગાહીથી એક ગાઉ દૂર વિજયપુર નામે ગામ છે ત્યાં અમે રહીએ છીએ. ,

ચંદ્રાવલી—તે ગામમાં મારી નાની જહેન મનોહરીનું પણુ ઘર છે.

યશસ્વિની.—હા. તેમણેજ આ કાગળ તમને આપવાનું કીધું છે (એમ કહી કાગળ આપે છે અને જોલે છે) વળી મોઢે સમાચાર દીધા છે કે હડતી વાત સાંભળી તમે મુંઝાઈ જાઓ એવું મારી જણાવવા કાગળ લખી આપ્યો છે.

સુબોધરસિકા—(કૌતુકથી જોલે છે) ચંદ્રાવલીજહેન ! કાગળ વાંચો, જ્ઞેષ્ઠજે.

ચંદ્રાવલી વાંચે છે.

શ્રી.

વિજયપુર.

મીતિ.

માયાળુ મોટાં જહેન, ચંદ્રાવલીની સેવામાં.

મુ. શ્રી નગર.

તમારા તરફના કુશળ પત્ર પાઠવશે. આંહી મોટી આપત્તિમાં આવેલાં અમે ઇશ્વર કૃપાથી ઉગર્યાં છીએ. ગઈ રાત્રે બાર વાગે અમારા મહોલ્લામાં અગ્નિ લાગ્યો હતો, તેમાં આપણાં ઘર સુધીનાં તમામ ઘરોને નુકશાન પહોંચ્યું છે. આપણાં ઘરની પાંખને લાગતાં થોડીવારમાં અગ્નિ દેવ વિરામ પામ્યા. ઓચીંતા જગર તમે જાણો અને ફિકર થાય માટે દૂધ વેચવા આવનાર યશસ્વિની (જમ્મુ) જોવાલન સાથે આ પત્રથી જગર આપ્યા છે. આપણી સઘળી વસ્તુ

અનામત રહી છે તો ફિકર ન કરશો. હું જે ચાર રોજમાં તમારાં દર્શનનો લાભ લઈશ. સૌને સુખ સમાચાર સાથે ઘટિત કહેશો.

લી.

મનોહરીના,

પ્રણામ.

ચંદ્રાવલી—વિહ્વાળ જાની જઈ ગદ્ગદ કંઠે (યશસ્વિનીને કહે છે) હવે તો કંઈ ભય નથી ને ? “ ના, જ્હેન. હવે જરાય મુંઝાશો નહિ. પરમેશરે લાજ રાખી ” તને હું આંહી છું એ જાણર ક્યાંથી પડી ? “ હું દૂધ વેચી રંધ એટલે પૂછતી પૂછતી તમારે ઘરે ગઈ, ત્યાંથી જાણ્યું કે તમે તળાવ ઉપર છો. તળાવ ઉપર આવી પણ તમને નો લાખ્યાં પછી એક જામણને પૂછ્યું તારે તેણે કીધું કે જગીછામાં છે, એવું જાણી આંહી આવી. દ્યો હવે કંઈ વચાર કરસોમાં. હું જાઉં છું. નાની જોનને કંઈ કેવું છે. ? ” કહેજે કે ફિકર તો જહુ થઈ પણ કાગળ વાંચી નિરાંત થઈ છે. (“ આવજો જા, એમ કહી જાય છે. ”)

ચંદ્રાવલી—(એકદમ જ્ઞાનપ્રસારિકાને પાચે પડી) દેવી ! આપનાંજ દર્શનના પ્રતાપે આજે મેં નવીન આનંદ અનુભવ્યો. ક્યાં એક ભ્રમિત મનવાળોની ભ્રમણા ! અને ક્યાં આપની ધૈર્યયુક્ત બુદ્ધિની ભવ્યતા !

જ્ઞાનપ્રસારિકા—ચંદ્રાવલી ! તારા કહેવા મુજબ જીકથી રહેલું પતિવ્રત પણ આવું સમર્થ કામ કરી શકે છે, તે તે તારી નજરે જોયું તો વિચાર કર કે અનન્ય શ્રદ્ધાથી રાખેલું પતિવ્રત અને ધર્મ કર્મ શું શું ન કરી શકે ? જો તારો આજનો આ ઉપચાર ન થયો હોત તો જરૂર તારી જ્હેનની વિપત્તિનો પાર રહેત નહિ. જરૂર માનજે કે શ્રદ્ધા વિના પણ ઠરેલું ધર્મ કર્મ, અંત્યજાતિની સ્ત્રીને પણ કેલાસના ધામમાં પહોંચાડી શક્યું હતું.

ચંદ્રાવલી—દેવી ! એવી શી આશ્ચર્યની વાત છે ?

જ્ઞાનપ્રસારિકા—એ વાત ઘણી વિસ્તારવાળી છે, પણ ટુંકમાં કહું છું કે એ અંત્યજાતિની સ્ત્રી પહેલા જન્મમાં ગ્રાહ્યણી હતી અને વિધવા થયા છતાં વ્યભિચારનો ત્યાગ ન કર્યો, અને માદક પદાર્થના સેવનથી અખાદ્ય-વસ્તુ લેતાં પુણ્ય પ્રાણી દૃષ્ટિએ પડતાં “શિવ શિવ” એવા શબ્દ જોડાયા ત્યાર પછી ઘણે વખતે નિધન થયું; ત્યારે તેણીએ જીજ્ઞા જન્મમાં પાપકર્મના યોગથી અંત્યજાતિમાં રોગ પીડીત દેહવાળી સ્ત્રી અવતરી ઘણું દુઃખ વેઠ્યું, પરન્તુ પુણ્ય સંચયમાં માત્ર “શિવ શિવ” શબ્દોના પ્રભાવે લાંબે વખતે પાપ નિવારક ગોકર્ણુ-ક્ષેત્રમાં જનારાં યાત્રાળુઓની પાછળ લિક્ષુકી થઈ રગરગતી ગઈ અને તે ક્ષેત્રનાં દર્શનથીજ પવિત્ર થઈ. કોઈએ અન્ન ન આપ્યું ત્યારે કોઈ યાત્રાળુએ લિક્ષાને બદલે જીલીપત્ર આપ્યું, પણ તે પાંદડું મારી ફેંકી દીધું અને અનાયાસે શિવરાત્રીનો ઉપવાસ થયો તેમજ ફેંકી દીધેલું જીલીપત્ર રખડતું રડવડતું કોઈથી રાત્રે મહા-પૂજામાં ચડાવાયું તે પુણ્યથી મરણ સમયે નિષ્પાપ બનેલી તેણીને શિવના ગણ, યમ દૂત સાથે યુદ્ધ કરી કૈલાસમાં લઈ ગયા. માટે અનાસ્થાએ ચહેલું ધર્મ કર્મ, પતિવ્રત નિષ્કળ જતું નથી. એ કારણથી સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી આપણા વ્યવહાર ધર્મ પાળી નિયમિત રહેવાથી આપણે શું શું નહિ કરી શકીએ ? તેનો ખ્યાલ કરજે.

ચંદ્રાવલી—દેવી ! આપનાં હિત વચનો હું કદાપિ નહિ ભૂલું. હવે હું જઈ મારા પતિને વાકેફ કરી મનોહરીને એક વિગત પત્ર લખાવું. (એમ કહી બન્ને સખીઓને પ્રણામ કરી પાણીનું ખેડું લઈ જાય છે.)

સુખોદરસિકા—(હર્ષના ઉમળકામાં) સખી ! હું તે કેવી રીતે આપના સમાગમથી તૃપ્ત થાઉં ?

જ્ઞાનપ્રસારિકા—તેં પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું કે અધમ સ્ત્રીઓનું પા-

તિવ્રત્ય પણ વૃદ્ધિંગત થઈ સ્ત્રીઓને પતિસહ સ્વર્ગીય સુખનો આનંદ કરાવે છે, પણ સ્ત્રી ચરિત્ર કરવાવાળી કુલટા સ્ત્રીનો ક્યાંઈ ઉદ્ધાર નથી. વળી અનસૂયાજી કહે છે કે—

ગીતિ.

“ પતિને શૂળજ માને, અવર પુરૂષથી રમી સદા માણે;
સમકલ્પ લોગવશે, નર્ક યાતનામાં નહિ આરામે. ॥૫૫॥
પતિથી પ્રતિકુળ રહીને, પરજન્મે વિધવા તે થઈ જાશે;
કપટવિના પતિ સેવે, વિણશ્રમ તેની પરમગતિ થાશે ” ॥૬॥

અનસૂયા—સતી વૈદેહી ! આપને જોધ કરવાને હું કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. હું જાણું છું કે આપ સાક્ષાત્ મહામાયા છે. પરંતુ આપનાં નામરૂપ આદેશથી અન્ય નારીઓ પતિવ્રતને સાધશે; એવાં સંસારના હિત માટે કહ્યું છે.

વૈદેહી—આપ પરમ પૂજ્યા છે. આપના સદ્બોધથી હું અનુગ્રહી થઈ છું, અને અન્ય વનમાં જવા ઇચ્છા રાખું છું તો આજ્ઞા આપશે. (એમ કહી પ્રણામ કરી ચાલ્યાં.)

—તો સખી ! કુવિચારોનો સ્વપ્ને પણ આપણામાં આવેશ ન થાય એ ઐચર્યકર છે. કહ્યું છે કે;—

પાનં દુર્જનસંસર્ગઃ પત્યા ચ વિરહોઽટનમ્ ॥

સ્વપ્નોઽન્યગેહવાસથ નારી સંદુષણાનિ ષટ્ ॥૧॥

(મનુસ્મૃતિ)

મદિરાપાન, દુર્જનનો સંસર્ગ, પતિનો વિયોગ, ભટકવું, મરણ પ્રમાણે ગમે ત્યાં સૂવું તથા પારકે ઘેર રહેવાની ટેવ. એ છ દુષણો સ્ત્રીઓને અતિ દુઃખદાયક છે; માટે તે દુષણોથી સાવધ રહેવું; અને વનમનથી પતિસેવા કરવી.

“સ્વામિ સેવા સહુ કરજો શ્યામા, નાથ વચનથી વામ થજો નહિ વામા”

સુખોદરસિકા—ઠ્ઠાલી સખી ! ટુંક સુદતમાં શું ચમત્કાર
ગતાવ્યો ! ખરેખર ! નામ પ્રમાણે ગુણોને ધારણ કરી, મારા જેવીને
સુધારવાનું આપનું અમૂલ્ય વાત્સલ્ય ! (એમ કહી સહુ ધ લેટી.)

જ્ઞાનપ્રસારિકા—લેટતાં લેટતાં હર્ષાશ્રુતું સિંચન કરતી કહેવા
લાગી કે સત્સંગથી સ્ત્રીઓનાં હૃદયમાં અહિંસા, સત્ય, અચૈર્ય,
દયા, ઐશ્વર્ય, સૌહાર્દ, સરલતા, સૌજન્ય અને સુશિલતા વિગેરે
વાસ કરે છે; માટે સત્સંગનો અનુભવ કરજો.

—હવે મારે પણ પતિ પૂજનમાં વિલગ થાય છે; કહી, પૂજેપ-
હાર (જળ, પુષ્પ ખીલી, તુલસી દુર્વા) લઈ બન્ને સખીઓ પોત-
પોતાને ઘેર જઈ આત્મિકમાં જણાવેલી રીતિએ યથાવિધિ પતિ-અર્ચન
અને નિત્ય પૂજામાં પ્રવૃત્ત થઈ. इति शिवम्.

॥ પરિશિષ્ટમ્ સમાપ્તમ્ ॥

દ્વિજ સ્ત્રીજનોપયોગી વ્રતો.

- ૧ ચૈત્ર શુકલ ત્રતિયા—અરૂન્ધતી વ્રત.
- ૨ ભાદ્રપદ શુકલ ત્રતિયા—હરિતાલિકા વ્રત.
- ૩ માર્ગશિર્ષ કૃષ્ણ ત્રતિયા—સૌભાગ્યસુદરી વ્રત.
અથવા માઘ. ” ” ” ”
- ૪ માઘ શુકલ ચતુર્થી—ગૌરોચતુર્થી વ્રત.
- ૫ શ્રાવણ શુકલ પંચમી—નાગપંચમી વ્રત.
- ૬ ભાદ્રપદ શુકલ પંચમી—ઋષીપંચમી વ્રત.
- ૭ ભાદ્રપદ શુકલ ષષ્ઠી—લલિતાષષ્ઠી વ્રત (ગુજરાતમાં પ્રસિદ્ધ)
- ૮ શ્રાવણ શુકલ-કૃષ્ણ સપ્તમી—શીતલાસપ્તમી વ્રત.
- ૯ માઘ શુકલ ષષ્ઠી અને સપ્તમી—પુત્રસપ્તમી વ્રત.
- ૧૦ શ્રાવણ કૃષ્ણ અષ્ટમી—જન્માષ્ટમી વ્રત.
- ૧૧ ચૈત્ર શુકલ નવમી—રામનવમી વ્રત.
- ૧૨ જ્યેષ્ઠ શુકલ એકમથી દશમ સુધી—દશહરા વ્રત.
- ૧૩ આષાઢ, અથવા ગાર માસની દરેક શુકલ દશમી—આશા-દશમી વ્રત.
- ૧૪ ગારેમાસ અને અધિક માસની શુકલ તથા કૃષ્ણ એકાદશી વ્રત.
- ૧૫ ભાદ્રપદ શુકલ દ્વાદશી—વામનદ્વાદશી વ્રત.
- ૧૬ આષાઢ શુકલ ત્રયોદશીથી કૃષ્ણ દ્વિતીયા સુધી—જ્યાપાર્વતી વ્રત. (ગુજરાતમાં પ્રસિદ્ધ)
- ૧૭ ભાદ્રપદ શુકલ ત્રયોદશીથી પૂર્ણિમા સુધી ત્રણ રાત્રી-ગો-ત્રિરાત્રી વ્રત. (ગૌત્રાટ)

- ૧૮ દરેક માસની શુકલ અને કૃષ્ણ પક્ષની ત્રયોદશી—પક્ષ પ્રદોષ વ્રત.
 ૧૯ વૈશાખ શુકલ ચતુર્દશી—નૃસિંહ ચતુર્દશી વ્રત.
 ૨૦ ભાદ્રપદ શુકલ ચતુર્દશી—અનંત ચતુર્દશી વ્રત.
 ૨૧ કાર્તિક, માઘ, વૈશાખ, શુકલ ચતુર્દશી—ઉમા-માહેશ્વર પૂજા, વ્રત.
 ૨૨ માઘ કૃષ્ણ ચતુર્દશી—શિવરાત્રી વ્રત.
 ૨૩ જ્યેષ્ઠ શુકલ ત્રયોદશી પૂર્ણિમા સુધી અથવા કૃષ્ણ અ-
 માવાસ્યા—વટસાવિત્રી વ્રત.
 ૨૪ શ્રાવણ માસના મંગળવારોએ, લગ્ન થયાં પછી કરવાનું—
 મંગલાગૌરી વ્રત.

આ વ્રત પહેલે વર્ષે પીયરથી પ્રારંભ કરી બાકીનાં ચાર વર્ષ સાસરે કરવાં એ મળી પાંચ વર્ષનું વ્રત છે.

- ૨૫ શ્રાવણ માસના ચાર શુકલવારે કરવાનું—જીવંતિકા વ્રત.
 ૨૬ આષાઢ કૃષ્ણ અમાસ—અહિવ્રત (એવ્રત)

અનુષ્ટુપ.

વેદત્રીભક્ષિતૌ શાકે શ્રાવણે સિતપક્ષકે ।

પૂર્ણિમાયાં સમાપ્તોઽયમ્ ગ્રંથોઽમૃદ્ધૌમવાસરે ॥૧॥

* નીરાંજનિ.

(મંગલ કર લવ લય હર જય ઉમાપતિ) એ રાગ. તાલ—દાદરો.

મહિલા માર્તંડ ધર્મને વધાવજો.

રસિક સાર, શિયળ નાર બના સોહાવજો.....મહિલા. ૧

સુખપ્રદ કલ્યાણ સુગનથી વિચારજો.

ચરણે, શરણે, સ્મરણે, જનક-સુતા, નગ-હુહિતા—

—ને સંભારજો.....

મહિલા. ૨

પ્રીતિ પરમેશ તણી ઉર રાખજો, જય જયકર મન્મથ-હર
પ્રેમે ભાળજો.

નમીને, મનને દમીને, શિયળ ભાળ, કરી સંભાળ—

—ને વધારજો.....

મહિલા. ૩

આ નીરાંજનિ કરી સ્વામી શોભાવજો.

ચતુરા ચિત મલિન વાંછના ધિક્કારજો.

^૧ધરજો, ^૨હરજો, ^૩પળજો, ^૪સુખ અમાય. ^૫મલિન તાપ.

^૬સત્ય ધારજો.....

મહિલા. ૪

॥ શ્રી ॥

આશ્રયદાતૃ જનાવલિ.

સનાતન ધર્મનું સ્વરૂપ જેઓનાં નિર્મળ અંતઃકરણનો આશ્રય કરી રહેલું છે, તેમજ ધર્મશાસ્ત્ર અને તત્સંગધી લેખો જેઓના મોહક છે, એવા શ્રી ભાવનગરાધિપ શ્રીચુત નેકનામદાર મહારાજ સાહેબ, સર “ ભાવસિંહજી ” બહાદુર કે, સી, એસ, આઈ, અને એઓનાં ધર્મપત્ની મહારાણી શ્રી નંદકુંવરબા સાહેબ સી, આઈ, તથા પરમ ધર્મજ્ઞ મંત્રીવર્ય શ્રીમાન્ પ્રભાશંકર દલપતરામ પટણી સી, આઈ, ઇ, એઓની ઉદારતાથીજ પ્રકાશકનો શ્રમ સફળ થયો છે. તેમજ, શ્રીમંત રાજ્ય કર્તા, તથા અધિકારીવર્ગ અને સદ્ગૃહસ્થોએ અગાઉથી મહદ્ આશ્રય આપી આ ગ્રંથને વધાવી લીધો છે, તેથી થોજકો તેમનાં અમર નામોને આ ગ્રંથમાં મુદ્રિત કરી આભાર સાથે સહૃદય આશીર્વાદ આપે છે કે શ્રી પરમાત્મા એઓનો નિરંતર વિજય કરી દીર્ઘાયુ આપે.

ભાવનગર સ્ટેટ.

નેકનામદાર મહારાજ સાહેબ સર ભાવસિંહજી બહાદુર,
કે, સી, એસ, આઈ,

૧૦૧

સુથરામપુર સ્ટેટ

મહારાજ શ્રી જોરાવરસિંહજી

૩૦

દેવગઢ બારૈયા સ્ટેટ

મહારાજ શ્રી રણજીતસિંહજી

૨૫

(૧૪૨)

છોટાઉદેપુર સ્ટેટ

મહારાજા શ્રી કૃતેહસિંહજી

૨૫

લાઠી સ્ટેટ

ઠાકોર સાહેબ શ્રી પ્રતાપસિંહજી સુરસીંહજી

૮

વાંસદા સ્ટેટ

મહારાજા શ્રી ધન્દ્રસિંહજી

૫

વડિયા સ્ટેટ

ઠાકોર સાહેબ શ્રી ગાવાવાળા સાહેબ

૫

કોટડા સાંગાણી સ્ટેટ

ઠાકોર સાહેબ શ્રી મુળવાળ સાહેબ

૫

ઉતેળીયા સ્ટેટ

ઠાકોર સાહેબ શ્રી સુરસિંહજી દાળરાજજી

૫

મોરબી બેલા સ્ટેટ.

કુમારશ્રી પ્રતાપસિંહજી.

૫

પાટડી સ્ટેટ.

કુમારશ્રી દોલતસિંહજી.

૫

બગસરા સ્ટેટ.

દરબાર સાહેબ શ્રી રામવાળા સાહેબ.

૨

સાયલા સ્ટેટ.

કુમારશ્રી મહારસીંહજી.

૨

લીમડી સ્ટેટ.

ગામાસાહેબ શ્રી ગાધરાજજી સાહેબ.

૫

ભાવનમર.

દિવાનસાહેબ શ્રી પ્રભાશંકર દલપતરામ પટણી સી, આઈ, ઇ.	
રા. રા. માણ દિવાન સાહેબ વિકુલદાસ સામળદાસ.	૭
,, માણ દિવાનસાહેબ વિજયશંકર ગૌરીશંકર ઓઝા.	૧૦
રા. રા. પ્રભાશંકર ગૌરીશંકર ઓઝા.	૨૦
રા. રા. નાયબ દિવાનસાહેબ ત્રિભુવનદાસ કાળીદાસ.	૫
રા. રા. મોરારજી આણંદજી તના પર્સનલ આસિસ્ટન્ટ.	૫
રા. રા. રાણાશ્રીકાળુભાસાહેબ કલ્યાણસિંહજી રાજ્યખર્ચના ઉપરી સાહેબ.	૫
રા. રા. વિશ્વનાથ રણછોડજી, પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ.	૫
રા. રા. કૌશિકરામ વિદ્યદુરરામ કેળવણિ ખાતાના ઉપરી સાહેબ.	૫
રા. રા. ગૌરીશંકર કેશવલાલ દવે મેનેજરના હેડક્લાર્ક	૫
,, મનઃસુખરામ પ્રાણજીવનદાસ પેલેસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ.	૫
,, ભગવાનજી રઘુભાઈ ઠંકર	૧૫
,, પરભુદાસ ભગવાનદાસ. નગરશેઠ	૫
,, મોતીલાલ નાનાભાઈ.	૪
રા. રા. ગિરિધર ઝીણાભાઈ પટેલ	૫
,, ભટ નારાયણજી દયાશંકર	૧૦
,, ભગવાનલાલ ગોપાલજી ખાનગી અધિકારી	૨
,, કરશનજી ભીમજી વ્યાસ ઇન્જીનીયરઓફીસના હેડ કલાર્ક	૧
,, ભાનુશંકર ભવાનિશંકર કસ્ટમ ઓફીસર સાહેબ	૧
,, હરગોવિન્દદાસ અજરમર ભાવનગર સ્ટેશન માસ્ટર	૧
,, પ્રભાશંકર જટાશંકર પ્રાંત વકિલ	૧
,, માનશંકર પીતાંબરદાસ મહેતા ડેપુટી વહીવટદાર	૧
,, શંભૂપ્રસાદ હરિપ્રસાદ બેહરા સ્ટેટ વહિવટદાર.	૧
,, શુભવંતરાય રામપ્રસાદ રાજ્ય ખર્ચ ખાતાના સિસ્ટેમદાર	૧
,, દેવશંકર વૈકુંઠજી ભટ્ટ તાલુકા ડફ્ટર હેડ માસ્ટર.	૧

રા. રા. વેણીશંકર રામજી દવે રાજ્યખર્ચ ઓફીસ કલાર્ક.	૧
„ ભદ્રશંકર રામચંદ્ર રાજ્ય વૈદ	૧
„ મગનલાલ ગૌરીશંકર સીરસ્તેદાર.	૧
„ વકિલ નંદલાલ પરમાનંદદાસ	૧
„ શાસ્ત્રી જેઠાલાલ હરીભાઈ રાજ્યગૌર	૧
„ સાકરલાલ રતિલાલ ઓઝા.	૧
„ માણેકલાલ ભાઈશંકર વૈદ	૧
„ વસંતરાય સંતોકરામ ઓઝા.	૧
„ દાકતર જટાશંકર નરશીરામ ભટ્ટ	૧
„ શંભૂપ્રસાદ ગૌરીશંકર રાજ્યગૌર.	૧
„ જેઠાલાલ પ્રાગજી રાજ્યગૌર	૧
„ ત્રવાડિ કેશવજી ગીગાભાઈ	૧
„ શંકરપ્રસાદ.	૧
„ વિકૂલજી હરીશંકર ળધેકા.	૧
„ શ્રીપ્રસાદ ઈશ્વરીપ્રસાદ.	૧
„ બાળકૃષ્ણ મણીશંકર દવે.	૧
„ નારાયણરાવ અમૃતરાવ ગડકરી.	૧
„ પાંદુરંગ જગન્નાથ પાઠક ફોટોગ્રાફર	૧
રા. રા. નાફલા અમરસોહજી.	૧
રા. નરવરલાલ માણેકલાલ એટેચી હાઇકોર્ટ	૧
રા. ગંગારામ કલ્યાણજી જોશી. રાજ્ય ખર્ચ ઓફીસ કલાર્ક	૧
રા. મુળજીભાઈ ગોખર.	૧
રતિલાલ ગિરિધરલાલ.	૧
રા. સાકરલાલ કાળીદાસ.	૧
હરજીવન ગિરિજશંકર.	૧
નાનાલાલ શ્યામજી.	૧
રા. સુળશંકર રાજારામ.	૧

આર, ટિ, મહેતાની, કંપની.

રા. વૃજલાલ ગંભીર મહેતા	૧
રા. લલ્લુભાઈ ગાંડાભાઈ મીસ્ત્રી	૧
રા. ત્રિકમજી દયાળજી પટેલ	૧
રા. ચીમનલાલ મણીશંકર ભટ્ટ.	૧
રા. ખાલકૃષ્ણ હરીશંકર ભટ્ટ.	૧

દેવગઢ ખારૈયા.

રા. રા. દિવાન સાહેબ ઝીણાભાઈ	૨
-----------------------------	---

લાઠી.

રા. રા. વલ્લભદાસભાઈ રેવન્યુ અધિકારી સાહેબ.	૧
--	---

વરતેજ.

વીઠલ ત્રીલોવન.	૧
----------------	---

શીહોર.

રા. રા. રતિલાલ છગનલાલ દોષિ.	૧
-----------------------------	---

રા. વિકૃત્તદાસ ત્રિભૂવનદાસ દવે.	૧
---------------------------------	---

મહુવા.

રા. કલ્યાણજી પ્રભૂરામ શુક્લ.	૧
------------------------------	---

રા. અંબાશંકર મહાદેવ.	૧
----------------------	---

ધોળેરા.

રા. હરીલાલ મગનલાલ ઇંગ્રેજી સ્કુલ માસ્તર.	૨
--	---

ખીલીખા.

રા. રા. શામજી નાનજી ન્યાયાધિશ.	૧
--------------------------------	---

રા. રા. કાનજી બહવજી.	૧
----------------------	---

(૧૪૬)

નાળપુર.

રા. પ્રેમચંદ મોરારજી.	૧
રા. ભગવાનદાસ દેવજી.	૧

મોટા કોટકા.

રા. વાજસુર પૂજા.	૧
------------------	---

લીમડી.

રા. રા. દિવાનસાહેબ ઝવેરભાઈ નાથાભાઈ.	૧
” કચ્છાશંકર ગણેશજી રાવળ.	૧
રા. રા. શાસ્ત્રી કામેશ્વર કરશનજી દવે.	૧
રા. રા. હાથીરામ હરીશંકર આચાર્ય.	૨
રા. રામજી હયારામ મીસ્ત્રી.	૨
” કામદાર કચ્છાશંકર ઇશ્વરભાઈ આચાર્ય ખેલાવાળા.	૧
” નિલકંઠ જયશંકર આચાર્ય.	૧
” નર્મદાશંકર હરજીવન રાવળ.	૧
” દુર્ગાશંકર જયશંકર આચાર્ય ફેટોગ્રાફર.	૧
” જટાશંકર લાલજી આચાર્ય.	૧
” ભટ્ટ ધનેશ્વર નાગેશ્વર.	૧
” કેશવલાલ ત્રિભુવન દવે ડાકતર.	૧
” દવે વિશ્વનાથ જોડીદાસ.	૧
” શાસ્ત્રી આદિત્યરામ લાલજી ભટ્ટ	૧
” તુલસિરામ હરજીવન ભટ્ટ.	૧
” મણીશંકર દેવશંકર જાની.	૧
” નરભેશંકર મોતીરામ ભટ્ટ.	૧
” ડાયાલાલ લીલાધર ભટ્ટ.	૧

વઢવાણ.

રા. પ્રાણુલાલ શંકરલાલ.	૧
” કચ્છાશંકર વજેશંકર રાવળ.	૧

ધ્રાંગધ્રા.

રા. હરનારાયણ લલ્લુરામ ભટ્ટ. ૧

અમદાવાદ.

રા. રા. ભટ્ટ જયશંકર વિકુલજી. ૧

રા. રા. કેશવલાલ મણિશંકર ભટ્ટ. ૧

રા. રા. લોગીલાલ પ્રભાશંકર વ્યાસ. ૧

રા. રા. જીવણલાલ ખોધશંકર. ૧

રા. રા. વ્યાસ શીવશંકર બહેચર હેડ કલાર્ક. ૧

રા. રા. શેઠજી જૈકીસનદાસ જેઠાભાઈ. ૧

રા. રા. હીરજીભાઈ કારીઆ સ્પીનીંગ માસ્તર. ૧

„ મહેતા મણીશંકર મોહનલાલ. ૧

નડિયાદ.

શાસ્ત્રી કચ્છાશંકર.

આણંદ.

રા. રા. મણીશંકર હરનારાયણ ડેપ્યુટિ સ્ટેશન માસ્તર. ૧

રાંધનપુર.

રા. રા. ચંદુલાલ હરીલાલ ઠાકોર ઈજરદાર. ૨

ગોધ્રા.

„ નાથાલાલ પિતાંબર શુકલ કલાર્ક. ૧

રતલામ.

„ ડેપ્યુટિ સ્ટેશન માસ્તર પ્રભાશંકર અજરામર. ૧

„ લીમજીભાઈ પ્રેમચંદલાઈ ધ્રાંગધ્રાવાળાંખાંસાહેબના કોમદાર ૧

(૧૪૮)

બાંગરોડ.

„ હરીપ્રસાદ પ્રેમાનંદ સ્ટેશન માસ્તર.

૧

ધન્દોર.

રા. રા. લાલશંકર પીતાંબરદાસ (બીએ એલ એલ બી)

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર (ગરોડ તાબે ધન્દોર.)

૧

સરાર.

રા. રા. જ્યોતિષિ નાગેશ્વર આદિત્યરામ.

૧

„ નારાયણભાઈ તાલુકા સ્કુલ હેડમાસ્તર.

કંડારી.

રા. રા. મણીશંકરભાઈ

જંબુસર વરાછા.

„ પ્રાણશંકરભાઈ } રા. ગીરજાશંકરજી
„ ગીરજાશંકરજી } રા. નિર્ભયરામ
રા. ડાહ્યાભાઈ

સુરત.

રા. મગનલાલ દામોદરદાસ જરીવાળા.

૨૦

રા. રા. નંદશંકર પુરૂષોત્તમ વૈદ.

૧

રા. રા. કેશવરામ મંછારામ ભટ્ટ.

૧

„ નિર્ભયરામ હરિનારાયણ જોશી.

૧

„ બાલકૃષ્ણ ઉત્તમરામ ભટ્ટ.

૧

„ મણીશંકર જહુરામ જોશી.

૧

„ નારણશંકર દેવદત્ત.

૧

„ ચંદ્રશંકર નટુરિશંકર શુક્લ.

૧

રા. ધિમંતલાલ ચુનિલાલ ત્રવાડિ.	૧
પા. નાથુભાઈ કૂકીરભાઈ.	૧
રા. રા. ખાલુભાઈ કાનદાસ શેઠજી.	૧
રા. પ્રાણુવનદાસ વૃજદુર્લભદાસ શેઠજી.	૧
રા. રંગીલદાસ નગીનદાસ શેઠજી.	૧
રા. ગોકળદાસ કીકાભાઈ શેઠજી.	૧
રા. નાનાભાઈ ઘેલાભાઈ શેઠજી.	૧
રા. પુરૂષોત્તમદાસ પ્રાણુવલ્લભ શેઠજી.	૧
રા. ઠાકોરદાસ તુળજીરામ શેઠજી.	૧
રા. વૃજદાસ નરોત્તમદાસ શાહ.	૧
રા. મોતીરામ કીપારામ	૧
રા. ઈશ્વરલાલ ઉમાશંકર.	૧
„ માણુકલાલ મિઠારામ.	૧
„ ધનસુખલાલ ગોવિન્દદાસ.	૧
„ કુબેરદાસ શ્રીજ ભુખણુદાસ પારેખ તાર કસ.	૧
„ હરકિસનદાસ ખાલુભાઈ.	૧
„ મોહનલાલ ચુનિલાલ એન્ડ કમ્પનિ.	૨

કંડિ.

રા. હરિલાલ મોહનલાલ ત્રવાડિ.	૧
„ શિવશંકર હિમ્મતરામ.	૧
„ કેશવલાલ આત્મારામ પટેલ.	૧
„ બળદેવ ધનજીભાઈ દેશાઈ.	૧
„ મૂળશંકર રણછોડલાલ ઠાકર.	૧

પુણી.

રા. રા. હરીકૃષ્ણ ભાનુશંકર ભટ્ટજી.	૧
-----------------------------------	---

(૧૫૦)

નૌસારી.

રા. રા. મનસુખરામ મોતીરામ વૈદરાજ.	૧
રા. રા. ધિરજરામ પ્રાણશંકર દાકેતર વડોદરા સ્ટેટ.	૧
રા. જમનાદાસ ઘેલાભાઈ વકીલ.	૧
” નાગરજી વસનજી વકીલ.	૧
” મગનલાલ ભૂખણદાસ વકીલ.	૧
” ભૂપતરાય ઇન્દ્રશંકર. ઝેંક ઓફ ધરૌડાના અધિકારી.	૧
” રતીલાલ જગજીવનદાસ ભક્ત.	૧
” નારાયણ લાલાભાઈ કંસારા.	૧

ધમડાછા.

રા. મણીશંકર અંબારામ શાસ્ત્રી.	૧
” મણીશંકર રાજરામ શાસ્ત્રી.	૧
” કાશીરામ ફકીરભાઈ ભટ.	૧
” અંબારામ નારાયણ ભટ.	૧
” કેશવરામ ગોપાળજી ભટ..	૧
” વસનજી કાળાભાઈ પટેલ સાહેબ.	૧
” વલ્લભભાઈ દાજીભાઈ મહેતા.	૧
” ડાહ્યાભાઈ ગોવીન્દજી.	૧
” કાળાભાઈ નીછાભાઈ પટેલ સાહેબ.	૧
” લલ્લુભાઈ દલાભાઈ.	૧
” પ્રાગજી રણછોડજી.	૧

મરોલી.

રા. રા. ખંડુભાઈ ગોપાળજી તાલુકા સ્કુલ હેડમાસ્તર, ધમડાછા.	૧
---	---

(૧૫૧)

ચીખલી.

રા. રા. વલ્લભરામ આત્મારામભાઈ.	૧
રા. રા. પ્રાણશંકર ગણપતરામ શાસ્ત્રી.	૧

ગણદેવી.

„ છોટુભાઈ ઉત્તમરામ એલ, એમ, એન્ડ, એસ.	૧
„ નિર્ભયરામ કૃષ્ણારામ ભટ્ટ.	૧
„ મંછારામ દેવશંકર ભટ્ટ.	૧
„ આણુંદરામ.	૧

અળરામા.

રા. રા. ક્રીપાશંકર દુર્ગાશંકર શુક્લ.	૧
રા. રા. મોતીરામ વિનાયક શુક્લ.	૧
રા. રા. શાસ્ત્રી મણીશંકર ગણપતરામભાઈ.	૧

ખરસાડ.

રા. રા. હુરિશંકર
રા. રા. દિનમણીશંકર
રા. રા. શાસ્ત્રી પ્રેમાનંદ.

ગિંટડી.

રા. રા. ભાનુશંકર પ્રેમાનંદ જોશી.	૧
----------------------------------	---

વલસાડ.

રા. રા. શ્રી વિદ્યામૃત વર્ષિણી સમાજ.	૧
રા. રા. પ્રાણશંકર દયારામ જ્યોતિર્વિદ્યભૂષણ	૧

રા. રા. ધન્યાશંકર વિજયરામ શાસ્ત્રીજી.	૧
રા. રા. વિજયરામ જીવણરામ દિક્ષિતજી.	૧
રા. રા. મણીશંકર ભાનુશંકર ભટ્ટજી.	૧
રા. રા. શાસ્ત્રીજી મોતીરામ કલ્યાણજી દિક્ષિત	૧
રા. રા. ઉત્તમરામ કલ્યાણજી શુકલ વકીલ બી. એ.	
એલ. એલ. બી.	૧
રા. રા. છગનલાલ મોતીરામ વકીલ	૧
રા. રા. ડાહ્યાભાઈ વસનજી દેસાઈ વકીલ.	૧
રા. રા. ભાણુભાઈ ખુશાલભાઈ વકીલ.	૧
રા. રા. અંબાલાલ કરશનજી દેસાઈ.	૧
રા. રા. કરસનજી ભીખાભાઈ દેસાઈ.	૧
રા. રા. ગોપાળજી ભીમભાઈ દેસાઈ મારફ્ટીઆ.	૧
રા. રા. નાથાલાલ ખુમચંદ શાહ.	૧
રા. રા. ગાંડાભાઈ ગુલાબચંદ શાહ.	૧
રા. રા. ગીરિજાશંકર ભગવાન ભટ્ટ.	૧
રા. ગજનન અંબારામ અધવયુઈ.	૧
રા. દલપતરામ યદુરામ શુકલ.	૧
રા. સુરજરામ ગૌરીશંકર વૈદ્ય.	૧
રા. વ્યાસ કેશવરામ ડાહ્યા ભાઈ અગ્નિહોત્રિ.	૧
રા. નય કૃષ્ણ હરિભાઈ શુકલ.	૧
રા. રામચંદ્ર વૈદ્યરાજ.	૧
રા. ભીખુભાઈ. જોશીજી સમાજના અધિકારી.	૧

સરોધી.

રા. દયાળજી રણછોડજી દેસાઈ.

(૧૫૩)

ભધેલી.

રા. રણછોડજી ગોપાળજી દેસાઈજી બાવા.	૧
રા. રા. દેસાઈજી હરિભાઈ ગોપાળજી મામલતદાર.	૧
રા. મોહનભાઈ કુંવરજી દેસાઈ.	૧
રા. છોટુભાઈ દયાળજી દેસાઈ.	૧
રા. ગોપાલજી ગુલાળભાઈ દેસાઈ.	૧
રા. છોટુભાઈ નીછાભાઈ દેસાઈ.	૧
રા. ભીમભાઈ મોહનભાઈ સ્ટેશન માસ્તર બાર ડોલી.	૧

કાશીગાંવ.

રાં. દેવચંદ ઇચ્છારામ મીસ્ત્રી.	૬
--------------------------------	---

જયપુર.

રા. રા. ત્રંબકરામ ભટ્ટજી ધ્રાંગધ્રાવાળાં બા સાહેબના ગુરૂજી.	૧
---	---

કલકત્તા.

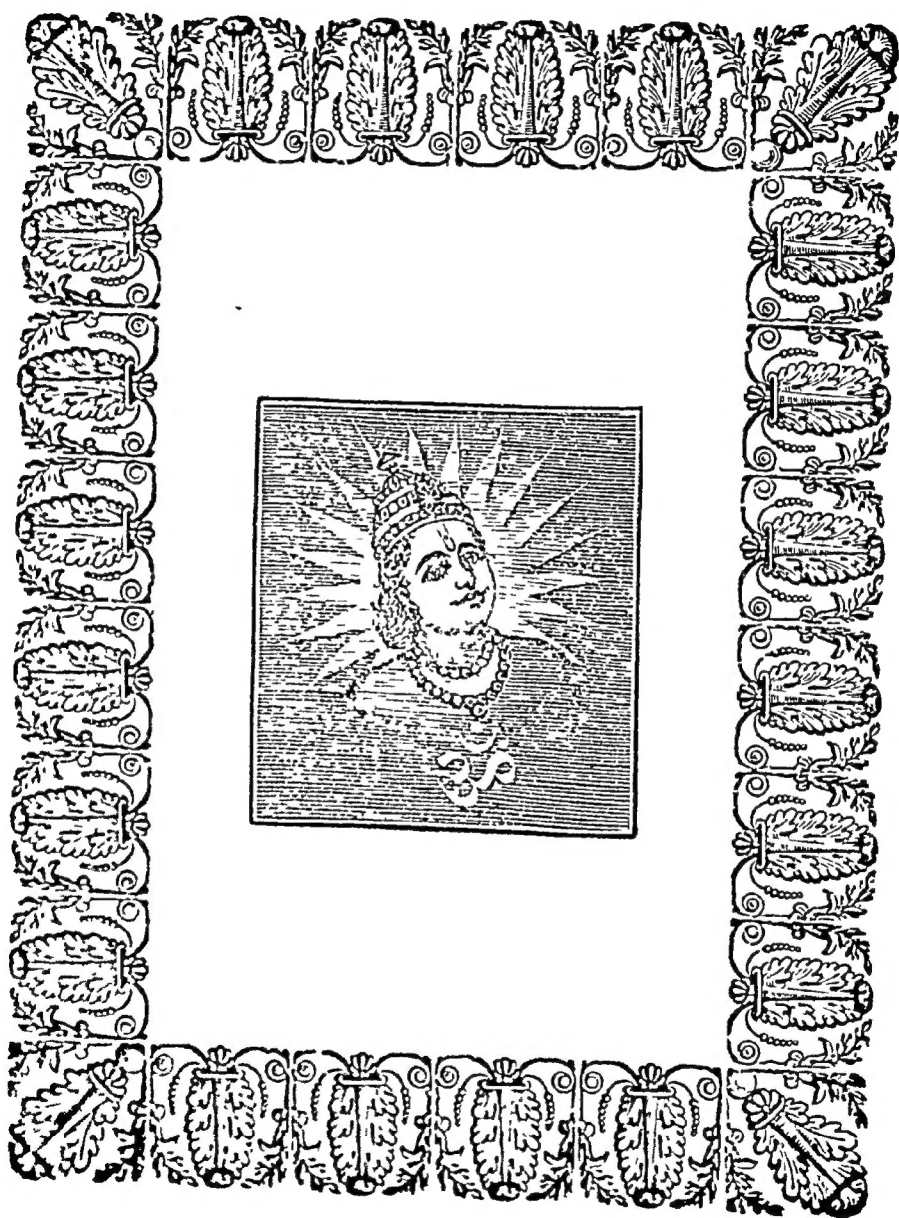
રા. દયાશંકર મયારામ દવે.	૧
રા. રા. જીવણલાલ ખોડિદાસ.	૨

રંગુન.

રા. કેશવલાલ ધનેશ્વર ભટ્ટ.	૧
---------------------------	---

21665

વિજ્ઞાપના.

માન્યવર સદ્ગૃહસ્થોને વિદિત કરવાનું કે અમારે ત્યાં જ્યોતિષ્ સંબંધી કાંઈ પણ ગાળત જોવાવવાનાં કામો ઘણાં સારાં અને કાળ-જીથી કરી આપવામાં આવે છે; જેવાં કે પ્રશ્ન, જન્માક્ષર, (ટપકાં) પાકા જન્માક્ષર, જન્મોત્તરી, વર્ષફલ (નવા ગણીતના સુધારા વધારા સાથે) વિગેરે સારી ગણતરી તથા કુળાદેશથી ભરપૂર આહુકોનું મન પ્રસન્ન થાય તેવા રૂપમાં કરી આપીએ છીએ તો જેઓને તત્સંબંધી કાંઈ પણ પૂછવું હોય તે નીચેને સીરનામે લખી જણાવશો. અમારા તરફનું નિયમિત પ્રાઇસલીસ્ટ (કીંમત) નથી. જેવું કામ તેવી યોગ્ય રકમ લેવામાં આવે છે જે પત્ર લખેથી ખુલાસો મળશે.

જ્યોતિર્વિદ્ હીરાલાલ ભાઈશંકર ભટ્ટ.

પાનવાડીરોડ, ભાવનગર.

અમારા તરફથી “ જ્યોતિષ્ તત્ત્વ મંજરી ” તૈયાર થાય છે જેમાં જ્યોતિષ્નું યથા સ્થિત રહસ્ય ગતાવવામાં આવ્યું છે અને તેને લગતા વિષયોનું સ્ફુટિ કરણુ પણ કરેલું છે માટે જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં પ્રવેશ કરવા ઇચ્છનાર ગૃહસ્થો આ પુસ્તક માટે અગાઉથી જલદી આહુક થશો એવી આશા છે.

લી. જ્યોતિર્વિદ્ હીરાલાલ ભાઈશંકર ભટ્ટ.

શ્રી

છપાય છે !

છપાય છે !!

॥ સારોદ્ધાર કર્મ વિપાક ॥

અમારું ખરેખરું મંતવ્ય છે કે અન્ય કર્મ વિપાકો રાશિપરત્વ ધણુ છે પરંતુ તેની સાથે આ કર્મ વિપાકની સરખામણીમાં ઘીબ કર્મ વિપાકના સિદ્ધાંતો લાગ્યેજ મળે છે, પરંતુ અમારા કર્મ વિપાકનાં સિદ્ધાંતો યથેચ્છ ફલ આપે છે તો જેઓ તત્સંબંધે જાણુવા અને પુર્વ પ્રાયશ્ચિતના બંધનથી મુક્ત થઈ આગામી સુખની અપેક્ષા ધરાવનાર ગૃહસ્થો અગાઉથી મદદ કરી આહુક થવા ઉત્કંઠા ધરાવશે.

આ પુસ્તક આશરે પચીસ ફોર્મનું થશે અગાઉથી આહુક થનારાઓ પાસેથી કિમત રૂપિયો ૧) એક અને પછીથી કિમત રૂપિયો ૧૫૫ દોઢ લેવામાં આવશે. આહુક થનારે 'પોતાનું' નામ, ઠામ, જીલ્લો અને નકલ વીગેરે નિચેને શીરનામે લખી જણાવવા કૃપા કરવી.

જ્યોતિર્વિદ હિરાલાલ ભાઈશંકર ભટ્ટ.

પાનવાડી રોડ—ભાવનગર.

21665